

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
УКРАЇНСЬКИЙ НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ ЦЕНТР
ПРАКТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ І СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Лунченко Н.В., Мельник А.А., Панок В.Г., Ткачук І.І.

**Діяльність психологічної служби у системі освіти
з надання допомоги дітям і сім'ям,
що опинились у складних життєвих обставинах
внаслідок військових дій**

(за результатами моніторингу)

Довідник

УНМЦ
практичної психології і соціальної роботи
Київ-2019

Рекомендовано до друку
Вченою радою Українського науково-методичного центру
практичної психології і соціальної роботи
(Протокол від 26.06.2019 №5)

Рецензенти:

Романовська Д.Д., кандидат психологічних наук, завідувач науково-методичного центру практичної психології та соціальної роботи Інституту післядипломної педагогічної освіти Чернівецької області;

Каменщук Т.Д., старший науковий співробітник лабораторії психологічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами Українського науково-методичного центру практичної психології і соціальної роботи

Лунченко Н.В., Мельник А.А., Панок В.Г., Ткачук І.І.

Л84 Діяльність психологічної служби у системі освіти з надання допомоги дітям і сім'ям, що опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових дій (за результатами моніторингу). Київ: УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2019. 105 с.
ISBN 978-617-7118-31-1

Довідник «Діяльність психологічної служби у системі освіти з надання допомоги дітям і сім'ям, що опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових дій (за результатами моніторингу)» розроблено на виконання наукового дослідження «Науково-методичне забезпечення діяльності працівників психологічної служби з надання допомоги дітям і сім'ям, що опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових дій», державний номер реєстрації 0119U001306. У виданні відображені аспекти діяльності працівників психологічної служби з питання надання допомоги дітям і сім'ям, що опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових дій. Представлені статистичні дані, отримані в ході проведеного моніторингового дослідження «Надання допомоги дітям, постраждалим від військових дій, і внутрішньо переселеним особам в діяльності психологічної служби» (вересень-жовтень 2018 р.) свідчать про пріоритетність даного напрямку у діяльності практичних психологів і соціальних педагогів закладів загальної середньої освіти.

Для фахівців психологічної служби системи освіти, викладачів, студентів відповідних спеціальностей закладів вищої освіти, педагогічних працівників та адміністрації закладів освіти, фахівців Міністерства освіти і науки України, департаментів освіти і науки державних адміністрацій.

ЗМІСТ

Вступ	4
Розділ 1. Організація та проведення всеукраїнського моніторингового дослідження серед учасників освітнього процесу «Надання допомоги дітям, постраждалим від військових дій, і внутрішньо переселеним особам в діяльності психологічної служби»	9
Розділ 2. Результати всеукраїнського моніторингового дослідження серед учасників освітнього процесу «Надання допомоги дітям, постраждалим від військових дій, і внутрішньо переселеним особам в діяльності психологічної служби»	15
Розділ 3. Результати дослідження з окремих питань, отриманих в ході всеукраїнського моніторингового дослідження, у розрізі областей	32
Загальні висновки та рекомендації	98
Рекомендована та використана література	102

ВСТУП

Психологічна служба була створена в системі освіти у 1991 році. Її діяльність регулюється статтею 76 Закону України «Про освіту» і Положенням про психологічну службу у системі освіти України (наказ МОН України від 22.05.2018 р. № 509).

Сьогодні психологічна служба є невід'ємною частиною освітньої галузі, вона суттєво впливає на освітній процес, захищає психічне і соціальне здоров'я усіх його учасників. Фахівці психологічної служби – практичні психологи і соціальні педагоги, працюють у всіх типах навчальних закладів: від дошкільних і позашкільних до вищих закладів освіти. Методичну підтримку діяльності фахівців надають обласні, міські, районні кабінети (центри) психологічної служби, Український науково-методичний центр практичної психології і соціальної роботи НАПН України та відділ психологічного супроводу та соціально-педагогічної роботи Інституту модернізації змісту освіти.

На кінець 2015-2016 навчального року кількість спеціалістів психологічної служби становила 22616 працівників. Із загальної кількості фахівців – 14780 практичних психологів (57,33%), 7054 соціальних педагогів (48,45%) та 782 методиста (див. Гістограму 1)

Гістограма 1

Психологічна служба у системі освіти за посадами фахівців за даними 2015-2016 н.р.

Протягом останніх п'яти років Україна переживає складну соціально-політичну ситуацію. Продовжуються бойові дії на сході країни, прибувають

внутрішні переселенці з Донецької та Луганської областей і Криму. Станом на квітень 2019 року, за даними Єдиної інформаційної бази даних про внутрішньо переміщених осіб, взято на облік 1 376 517 переселенців з тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей та АР Крим, з них 215 464 – дітей¹.

За даними моніторингової місії ООН з прав людини в Україні під час конфлікту на Донбасі загинуло 9940 осіб та ще 23 455 були поранені.

За результатами моніторингу, що проводився під егідою Дитячого Фонду ООН (ЮНІСЕФ) у Донецькій області, майже 40 % дітей віком 7-12 років та більше половини дітей віком 13-18 років стали безпосередніми свідками подій, що пов'язані з війною. Відповідно 13% та 22 % бачили бої та сутички, 4% і 15% побиття знайомих людей, 6% та 5% стали свідками погроз застосування зброї. 76 % дітей віком 7-12 років та 43% дітей віком 13-18 років відчували страх, коли ставали свідками зазначених подій².

Психічна травматизація, відсутність у дитини можливості задовольнити базову потребу в безпеці, порушення стабільної картини світу може призвести до важких відтермінованих наслідків, таких як депресивні стани, втрата віри в себе, втрата життєвої перспективи тощо. Саме тому і виникає актуальне на даний час соціальне замовлення на надання допомоги дітям і сім'ям, що опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових дій. Значну роль у здійсненні психологічної і соціально-педагогічної допомоги постраждалим від війни відведено працівникам психологічної служби у системі освіти. Зазначене відображено у таких нормативно-правових документах:

Розпорядження Кабінету Міністрів України від 05.04.2017 р. № 230-р «Про схвалення концепції Державної соціальної програми «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2021 року»;

Рішення Комітету з питань науки і освіти Верховної Ради України від 08.11.2017 р., протокол № 72 «Про практику застосування законодавчих та інших нормативно-правових актів щодо функціонування освітньої сфери у Донецькій і Луганській областях в умовах проведення антитерористичної операції»;

Наказ Міністерства освіти і науки України від 08.08.2017 р. № 1127 «Про затвердження Плану заходів Міністерства освіти і науки України щодо розвитку психологічної служби на період до 2020 року»;

«Програма спільної діяльності Міністерства освіти і науки України та Національної академії педагогічних наук України на 2017-2020 роки», затвердженої 20.02.2017 р. та інших.

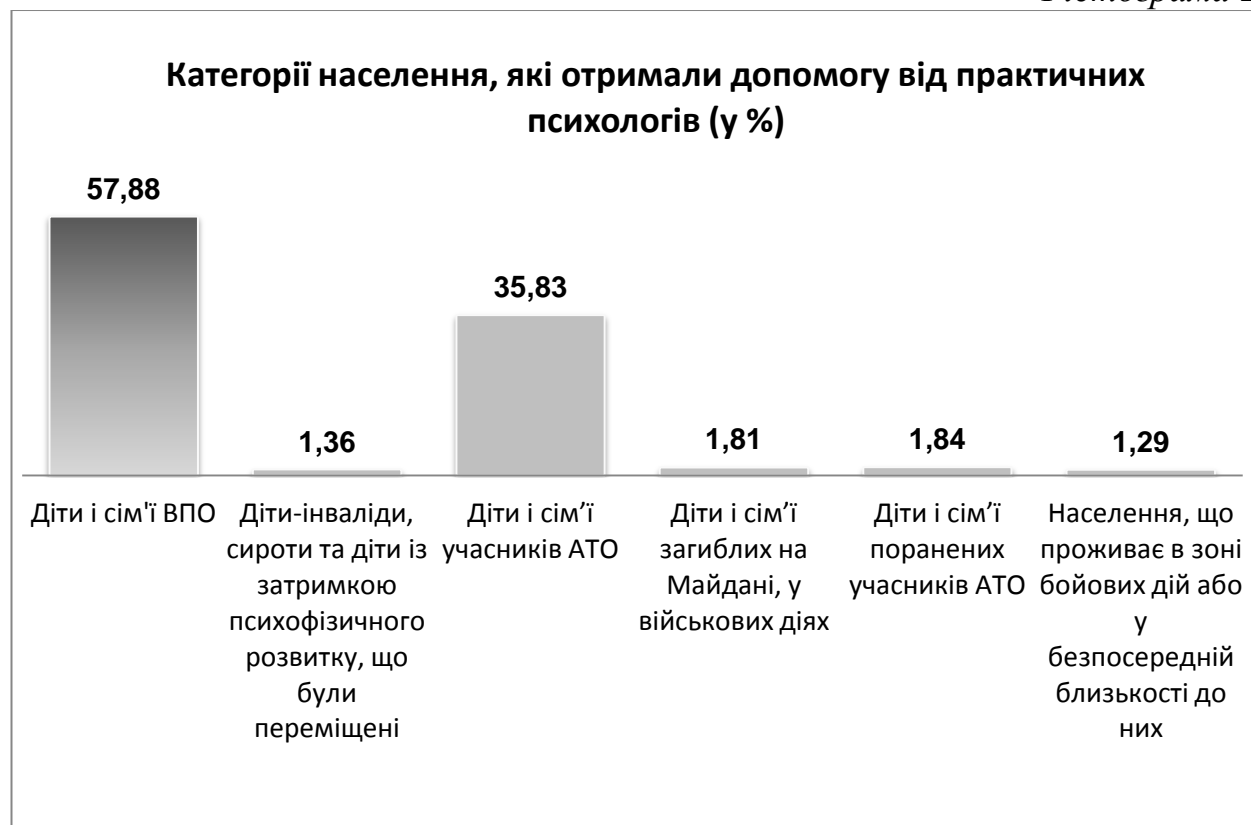
¹ Міністерство соціальної політики, Україна. Облік внутрішньо переміщених осіб [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.msp.gov.ua/news/16996.html>

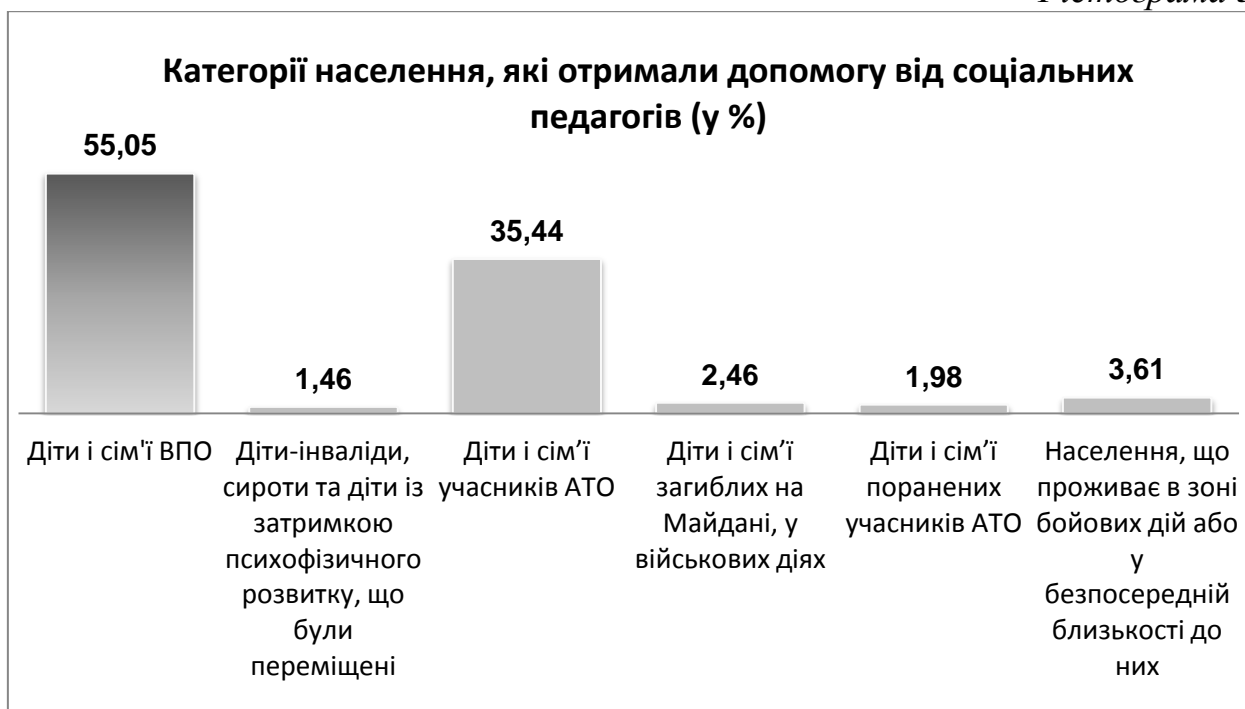
² Юнісеф, Дитячий фонд, Україна. Експрес оцінка соціально психологічного становища дітей в Донецькій області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.unicef.org/ukraine/ukr/Rapid_Psychosocial_Assesment_of_Children_in_Donetsk_Oblast_ua.pdf

Психологічна служба у системі освіти однією із перших відгукнулася на події, які відбулися наприкінці 2013 - початку 2014 року. Так, вже 24 лютого 2014 року Українським науково-методичним центром практичної психології і соціальної роботи було надіслано лист на Кримський республіканський, обласні, Київський і Севастопольський міські центри (кабінети) психологічної служби системи освіти щодо організації соціально-психологічної допомоги постраждалим на базі закладів освіти, а 11.03.2014 року Міністерством освіти і науки України було підписано лист від №1/9-135 «Про надання психологічної допомоги учасникам навчально-виховного процесу».

26 березня 2015 року на засіданні Колегії МОН України було розглянуто питання «Про стан та проблеми надання психологічної допомоги суб'єктам освіти в умовах антитерористичної операції на сході країни». Відповідно до рішення цієї Колегії Українським науково-методичним центром практичної психології і соціальної роботи у березні 2016 р. здійснено всеукраїнський моніторинг «Діяльність працівників психологічної служби з надання допомоги постраждалим внаслідок окупації Криму і бойових дій на Сході України». За даними моніторингу загальна кількість осіб, які отримали допомогу у 2015-2016 н.р. від практичних психологів і соціальних педагогів, склала понад 145 тисяч. Моніторингове дослідження показало, що найчастіше отримували психосоціальну допомогу діти і сім'ї внутрішньо переміщених осіб (див. Гістограми 2, 3).

Гістограма 2

Працівники психологічної служби у системі освіти мають надавати психологічну і соціально-педагогічну допомогу постраждалим, переселеним, членам їх сімей і родичам загиблих в ході АТО/ООС. Зазначаємо, що така робота має бути системною, довготривалою та проводитись на високому науково-методичному рівні.

Основними напрямками діяльності працівників психологічної служби є такі:

- соціально-педагогічна допомога сім'ям вимушених переселенців у налагодженні соціальних зв'язків;
- надання соціально-педагогічної і психологічної допомоги випускникам і першокурсникам ЗВО і ЗПО в адаптації до нових умов освітнього процесу та налагодження побутових умов їх проживання і встановлення нових соціальних зв'язків у закладі освіти та за його межами;
- залучення постраждалих дітей до участі в діяльності позашкільних закладів освіти з метою створення умов для їхньої самореалізації та проведення діагностичної і корекційно-відновлювальної роботи з ними практичних психологів цих закладів;
- робота з дітьми зазначених категорій під час літнього оздоровлення у таборах відпочинку, закладах освіти, місцях тимчасового перебування;
- залучення вихованців, учнів, студентів зазначених категорій до активної виховної і розвивальної діяльності в позаурочний час;
- забезпечення індивідуального супроводу працівниками психологічної служби системи освіти всіх без винятку дітей, вихованців, учнів, студентів зазначених категорій та надання їм необхідної корекційної, реабілітаційної і соціально-педагогічної допомоги від пережитого протягом навчального року шляхом впровадження психологічних ігор, праце-, і

музикотерапії тощо;

- створення сприятливого соціально-психологічного клімату в закладі освіти та оптимізація змісту і форм психологічної просвіти педагогічних працівників і батьків;

- недопущення своїми діями чи бездіяльністю вторинної травматизації учасників освітнього процесу та, у разі потреби, перенаправлення дітей, батьків і педагогів до інших спеціалістів (психотерапевта, невролога);

- застосування міжсекторальної взаємодії і мультидисциплінарного підходу до вирішення проблем, які виникають (за потреби звернутися до закладів і установ охорони здоров'я, підрозділів служби з надзвичайних ситуацій з пропозицією про співробітництво та координацію у справі надання психологічної допомоги тим, хто її потребує);

- залучення до надання психологічної допомоги висококваліфікованих фахівців, практичних психологів, соціальних педагогів, психотерапевтів, працівників інклюзивно-ресурсних центрів;

- організації для тих, хто безпосередньо працює з постраждалими: а) психологічної та професійної супервізії; б) методичної підтримки у вигляді буклетів, методичних розробок, проведення навчальних семінарів і семінарів з обміну досвідом тощо.

РОЗДІЛ 1
ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ПРОВЕДЕННЯ ВСЕУКРАЇНСЬКОГО
МОНІТОРИНГОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ СЕРЕД УЧАСНИКІВ
ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ «НАДАННЯ ДОПОМОГИ ДІТЯМ,
ПОСТРАЖДАЛИМ ВІД ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ, І ВНУТРІШНЬО
ПЕРЕСЕЛЕНИМ ОСОБАМ В ДІЯЛЬНОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ
СЛУЖБИ»

У Плані заходів Міністерства освіти і науки України щодо розвитку психологічної служби системи освіти України на період до 2020 року, який був затверджений наказом МОН України від 08.08.2017 р. №1127, передбачено пункти щодо науково-методичного забезпечення діяльності працівників психологічної служби з надання допомоги дітям і сім'ям, що опинились у СЖО, у тому числі внаслідок військових дій.

Відповідно до пункту 3.9 Плану заходів щодо розвитку психологічної служби системи освіти України на період до 2020 року УНМЦ практичної психології і соціальної роботи (надалі – Центр) у 2018 році розпочав роботу щодо організації проведення всеукраїнського моніторингового дослідження «Надання допомоги дітям, постраждалим від військових дій, і внутрішньо переселеним особам в діяльності психологічної служби».

Метою моніторингу є вивчення стану психосоціальної допомоги дітям, постраждалим від військових дій, внутрішньо переміщеним особам у закладах освіти та аналіз труднощів і проблем, пов'язаних з цією роботою, що виникають у працівників психологічної служби.

Відповідно до визначеної мети в процесі моніторингового дослідження вивчались такі питання:

1. Визначення основних цільових груп з якими реально працюють фахівці психологічної служби з надання допомоги дітям і сім'ям постраждалим внаслідок військових дій.

2. Проблеми, які вирішувались в процесі психосоціальної допомоги дітям, сім'ям ВПО та учасників АТО (ООС) та рівень володіння працівниками психологічної служби методиками, техніками і технологіями для вирішення цих проблем та бажана тематика додаткового навчання.

3. Забезпеченість працівників психологічної служби методичними матеріалами з надання психосоціальної допомоги різним категоріям постраждалих.

4. Доступність для працівників психологічної служби отримання спеціалізованої підготовки з тем, пов'язаних з психосоціальною допомогою постраждалим від кризових подій.

5. Наявність у працівників психологічної служби ознак професійного вигорання, пов'язаного з роботою з вказаною категорією осіб та можливість відвідувати супервізійні або інші підтримуючі групи.

Основними цільовими групами роботи працівників психологічної служби у моніторингу 2017-2018 навчального року були визначені: діти і сім'ї учасників АТО/ООС; діти і сім'ї, що відносяться до категорії

внутрішньо переміщених осіб (ВПО); діти і сім'ї загиблих учасників АТО/ООС і прирівняних до них учасників Революції Гідності. Узагальнююче поняття для названих цільових груп, яке застосовується у подальшому викладі – «постраждалі».

На першому етапі організації моніторингу було визначено репрезентативну вибірку, проведено семінар-нараду для керівників регіональних психологічних служб та підготовлено перелік закладів загальної середньої освіти, які братимуть участь у дослідженні.

Для визначення генеральної сукупності було використано статистичні дані показників розвитку психологічної служби за 2015-2016 н.р., які було зібрано та проаналізовано науковими працівниками Центру, а саме дані по кожній області України щодо кількості закладів загальної середньої освіти, у яких працюють практичні психологи та соціальні педагоги (див. Таблицю 1.1).

Таблиця 1.1

Кількість закладів загальної середньої освіти, у яких працюють практичні психологи та соціальні педагоги у 2015-2016 н.р.

Області	Заклади загальної середньої освіти, у яких працюють практичні психологи				Заклади загальної середньої освіти, у яких працюють соціальні педагоги			
	Кількість закладів освіти, місто	%	Кількість закладів освіти, село/селище міського типу	%	Кількість закладів освіти, місто	%	Кількість закладів освіти, село/селище міського типу	%
Вінницька	131	34,56	248	65,44	104	43,33	136	56,67
Волинська	103	33,23	207	66,77	86	38,57	137	61,43
Дніпропетровська	415	77,43	121	22,57	343	90,74	35	9,26
Донецька	198	72,53	75	27,47	89	90,82	9	9,18
Житомирська	118	29,14	287	70,86	105	36,21	185	63,79
Закарпатська	115	27,64	301	72,36	33	19,30	138	80,70
Запорізька	193	55,62	154	44,38	157	65,15	84	34,85
Івано-Франківська	113	17,66	527	82,34	102	25,50	298	74,50
Київська	150	30,00	350	70,00	137	31,35	300	68,65
Кіровоградська	86	37,07	146	62,93	84	51,53	79	48,47
Луганська	93	66,43	47	33,57	65	57,52	48	42,48
Львівська	265	37,64	439	62,36	182	51,85	169	48,15
Миколаївська	137	43,08	181	56,92	67	59,29	46	40,71
Одеська	202	44,99	247	55,01	153	43,97	195	56,03
Полтавська	124	33,60	245	66,40	95	38,31	153	61,69
Рівненська	92	20,91	348	79,09	74	29,96	173	70,04
Сумська	129	35,93	230	64,07	70	33,33	140	66,67
Тернопільська	91	32,62	188	67,38	54	35,29	99	64,71
Харківська	281	68,37	130	31,63	176	77,88	50	22,12

Продовження табл. 1.1.

Херсонська	114	44,19	144	55,81	89	44,50	111	55,50
Хмельницька	165	34,23	317	65,77	137	50,00	137	50,00
Черкаська	108	36,36	189	63,64	112	28,50	281	71,50
Чернівецька	75	24,75	228	75,25	59	26,70	162	73,30
Чернігівська	108	42,86	144	57,14	99	60,37	65	39,63
м. Київ	404	100,00	0	0,00	263	100,00	0	0,00
Всього	4010		5493		2935		3230	

До переліку закладів освіти увійшли: заклади загальної середньої освіти (в тому числі НВК (школа-дитсадок), спеціалізовані школи (школи-інтернати) з поглибленим вивченням окремих предметів та курсів (ПВП), заклади освіти нового типу (гімназії, ліцеї, колегіуми). За даними у 2015-2016 н.р. загальна кількість закладів загальної середньої освіти, у яких працювали практичні психологи, становила 9503 та 6165 відповідно, де працювали соціальні педагоги. Репрезентативна вибірка для даних значень становить 565 та 547 закладів освіти відповідно, де довірча ймовірність – 95%, а похибка – 4%.

У таблиці, що представлена нижче, наведені данні про репрезентативну вибірку дослідження за областями (див. Таблицю 1.2). У наступній таблиці 1.3 представлено розподіл репрезентативної вибірки за місцем розташування закладу освіти.

Таблиця 1.2

Розподіл репрезентативної вибірки за областями

Області	Загальна к-сть закладів освіти, в яких працюють практичні психологи	% від загальної кількості закладів освіти, в яких працюють практичні психологи	Розподіл репрезентативної вибірки	Загальна к-сть закладів освіти, в яких працюють соціальні педагоги	% від загальної кількості закладів освіти, в яких працюють соціальні педагоги	Розподіл репрезентативної вибірки
Вінницька	379	3,99	23	240	3,89	21
Волинська	310	3,26	18	223	3,62	20
Дніпропетровська	536	5,64	32	378	6,13	34
Донецька	273	2,87	16	98	1,59	9
Житомирська	405	4,26	24	290	4,70	26
Закарпатська	416	4,38	25	171	2,77	15
Запорізька	347	3,65	21	241	3,91	21
Івано-Франківська	640	6,73	38	400	6,49	35
Київська	500	5,26	30	437	7,09	39
Кіровоградська	232	2,44	14	163	2,64	14
Луганська	140	1,47	8	113	1,83	10
Львівська	704	7,41	42	351	5,69	31
Миколаївська	318	3,35	19	113	1,83	10
Одеська	449	4,72	27	348	5,64	31

Продовження табл. 1.2.

Полтавська	369	3,88	22	248	4,02	22
Рівненська	440	4,63	26	247	4,01	22
Сумська	359	3,78	21	210	3,41	19
Тернопільська	279	2,94	17	153	2,48	14
Харківська	411	4,32	24	226	3,67	20
Херсонська	258	2,71	15	200	3,24	18
Хмельницька	482	5,07	29	274	4,44	24
Черкаська	297	3,13	18	393	6,37	35
Чернівецька	303	3,19	18	221	3,58	20
Чернігівська	252	2,65	15	164	2,66	15
м. Київ	404	4,25	24	263	4,27	23
Усього	9503	100	565	6165	100	547

Таблиця 1.3

Розподіл репрезентативної вибірки відповідно до місця розташування закладу освіти

Області	К-сть закладів освіти, в яких працюють практичні психологи, які брали участь у моніторингу	Місто	Село/ селище міського типу	К-сть закладів освіти, в яких працюють соціальні педагоги, які брали участь у моніторингу	Місто	Село/ селище міського типу
Вінницька	23	8	15	21	9	12
Волинська	18	6	12	20	8	12
Дніпропетровська	32	25	7	34	30	3
Донецька	16	12	4	9	8	1
Житомирська	24	7	17	26	9	16
Закарпатська	25	7	18	15	3	12
Запорізька	21	11	9	21	14	7
Івано-Франківська	38	7	31	35	9	26
Київська	30	9	21	39	12	27
Кіровоградська	14	5	9	14	7	7
Луганська	8	6	3	10	6	4
Львівська	42	16	26	31	16	15
Миколаївська	19	8	11	10	6	4
Одеська	27	12	15	31	14	17
Полтавська	22	7	15	22	8	14
Рівненська	26	5	21	22	7	15
Сумська	21	8	14	19	6	12
Тернопільська	17	5	11	14	5	9
Харківська	24	17	8	20	16	4
Херсонська	15	7	9	18	8	10
Хмельницька	29	10	19	24	12	12
Черкаська	18	6	11	35	10	25
Чернівецька	18	4	14	20	5	14
Чернігівська	15	6	9	15	9	6
м. Київ	24	24	0	23	23	0
Усього	565	238	327	547	260	287

Відповідно до мети і визначеного кола питань моніторингового дослідження було розроблено анкету для практичних психологів і соціальних педагогів (у т.ч. електронна форма на Google-сервісі). Анкета складається з таких п'яти блоків.

1. Основні цільові групи для роботи працівників психологічної служби з надання допомоги дітям і сім'ям, що постраждали внаслідок військових дій. (питання 1, 2, 3).

2. Проблеми, які вирішувались в процесі психосоціальної допомоги дітям, сім'ям ВПО та учасників АТО (ООС), рівень володіння працівниками психологічної служби методиками, техніками і технологіями для вирішення цих проблем та бажана тематика додаткового навчання (питання 4, 5, 6).

3. Забезпеченість працівників психологічної служби методичними матеріалами з надання психосоціальної допомоги (питання 7, 8).

4. Доступність для працівників психологічної служби отримання спеціалізованої підготовки з тем, пов'язаних з психосоціальною допомогою постраждалим від кризових подій (питання 9-14, 17).

5. Наявність у працівників психологічної служби ознак професійного вигорання, пов'язаного з роботою з вказаною категорією осіб ВПО, учасниками АТО (ООС) та можливість відвідувати супервізійні або інші підтримуючі групи (питання 15, 16).

23 квітня 2018 року Центр спільно з ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» за участю представників МОН України організував семінар-нараду для керівників обласних центрів (кабінетів) психологічної служби у системі освіти.

Учасники семінару-наради були ознайомлені з організаційними питаннями проведення у 2018-2020 роках моніторингового дослідження «Надання допомоги дітям постраждалим від військових дій і внутрішньо переселеним особам в діяльності психологічної служби». Керівникам обласних психологічних служб було представлено репрезентативну вибірку та запропоновано підготувати відповідно до визначених вимог перелік закладів загальної середньої освіти, які братимуть участь у дослідженні.

У липні 2018 року було підготовлено інструктивний лист та перелік закладів загальної середньої освіти – учасників моніторингового дослідження, які були затверджені листом МОН України від 08.08.2018 р. №1/11-8386 «Щодо проведення Всеукраїнського моніторингового дослідження «Надання допомоги постраждалим від військових дій і внутрішньо переселеним особам в діяльності психологічної служби».

Згідно з вищезазначеним листом МОН України у 2018 році моніторинг здійснювався у вересні-жовтні 2018 р. За результатами аналізу даних моніторингу враховано відповіді 537 практичних психологів та 489 соціальних педагогів закладів загальної середньої освіти.

Таким чином, організація всеукраїнського моніторингового дослідження дозволяє скласти цілісну картину надання допомоги постраждалим від військових дій і внутрішньо переселеним особам в діяльності психологічної служби з урахуванням регіональної специфіки.

Кількість та якість отриманої для аналізу інформації дозволяє визначити закономірності та певні тенденції, виявити основні напрями необхідного фахівцям науково-методичного забезпечення їх практичної діяльності.

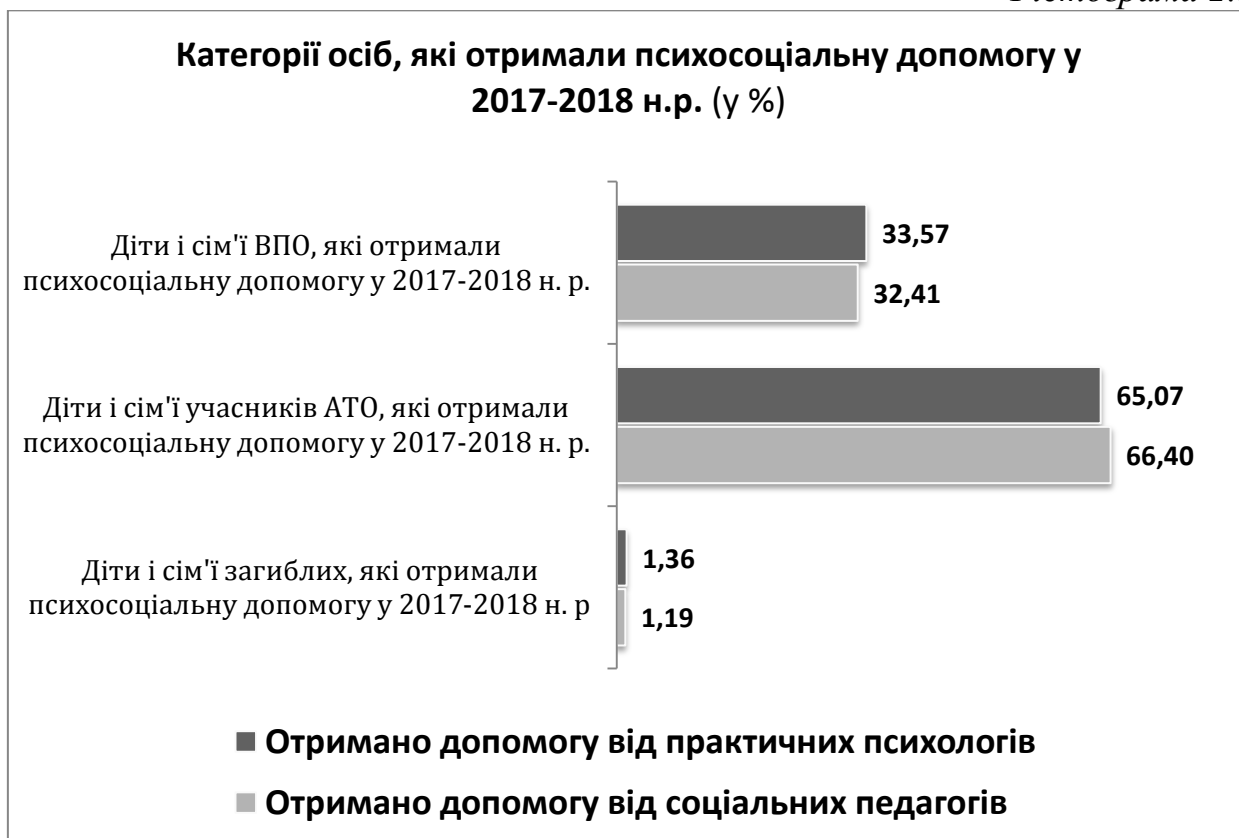
РОЗДІЛ 2

ЗАГАЛЬНІ РЕЗУЛЬТАТИ ВСЕУКРАЇНСЬКОГО МОНІТОРИНГОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ СЕРЕД УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ «НАДАННЯ ДОПОМОГИ ДІТЯМ, ПОСТРАЖДАЛИМ ВІД ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ, І ВНУТРІШНЬО ПЕРЕСЕЛЕНИМ ОСОБАМ В ДІЯЛЬНОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СЛУЖБИ»

2.1. Визначення основних цільових груп для роботи працівників психологічної служби з надання допомоги дітям і сім'ям, які постраждали внаслідок військових дій.

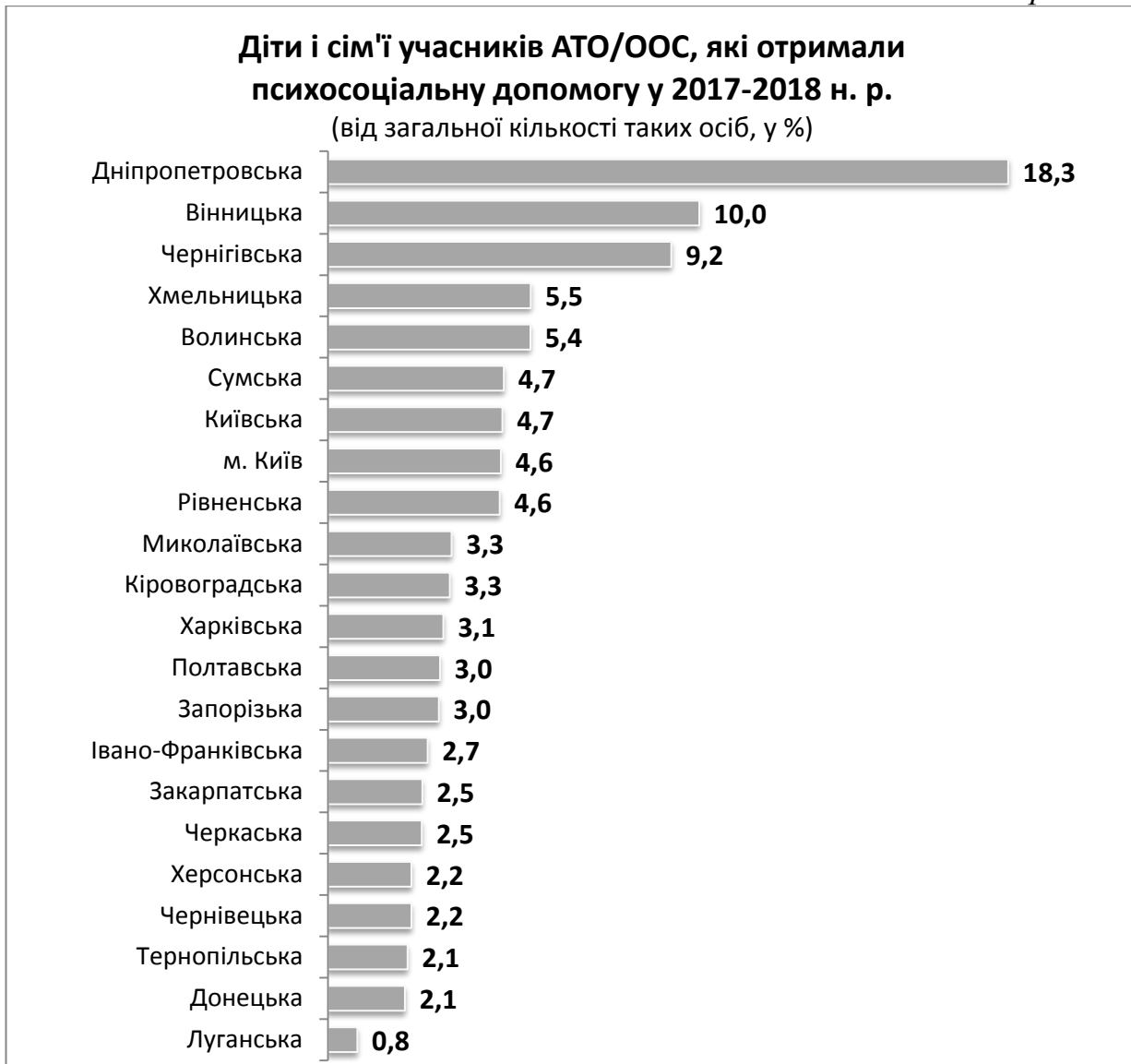
Аналіз результатів, отриманих в ході моніторингового дослідження свідчить про те, що основною категорією осіб, які отримали психосоціальну допомогу у 2017-2018 н.р., стали діти і сім'ї учасників АТО/ООС. Їхня кількість складає близько 65 відсотків від загальної кількості постраждалих осіб (див. Гістограму 2.1).

Гістограма 2.1

Найбільша кількість осіб з числа дітей і сімей учасників АТО/ООС, у порівнянні з іншими областями, отримали допомогу у Дніпропетровській, Вінницькій та Чернігівській областях (див. Гістограму 2.2).

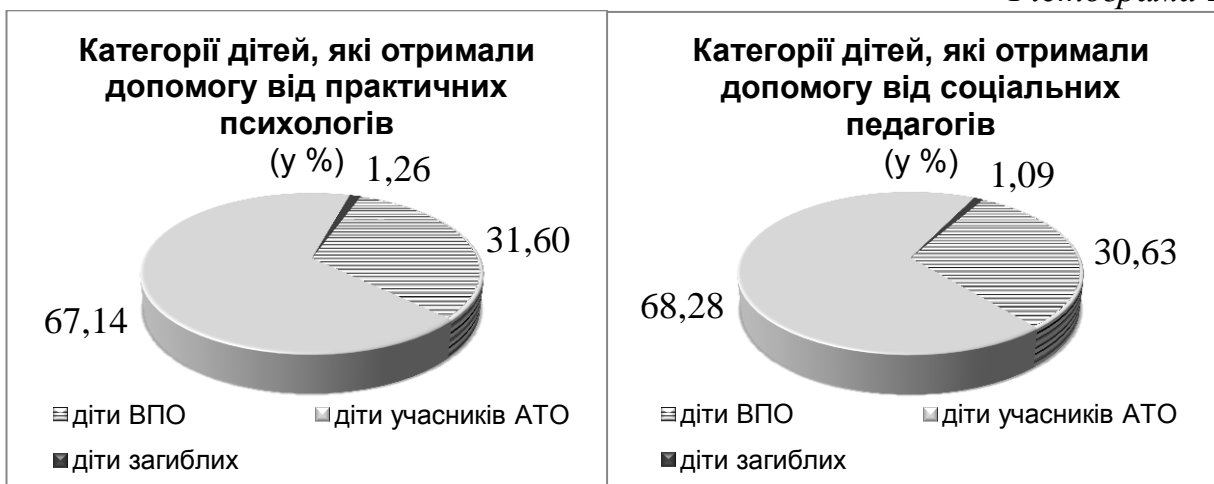
Зауважимо, що знаходження одного з членів сім'ї в зоні бойових дій для дитини, як і для інших членів родини, є суттєвим фактором стресу, точніше – дистресу з усіма належними соціальними, психологічними і освітніми наслідками.

Якщо з усіх цільових груп вирізняти тільки дітей і роботу з ними працівників служби, то результати аналізу будуть такими.

Найбільша кількість дітей, яким надано психосоціальну допомогу фахівцями психологічної служби – діти учасників АТО / ООС, вона складає майже 68% від загальної кількості постраждалих дітей (див. Гістограму 2.3).

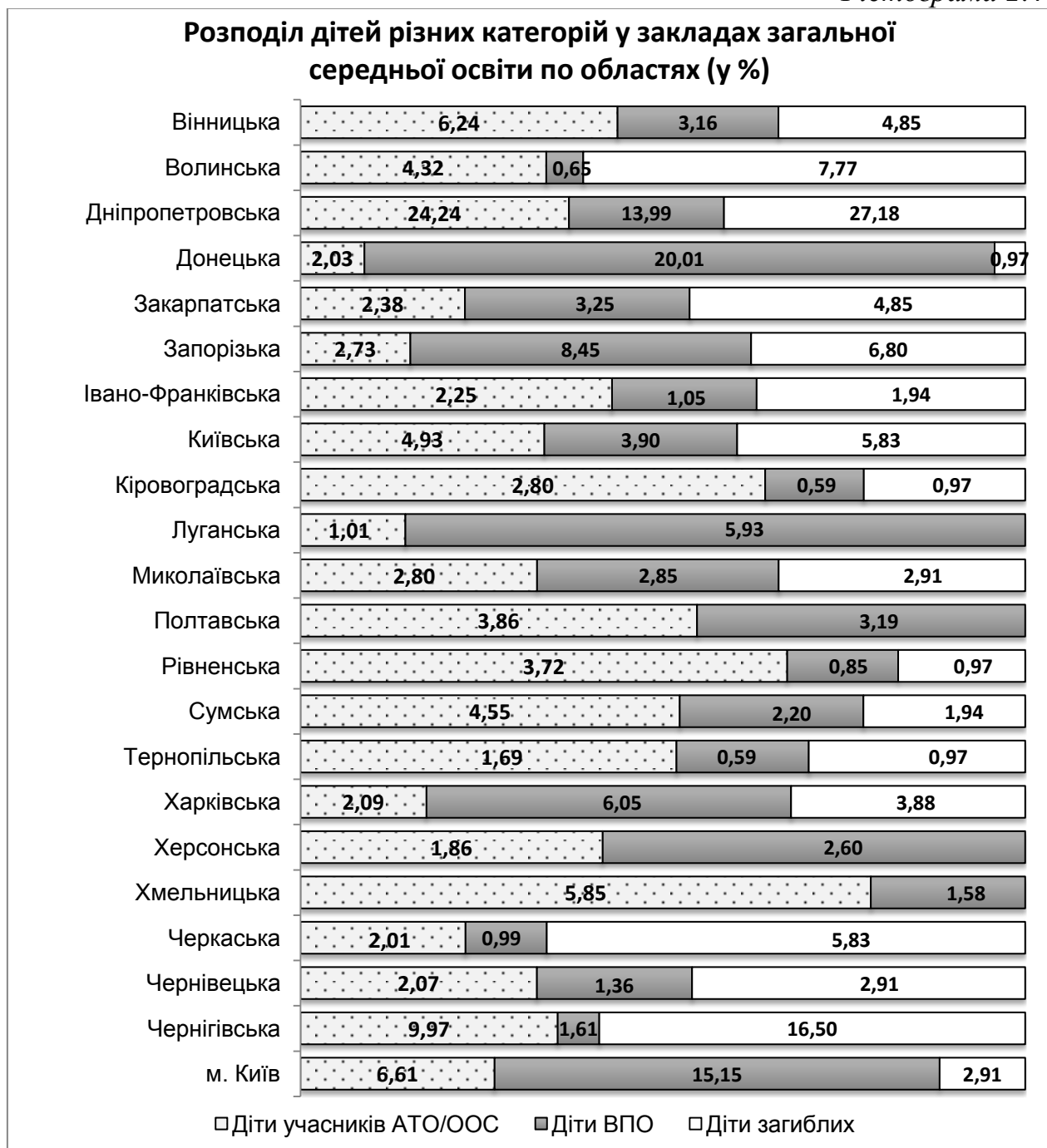
Гістограма 2.3

Працівники психологічної служби Дніпропетровської та Чернігівської областей надали психосоціальну допомогу найбільшій кількості дітей учасників АТО/ООС. Відсоток таких дітей від загальної кількості дітей учасників АТО/ООС, які отримали психосоціальну допомогу в Україні складає 24, зокрема, 24% – у Дніпропетровській і 9,97% – у Чернігівській (див. Гістограму 2.4).

Гістограма 2.4

Отже, в процесі моніторингу визначено три цільові групи, представники яких зверталися або були клієнтами працівників психологічної служби за їх ініціативою впродовж 2017-2018 навчального року: діти і сім'ї учасників АТО/ООС, діти і сім'ї ВПО, діти і сім'ї загиблих в результаті військових дій.

Основною цільовою групою в роботі працівників психологічної служби з надання допомоги постраждалим були діти і сім'ї учасників АТО (близько 65 відсотків від загальної кількості постраждалих). Близько 33% від загального обсягу роботи працівників психологічної служби з надання допомоги постраждалим займає робота з дітьми і сім'ями ВПО. Робота з дітьми і сім'ями загиблих складає близько 1,2%. Якщо у 2016 році психосоціальну допомогу найчастіше отримували діти і сім'ї внутрішньо переміщених осіб, то у 2018 – діти і сім'ї постраждалих внаслідок військових дій.

Відсутня велика різниця між роботою практичних психологів і соціальних педагогів освітніх закладів за усіма цільовими групами – обидві категорії спеціалістів пріоритетом у своїй роботі визначили саме дітей і сім'ї учасників АТО/ОСС.

Помітна суттєва різниця у наданні психологічної і соціально-педагогічної допомоги різним цільовим групам на рівні областей. Так, наприклад, у Дніпропетровській, Чернігівській, Вінницькій областях та у м. Київ пріоритетним є напрямок надання допомоги дітям і сім'ям учасників АТО/ОСС. Разом з цим, у Донецькій, Дніпропетровській, м. Києві більшу увагу приділяють роботі з дітьми, що мають статус ВПО. У більшій мірі робота з надання допомоги родинам загиблих здійснюється у Дніпропетровській і Чернігівській областях. Загалом, варто особливо позитивно відзначити Дніпропетровську область у якій психологічна служба здійснює надання допомоги усім цільовим групам і у великих обсягах.

2.2. Проблеми, які вирішувались в процесі психосоціальної допомоги дітям, сім'ям ВПО та учасників АТО (ООС), рівень володіння працівниками психологічної служби методиками, техніками і технологіями для вирішення цих проблем та бажана тематика додаткового навчання

Психічне травмування у дітей, що пережили надзвичайні події, має різну глибину і складність. Це залежить від багатьох чинників, таких як: вік постраждалого, ступінь причетності до надзвичайної події (свідок, учасник, постраждалий і т.п.), попередній травматичний досвід, психоемоційний стан та вміння володіти своїми емоційними станами, наявність або відсутність підтримки з боку найближчого соціального оточення та ін.

Відповідно до глибини і сили переживання постраждала дитина потребує різної допомоги, яка може бути надана практичними психологами і соціальними педагогами.

Психосоціальна допомога працівників психологічної служби спрямована на психологічну підтримку дітей в різних складних і кризових ситуаціях, що викликають психологічний дискомфорт та емоційну нестабільність, на сприяння ефективній адаптації до соціального середовища, до мінливих соціальних умов як окремих особистостей, так і груп.

Узагальнення результатів ранжування варіантів відповідей на запитання «Вирішенням яких завдань у роботі із вказаними категоріями осіб ви займаєтесь найчастіше?» виявив таке. У психологів перше рангове місце

займає діагностика психологічного стану постраждалих, друге – стабілізація їхнього психоемоційного стану, третє – інтеграція в мікросередовище (група, клас, громада). Соціальні педагоги ж найчастіше допомагають постраждалим у налагодженні соціальних зв'язків, на другому місці в них - інтеграція в мікросередовище (група, клас, громада), на третьому – подолання негативних проявів у поведінці (див. Таблицю 2.1).

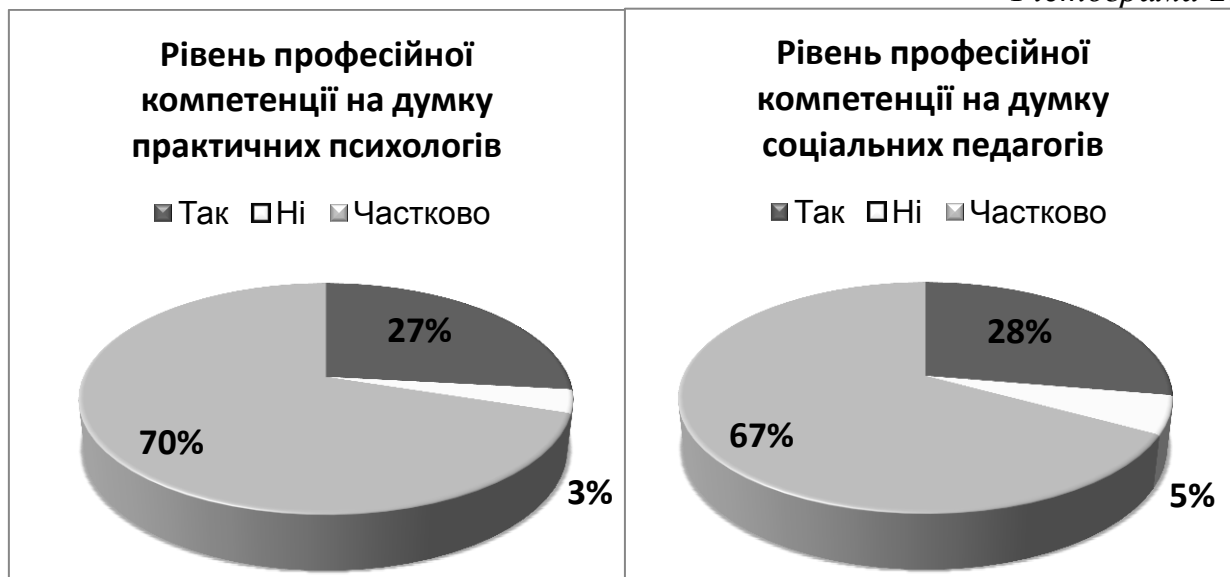
Таблиця 2.1

Вирішенням яких завдань ви займаєтесь найчастіше?

Напрями	Ранжування практичних психологів	Ранжування соціальних педагогів
діагностика психологічного стану	1	4
стабілізація психоемоційного стану	2	5
подолання негативних проявів у поведінці	4	3
налагодження соціальних зв'язків	5	1
інтеграція в мікросередовище (група, клас, громада)	3	2
налагодження стосунків в сім'ї	8	7
подолання наслідків психологічної травми	7	8
подолання труднощів у навчанні	6	6

На питання «Чи достатній рівень вашої професійної компетентності для вирішення завдань з надання психосоціальної допомоги дітям і сім'ям, що опинились у складних життєвих обставинах» більшість практичних психологів (70%) та соціальних педагогів (67%) відповіли – «частково». Ствердно відповіли 27% психологів і 28% соціальних педагогів (див. Гістограму 2.5). Такі результати свідчать про неповну впевненість у власній кваліфікації спеціалістів та потребу у професійному вдосконаленні у цьому напрямі роботи.

Гістограма 2.5

У відповідях на запитання щодо бажаної тематики додаткового навчання (див. Таблицю 2.2.), думки практичних психологів і соціальних педагогів збігаються. І практичні психологи, і соціальні педагоги потребують додаткової підготовки з таких питань: основи травмотерапії (перше рангове місце), навички кризового консультування (друге рангове місце), розробка та проведення корекційно-розвиткових програм (третє рангове місце).

Таблиця 2.2

З яких питань ви потребуєте додаткової підготовки?

Напрями	Ранжування практичних психологів	Ранжування соціальних педагогів
діагностика стану та основних потреб	7	8
надання першої психологічної допомоги	4	4
основи травмотерапії	1	1
застосування допоміжного інструментарію в консультативній роботі	6	6
навички саморегуляції психоемоційних станів	5	5
визначення особливостей мікросоціального оточення та його впливу на особистість	8	7
навички кризового консультування	2	2
розробка та проведення корекційно-розвивальних програм	3	3
моніторинг та узагальнення результатів психологічних, соціальних інтервенцій (впливів)	9	9

Таким чином, практичні психологи у своїй діяльності з надання психосоціальної допомоги постраждалим найчастіше вирішують такі завдання: діагностика психологічного стану постраждалих; стабілізація їхнього психоемоційного стану; інтеграція здобувача освіти в мікросередовище (група, клас, громада). Основними видами роботи соціальних педагогів є: допомога постраждалим у налагодженні соціальних зв'язків; інтеграція здобувача освіти в мікросередовище (група, клас, громада); подолання в учнів негативних проявів у поведінці.

Більшість працівників психологічної служби зазначили, що не повністю упевнені у рівні своєї кваліфікації у цьому питанні та потребують додаткового навчання. Серед запропонованих тем додаткової підготовки найвищий рейтинг отримали такі: основи травмотерапії, навички кризового консультування, розробка та проведення корекційно-розвиткових програм.

З результатами відповідей у розрізі регіонів, що стосуються професійної компетентності фахівців психологічної служби, їх потреби у додатковій підготовці та проходження ними спеціального навчання, можна ознайомитися у розділі 3.

2.3. Забезпеченість працівників психологічної служби методичними матеріалами з надання психосоціальної допомоги

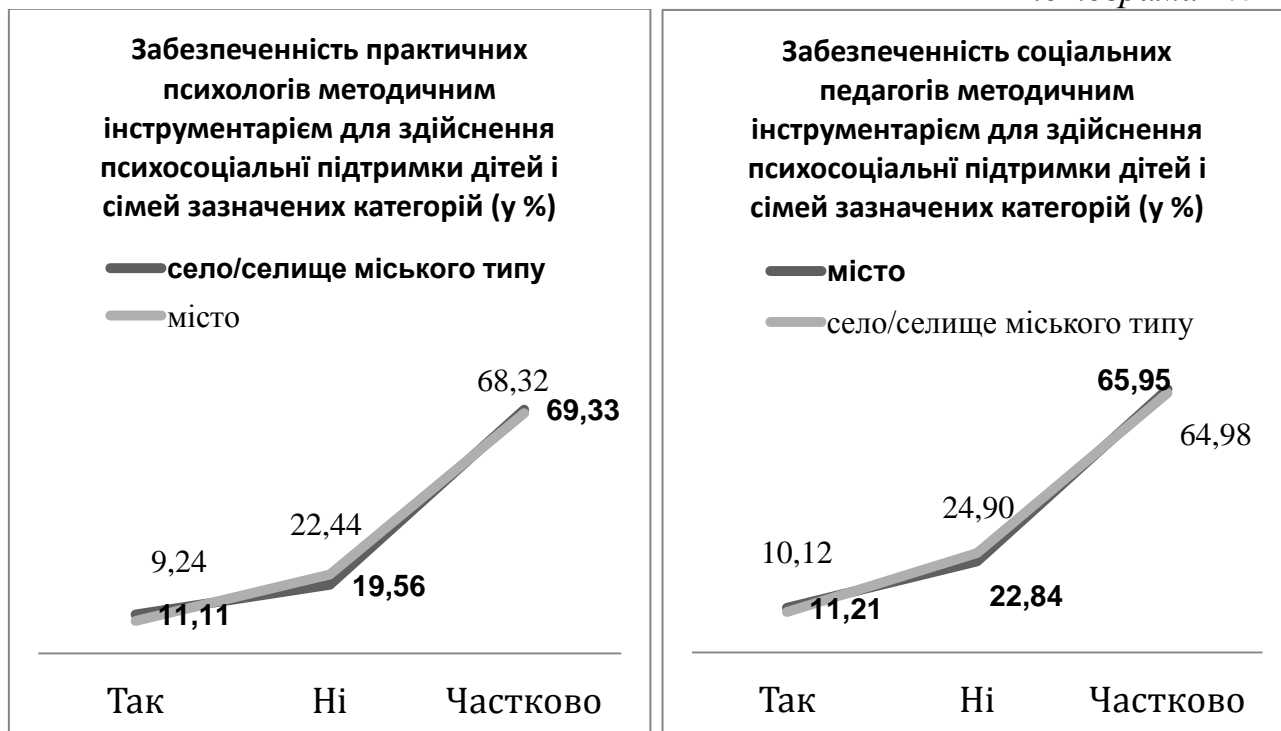
Аналіз отриманих відповідей на запитання, щодо забезпеченості методичними матеріалами з надання психосоціальної допомоги, показав таке.

На запитання «Чи достатньо ви забезпечені методичним інструментарієм для здійснення психосоціальної підтримки дітей і сімей зазначених категорій?» більшість респондентів відповіла «частково», при цьому практичні психологи та соціальні педагоги закладів загальної середньої освіти, які розташовані і у місті, і у селі забезпечені методичними матеріалами майже однаково (див. Гістограму 2.6).

Найбільший дефіцит працівники психологічної служби відчувають у методичній літературі з таких напрямів роботи з учнями, які пережили травмуючі події: формування конструктивних способів вирішення складних життєвих ситуацій та адаптивних копінг-стратегій; сприяння стабілізації емоційного стану та раціональному сприйняттю своєї життєвої ситуації; активізація процесів самопознання, самоприйняття, саморегуляції і самоконтролю; розвиток стресостійкості / життєстійкості (див. Таблицю 2.3).

Варто зазначити, що Українським науково-методичним центром практичної психології і соціальної роботи протягом останніх п'яти років розроблено і видано низку методичних матеріалів: методичних та практичних посібників, навчальних програм, методичних рекомендацій саме з цих напрямів роботи. Вся підготовлена продукція розміщена і доступна для безкоштовного завантаження в електронній бібліотеці НАПН України (див. Рекомендовану та використану літературу).

Гістограма 2.6

Чи достатньо ви забезпечені методичним інструментарієм для здійснення психосоціальної підтримки дітей і сімей зазначених категорій?
(1 – «недостатньо», найбільший дефіцит; 10 – найменший дефіцит)

Напрями	Ранжування практичних психологів	Ранжування соціальних педагогів
сприяння стабілізації емоційного стану та раціональному сприйняттю своєї життєвої ситуації	2	2
формування конструктивних способів вирішення складних життєвих ситуацій та адаптивних копінг-стратегій	1	1
активізація процесів самопізнання, самоприйняття, саморегуляції і самоконтролю	4	3
надання допомоги у побудові позитивного образу майбутнього	6-7	8
сприяння прийняттю на себе відповідальності за власне майбутнє	5	5
розвиток соціальної компетентності та соціальної активності, оволодіння стратегіями успішної поведінки	6-7	6
формування спрямованості на особистісний розвиток і соціальну реалізацію	8	7
підвищення рівня соціально-психологічної компетентності батьків та педагогів	10	9-10
формування у батьків і педагогів навичок психологічної підтримки дитини	9	9-10
розвиток стресостійкості / життєстійкості у дітей	3	4

Отже, оцінка рівня забезпеченості працівників психологічної служби відповідним методичним інструментарієм викликає занепокоєння. Так, тільки 11% вказали, що вони повністю забезпечені необхідним інструментарієм, від 20 до 25% дали негативну відповідь (а це означає, що люди не мають взагалі ніякого інструментарію!), від 65 до 69% дали ухильну відповідь – «частково». Сказане означає, що централізоване методичне забезпечення діяльності працівників психологічної служби у напрямі надання психосоціальної допомоги постраждалим від військових дій або відсутнє взагалі, або є дуже фрагментарним.

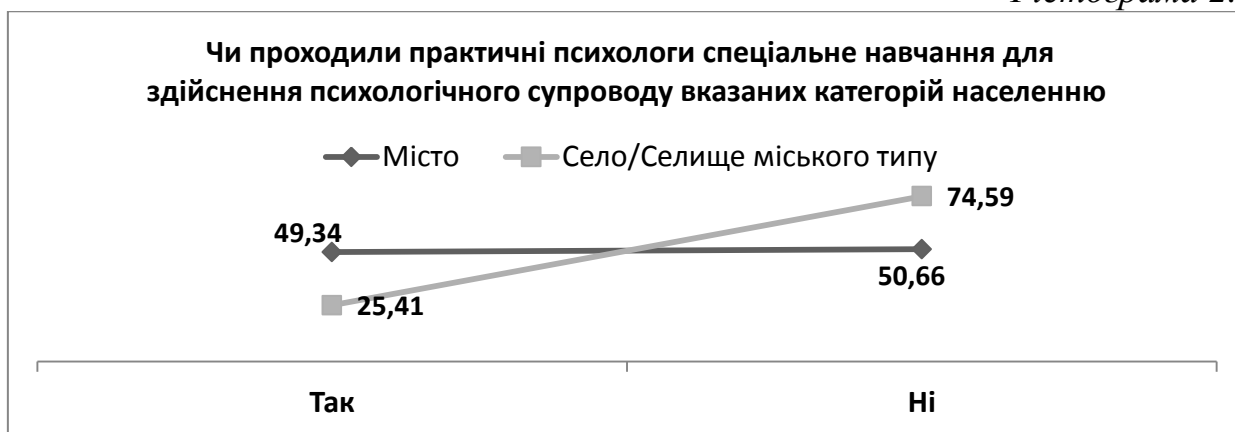
Найбільший дефіцит працівники психологічної служби відчують у методичній літературі з таких напрямів роботи з учнями, які пережили травмуючі події: формування конструктивних способів вирішення складних життєвих ситуацій та адаптивних копінг-стратегій; сприяння стабілізації емоційного стану та раціональному сприйняттю своєї життєвої ситуації; активізація процесів самопізнання, самоприйняття, саморегуляції і самоконтролю; розвиток стресостійкості / життєстійкості.

2.4. Доступність для працівників психологічної служби отримання спеціалізованої підготовки з тем, пов'язаних з психосоціальною допомогою постраждалим від кризових подій

Починаючи з лютого 2014 року психологічна служба, разом з виконанням своїх безпосередніх функцій – психологічного забезпечення освітнього процесу, була змушена взяти на себе ще й специфічні, пов'язані з наданням допомоги постраждалим. В той час невелика кількість фахівців психологічної служби мала якісну підготовку для ефективної роботи у цій царині, на сьогодні ж вже у кожній області організоване навчання працівників психологічної служби з питань психологічної підтримки постраждалим дітям, їх батькам, педагогам.

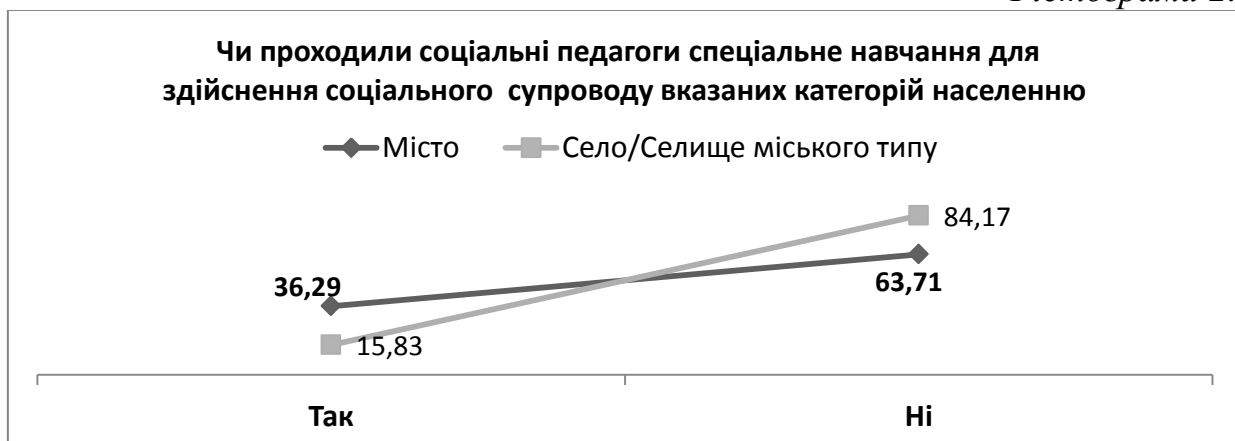
Аналіз відповідей респондентів на запитання «Чи проходили Ви спеціальне навчання для здійснення соціального / психологічного супроводу вказаних категорій населення» показав, що майже 50% практичних психологів закладів освіти, які розташовані у місті проходили навчання, в той час як лише 25% практичних психологів села та селища міського типу змогли пройти навчання з цієї проблеми (див. Гістограму 2.7).

Гістограма 2.7

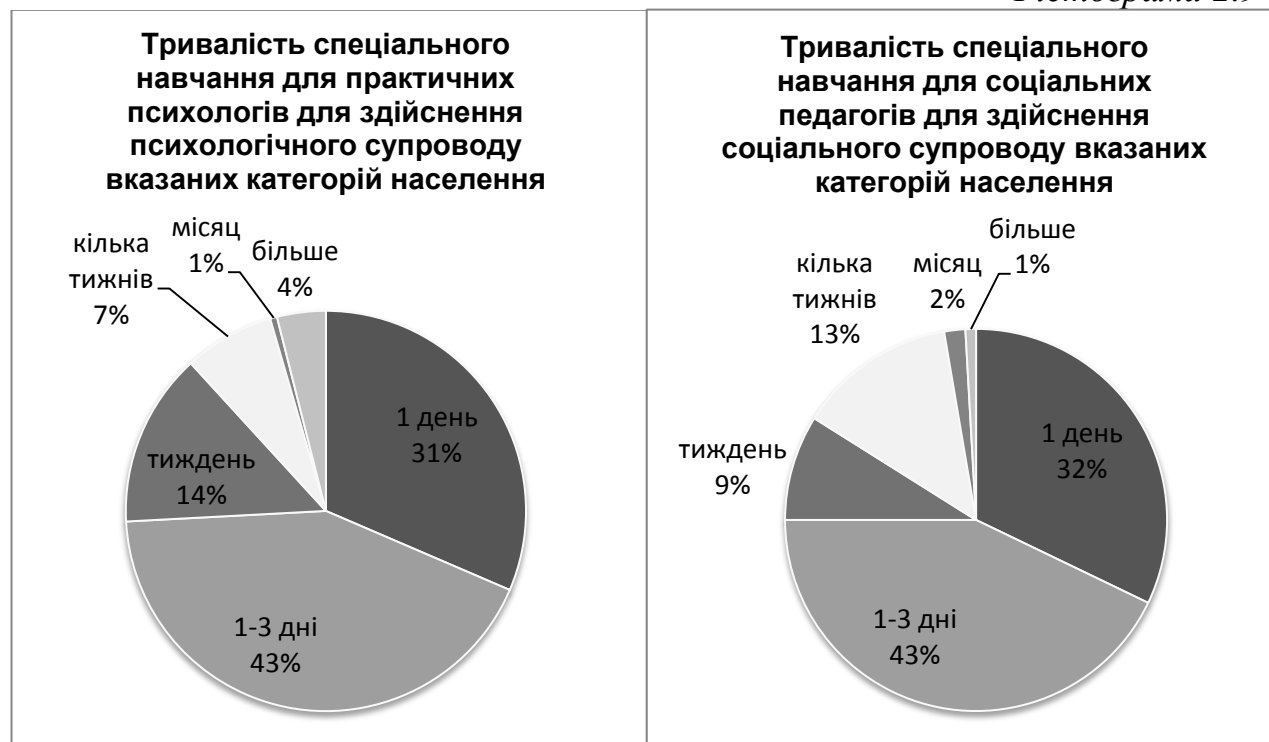
Ще більш тривожною виявилася ситуація з соціальними педагогами. Якщо серед практичних психологів міста навчання пройшли майже 50%, то лише 36% соціальних педагогів міста і 16% соціальних педагогів у сільській місцевості змогли підвищити свою кваліфікацію з даного напрямку, майже 64% соціальних педагогів міста і більше як 84% соціальних педагогів сільської місцевості такої підготовки не проходили (див. Гістограму 2.8).

Гістограма 2.8

Найбільш популярною формою навчання у фахівців психологічної служби є короткотривалі тренінги, курси тощо – 1-3-денні (близько 75%), що є явно недостатнім (див. Гістограму 2.9). Лише близько 25% працівників психологічної служби пройшли більш-менш адекватне навчання з проблем надання психосоціальної допомоги постраждалим від військового конфлікту.

Гістограма 2.9

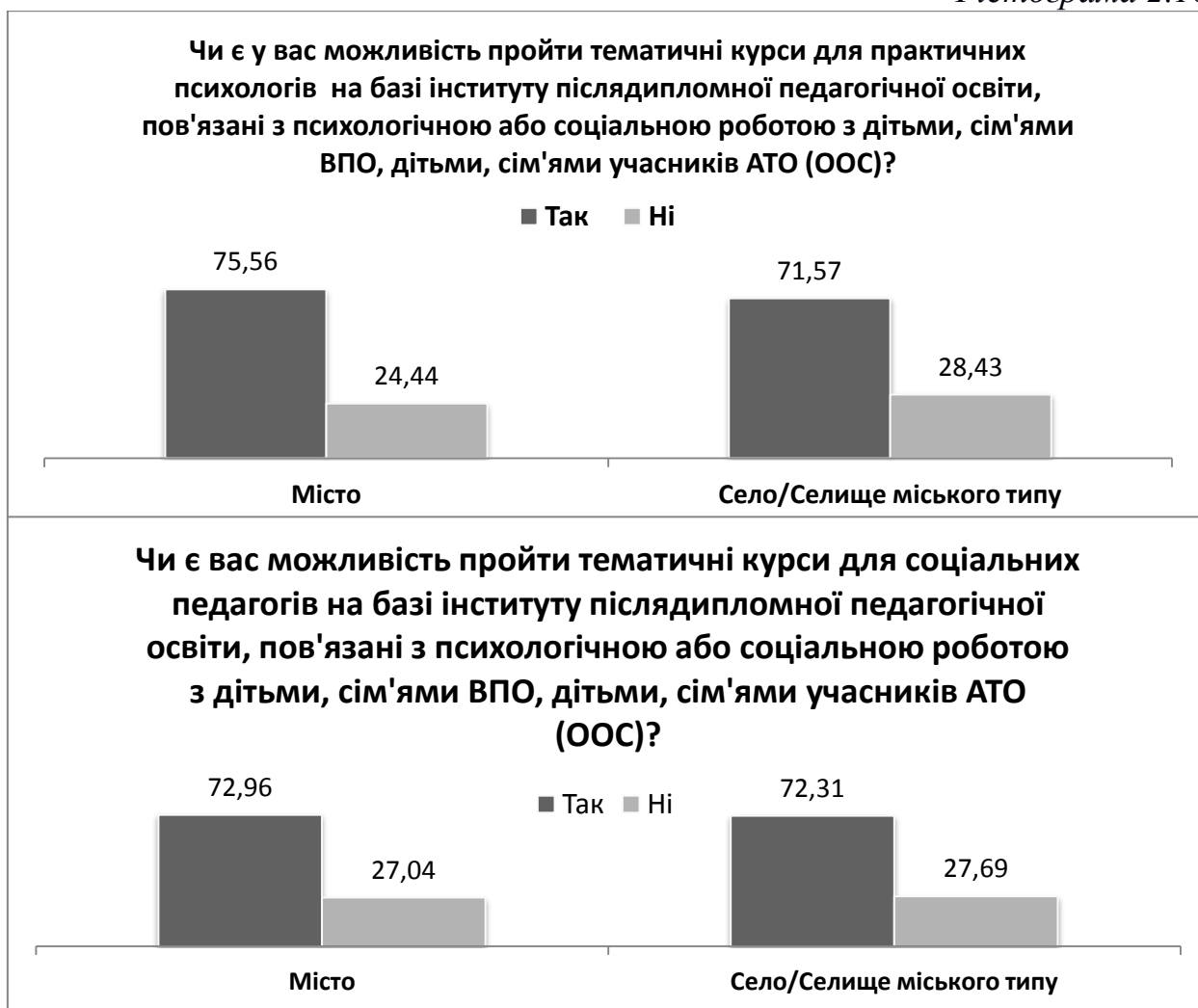

В той же час, 3/4 фахівців психологічної служби закладів загальної середньої освіти, що розташовані як у місті так й у селі/селищі міського типу, підтвердили, що мають можливість пройти тематичні курси, пов'язані з психологічною або соціальною роботою з дітьми, сім'ями ВПО, дітьми, сім'ями учасників АТО (ООС) на базі інститутів післядипломної педагогічної освіти (див. Гістограму 2.10).

У 2015 р. УНМЦ практичної психології і соціальної роботи у співпраці з НаУКМА було розроблено навчальну програму та спецкурс для підвищення кваліфікації практичних психологів і соціальних педагогів з проблеми «Навички кризового консультування та розвиток психосоціальної стійкості до стресу у дітей».

Навчальна програма освітньої діяльності та спецкурс має на меті забезпечити розвиток професійної компетентності працівників психологічної служби та підготувати їх до здійснення психологічного супроводу та соціально-педагогічного патронажу дітей та їхніх родин, що постраждали внаслідок кризи, зменшення соціально-психологічних наслідків психічної травми, забезпечення сталого доступу до отримання психологічної допомоги.

Завдання:

- підвищити знання та вдосконалити навички практичних психологів і соціальних педагогів, які безпосередньо працюють із дітьми та родинами, що постраждали внаслідок бойових дій та переселення;

- підвищити обізнаність педагогічних працівників, батьків і дітей щодо розпізнання ознак психологічного стресу і травми, отриманих внаслідок переселення або споглядання насильства, та відповідного реагування;

- вивчення кількісних та якісних даних щодо негативного впливу психологічної травми на дітей та їхні родини; вивчення наявних сімейних ресурсів для подолання цих наслідків та ефективності психосоціального допомоги постраждалим дітям та родинам в наслідок військового конфлікту.

На питання «Чи проходили ви навчання з теми «Навички кризового консультування та розвиток стресостійкості у дітей?» 31% практичних психологів та 22% соціальних педагогів відповіли позитивно (див. Гістограму 2.11), майже 5% фахівців не знають про таку програму незважаючи на те, що лист МОН України від 09.06.2015 р. № 1/9-284 «Про навчальну програму та спецкурс для підвищення кваліфікації практичних

психологів і соціальних педагогів з проблеми «Навички кризового консультування та розвиток психосоціальної стійкості до стресу у дітей» було надіслано до обласних департаментів освіти і науки та обласних інститутів післядипломної педагогічної освіти. Це означає, що обласні департаменти науки і освіти доклали недостатньо зусиль для ознайомлення працівників психологічної служби своїх областей зі змістом даного листа.

Гістограма 2.11

Чи проходили ви навчання з теми «Навички кризового консультування та розвиток стресостійкості у дітей»?

За результатами реалізації проекту ЮНІСЕФ/НаУКМА у співпраці з МОН України та Українським науково-методичним центром практичної психології і соціальної роботи (жовтень 2015 р. – березень 2017 р.) «Комплексна психосоціальна допомога дітям, підліткам та родинам, що постраждали внаслідок конфлікту в Україні» було створено корекційно-розвиткову програму «Безпечний простір» для практичних психологів і соціальних педагогів, які працюють з дітьми дошкільного, молодшого шкільного та підліткового віку і прагнуть створити безпечне для них середовище та сформувати життестійкість.

Мета програми: підвищення стійкості до переживання наслідків стресу дітей дошкільного, молодшого шкільного віку та підлітків після психотравмуючих подій.

Завдання програми:

- формування у дітей навичок самостійного психоемоційного відновлення після пережитих психотравмуючих подій;
- підтримка поведінки дітей, яка допомагає їм адаптуватись до нових соціальних умов життєдіяльності після пережитих психотравмуючих подій;
- формування саногенних видів взаємовідносин дитини з найближчим соціальним оточенням;
- формування, розвиток і вдосконалення комунікативних навичок, емоційно-вольової саморегуляції поведінки;
- створення в дитячому колективі, де навчається проблемна дитина, атмосфери прийняття, доброзичливості, відкритості, взаєморозуміння і

підтримки;

– формування адекватних батьківських настанов (налаштувань) на соціально-психологічні проблеми дитини, шляхом активного залучення батьків до психокорекційного процесу.

Програма «Безпечний простір» є специфічною, вона суттєво відрізняється від програм першої психологічної допомоги тим, що може бути застосована навіть через рік після впливу травматичної події, і спрямована на розвиток просоціальних навичок і навичок психологічного відновлення. У порівнянні з кризовим втручанням, яке повинно відбуватись у перші години і дні після надзвичайної події, дана програма може проводитись декілька разів, після забезпечення базової безпеки і відновлення соціального оточення дитини.

Згідно з отриманими даними лише 22% фахівців психологічної служби застосовують у своїй практиці корекційно-розвиткову програму формування стійкості до стресу в дітей дошкільного віку та школярів «Безпечний простір» (див. Гістограму 2.12).

Гістограма 2.12

Отже, 3/4 фахівців психологічної служби закладів загальної середньої освіти, що розташовані як у місті так й у селі/селищі міського типу, підтвердили, що мають можливість пройти тематичні курси, пов'язані з психологічною або соціальною роботою з дітьми, сім'ями ВПО, дітьми, сім'ями учасників АТО (ООС) на базі інститутів післядипломної педагогічної освіти.

Майже 50% практичних психологів закладів освіти, які розташовані у місті проходили навчання, в той час як лише 25% практичних психологів села та селища міського типу змогли пройти навчання з цієї проблеми.

Якщо серед практичних психологів міста навчання пройшли майже 50%, то лише 36% соціальних педагогів міста змогли підвищити свою кваліфікацію у даному напрямі.

Обласні департаменти освіти і науки та підвідомчі їм інститути

післядипломної педагогічної освіти, попри гостру соціальну значущість проблеми, дотепер, протягом п'яти років, не змогли організувати курси підвищення кваліфікації для практичних психологів і соціальних педагогів за програмами, затвердженими наказами МОН України (зокрема – «Безпечний простір» та «Навички кризового консультування та розвиток психосоціальної стійкості до стресу у дітей»).

Найбільш популярною формою навчання у фахівців психологічної служби усе ще залишаються короткотривалі тренінги, курси тощо – 1-3-денні (75%), що є явно недостатнім.

Таким чином, можна стверджувати, що система підготовки і підвищення кваліфікації працівників психологічної служби до роботи с постраждалими від військових дій працює вкрай неефективно або фактично відсутня.

2.5. Наявність у працівників психологічної служби ознак професійного вигорання, пов'язаного з роботою з вказаною категорією осіб ВПО, учасниками АТО (ООС) та можливість в них відвідувати супервізійні або інші підтримуючі групи

Понад вісім відсотків опитаних працівників психологічної служби (8,51% – практичних психологів і 8,44% соціальних педагогів) визнали, що відчують певні ознаки професійного вигорання, пов'язані з роботою з ВПО, учасниками АТО (ООС) (див. Гістограму 2.13), це може бути зумовлено тим, що робота практичного психолога і соціального педагога з постраждалими в умовах надзвичайних ситуацій пов'язана з високим психологічним напруженням та значними емоційними витратами.

Гістограма 2.13

Слід зазначити, що піклування і турбота працівника психологічної служби про себе – це перша і вихідна умова його здатності працювати з дітьми, які зазнали впливу травматичних подій. Недотримання правил екологічності своєї праці та вимог емоційної безпеки діяльності може призвести до порушень здатності фахівця виконувати свої професійні обов'язки, до зниження задоволення собою, професією, життям, тобто – до професійного вигорання.

Прояви емоційного вигорання дуже різноманітні. Його характерні ознаки (симптоми) можна умовно поділити на три групи: психофізичні, соціально-психологічні та поведінкові.

Психофізичні симптоми:

- постійна втома не тільки ввечері, але й зранку, відразу ж після сну;
- відчуття емоційного та фізичного виснаження;
- зниження сприйнятливості та реактивності на зміни зовнішнього середовища (відсутність реакції цікавості та страху);
- загальна астенизація (слабкість, зниження активності і енергії);
- часті безпричинні головні болі, постійні розлади шлунково-кишкового тракту;
- різка втрата чи різке збільшення ваги;
- повне чи часткове безсоння (швидке засинання і відсутність сну рано вранці, починаючи з 4 год., або ж навпаки, нездатність заснути до 2-3 год. ночі і «важке» пробудження вранці, коли потрібно вставати на роботу);
- постійний загальмований, сонливий стан і бажання спати протягом усього дня;
- задишка або порушення дихання під час фізичного чи емоційного навантаження;
- помітне зниження зовнішньої і внутрішньої сенсорної чутливості: погіршення зору, слуху, нюху і дотику, втрата внутрішніх, тілесних відчуттів.

Соціально-психологічні симптоми:

- байдужість, нудьга, пасивність і депресія (знижений емоційний тонус, почуття пригніченості);
- підвищена дратівливість на незначні, дрібні події – часті нервові «зриви» (вибухи невмотивованого гніву чи відмова від спілкування, «відхід у себе»);
- постійне переживання негативних емоцій, для яких у зовнішній ситуації причин немає (почуття провини, невпевненості, образи, підозри, сорому);
- почуття неусвідомленого занепокоєння і підвищеної тривожності (відчуття, що «щось не так, як треба»);
- почуття гіпервідповідальності та постійний страх, що щось «не вийде» чи з чимось не вдасться впоратися;

– загальна негативна установка на життєві і професійні перспективи (типу «Як не намагайтеся, все одно нічого не вийде»).

Поведінкові симптоми:

– відчуття, що робота стає все важчою й важчою, а виконувати її – усе складніше і складніше;

– співробітник помітно змінює свій робочий режим дня (рано приходить на роботу й пізно йде або, навпаки, пізно приходить на роботу і рано йде);

– незалежно від об'єктивної необхідності працівник постійно бере роботу додому, але вдома її не робить;

– керівник відмовляється від прийняття рішень, формулюючи різні причини для пояснень собі й іншим;

– відчуття, що все марно, зневіра, зниження ентузіазму стосовно роботи, байдужість до результатів;

– невиконання важливих, пріоритетних завдань і «застрягання» на дрібних деталях, витрата більшої частини робочого часу на погано усвідомлюване чи неусвідомлюване виконання автоматичних і елементарних дій;

– дистанціювання від учнів, колег, батьків, підвищення неадекватної критичності;

– зловживання алкоголем, різке зростання викурених за день цигарок, уживання наркотиків.³

Одним з дієвих інструментів професійної підтримки є супервізія.

Упровадження інституту супервізії у практику діяльності працівників психологічної служби, залучення до робочого процесу провідних фахівців-супервізорів надасть значні можливості щодо підвищення якості професійної діяльності як кожного фахівця окремо, так і служби в цілому.

Однією зі складових процесу супервізії є цінності та етичні принципи її надання, які забезпечують реалізацію основних її завдань та функцій. Одним із важливих принципів є обов'язковість супервізії як елементу професійної діяльності в психологічній службі, адже працівники є головним ресурсом і потребують уваги та підтримки у професійному зростанні.

Відповіді респондентів на запитання щодо можливості відвідування ними супервізійних або інших підтримуючих груп для практичних психологів/соціальних педагогів дозволили зробити висновок про те, що близько третини працівників психологічної служби у містах (24,44% – практичних психологів і 33,9% – соціальних педагогів) і майже половина у сільській місцевості (45,85% – практичних психологів і 45,1% – соціальних педагогів) не мають такої можливості (див. Гістограму 2.14).

---

³ Соціально-педагогічна та психологічна допомога сім'ям з дітьми в період військового конфлікту : навч.-метод. посіб. / Заг. ред.: К.Б. Левченко, В.Г. Панок, І.М. Трубавіна. – К. : Агенство «Україна». – 2015.

Отже, понад вісім відсотків опитаних працівників психологічної служби (8,51% – практичних психологів і 8,44% соціальних педагогів) визнали, що відчувають певні ознаки професійного вигорання, пов'язані з роботою з ВПО, учасниками АТО (ООС).

Близько третини працівників служби у містах (24,44% – практичних психологів і 33,9% – соціальних педагогів) і майже половина у сільській місцевості (45,85% – практичних психологів і 45,1% – соціальних педагогів) не мають можливості відвідувати супервізійні групи, які є дієвим інструментом професійної підтримки фахівців служби.

Необхідно зазначити, що проведення супервізійних груп для працівників психологічної служби здійснюється або на комерційних засадах громадськими чи приватними організаціями, або на волонтерських засадах самими працівниками служби.

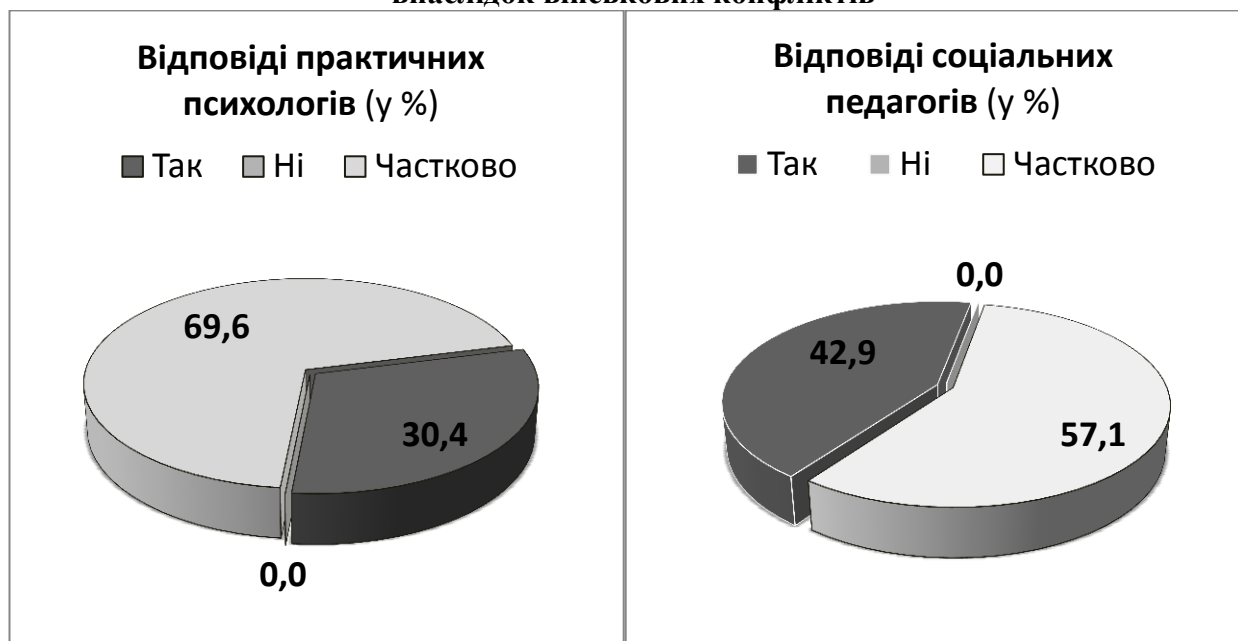
Оскільки й інші види роботи працівників психологічної служби є емоційно напруженими, маємо констатувати нагальну потребу уведення інституту супервізорів до методичних структур психологічної служби системи освіти.

РОЗДІЛ 3.
РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ З ОКРЕМИХ ПИТАНЬ, ОТРИМАНИХ
В ХОДІ ВСЕУКРАЇНСЬКОГО МОНІТОРИНГОВОГО
ДОСЛІДЖЕННЯ, У РОЗРІЗІ ОБЛАСТЕЙ

3.1. Вінницька область

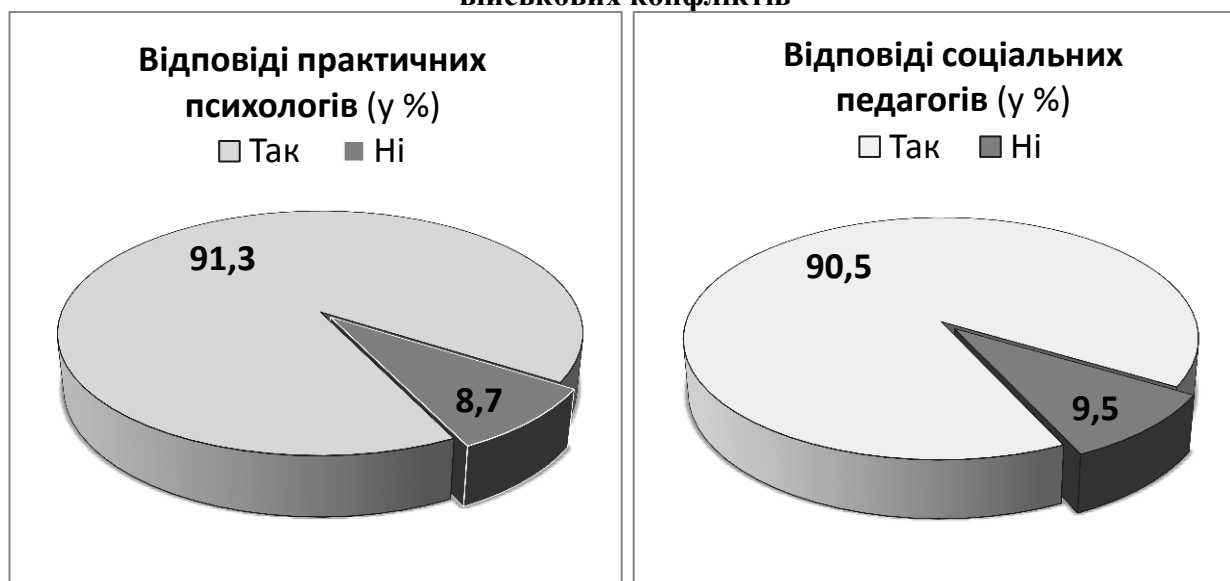
Гістограма 3.1.1

Чи достатній рівень вашої професійної компетентності для вирішення завдань щодо надання допомоги дітям і сім'ям, які опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових конфліктів

Гістограма 3.1.2

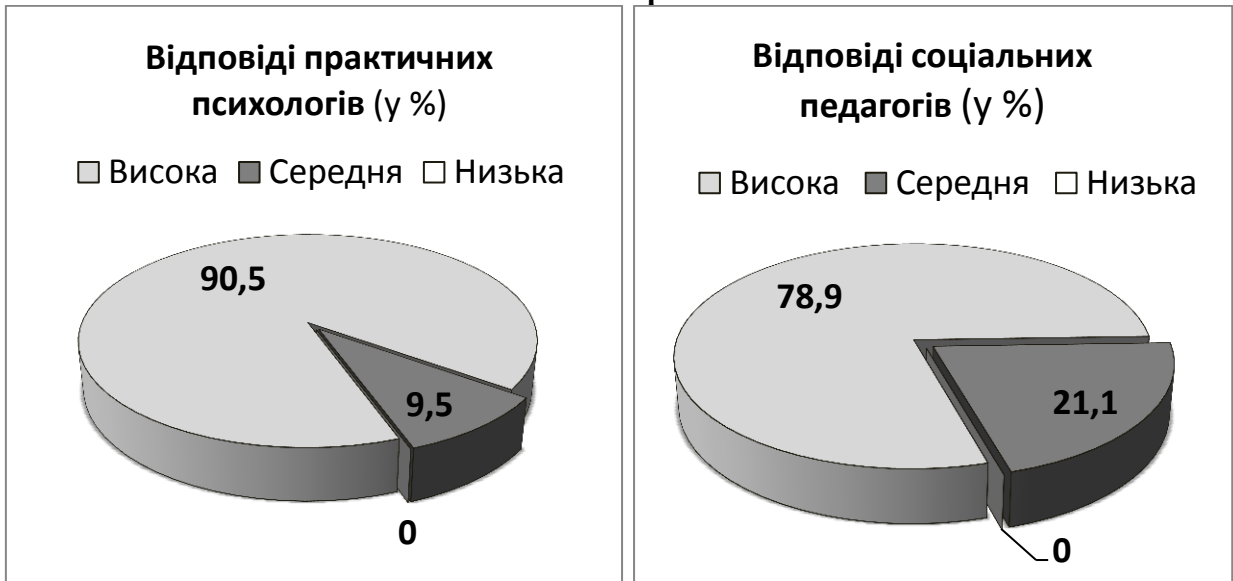
Чи проходили ви спеціальне навчання для здійснення психологічного / соціального супроводу дітей та сімей, які опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових конфліктів

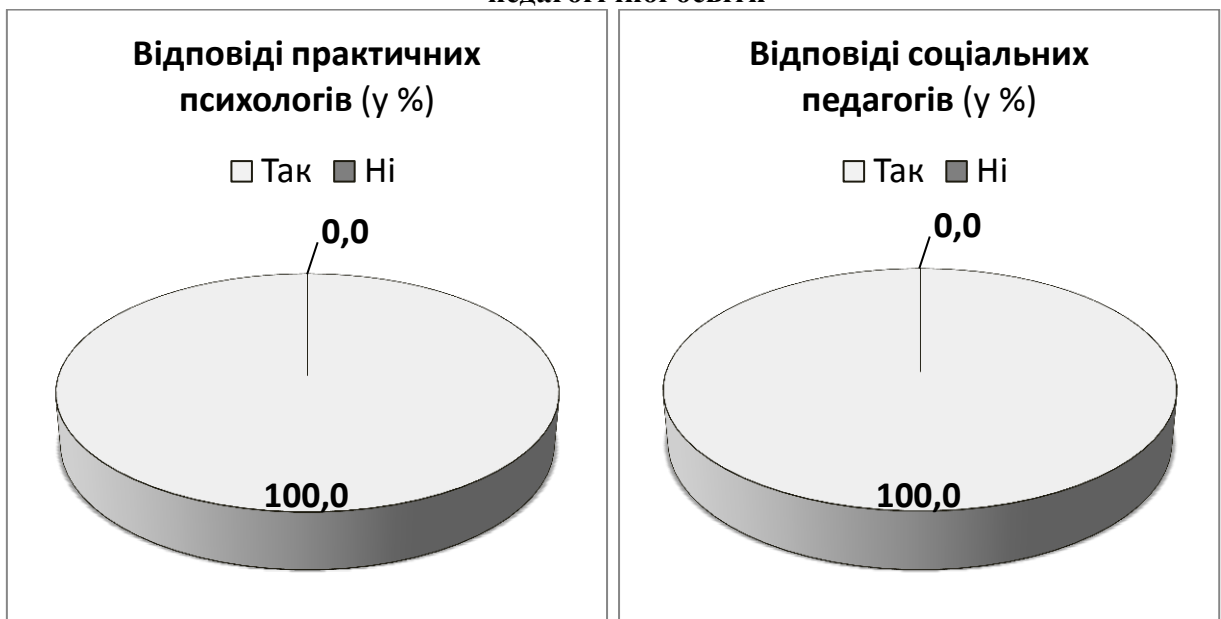
Гістограма 3.1.3

Визначте якість спеціального навчання для здійснення психологічного супроводу вказаних категорій населення

Гістограма 3.1.4

Чи є у вас можливість пройти тематичні курси на базі інституту післядипломної педагогічної освіти

Таблиця 3.1.1.

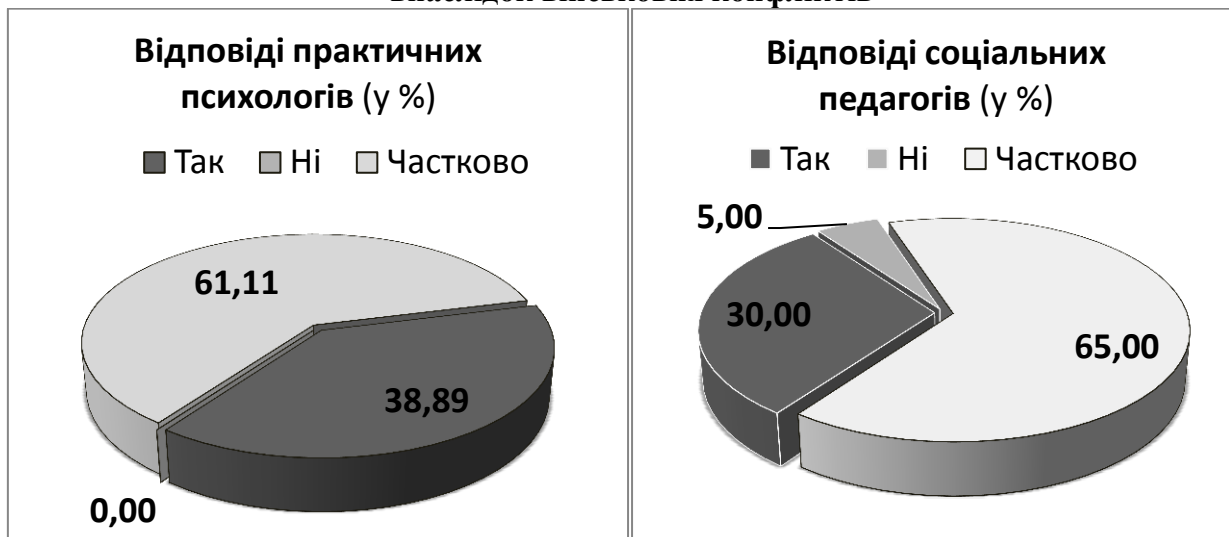
Ранжування питань психолого-педагогічного супроводу дітей, сімей ВПО та учасників АТО (ООС), з яких фахівці психологічної служби потребують додаткової підготовки, де 1 – потреба у підготовці найбільша, 9 – найменша

Питання	Ранжування практичних психологів	Ранжування соціальних педагогів
діагностика стану та основних потреб	7	9
надання першої психологічної допомоги	4	7
основи травмотерапії	5	3
застосування допоміжного інструментарію в консультативній роботі	6	5
навички саморегуляції психоемоційних станів	2	2
визначення особливостей мікросоціального оточення та його впливу на особистість	8	4
навички кризового консультування	1	1
розробка та проведення корекційно-розвиваючих програм	3	6
моніторинг та узагальнення результатів психологічних, соціальних інтервенцій (впливів)	9	8

3.2. Волинська область

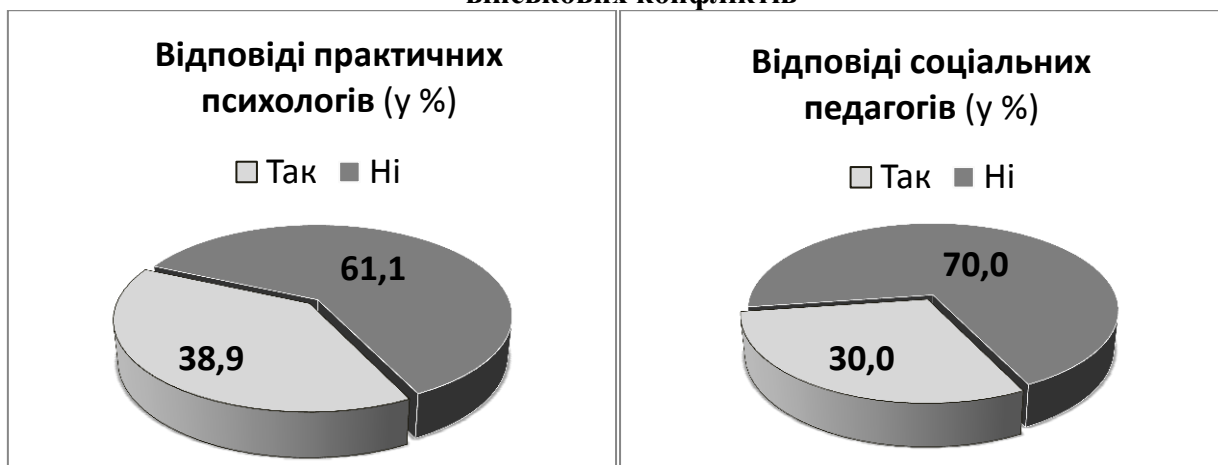
Гістограма 3.2.1

Чи достатній рівень вашої професійної компетентності для вирішення завдань щодо надання допомоги дітям і сім'ям, які опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових конфліктів

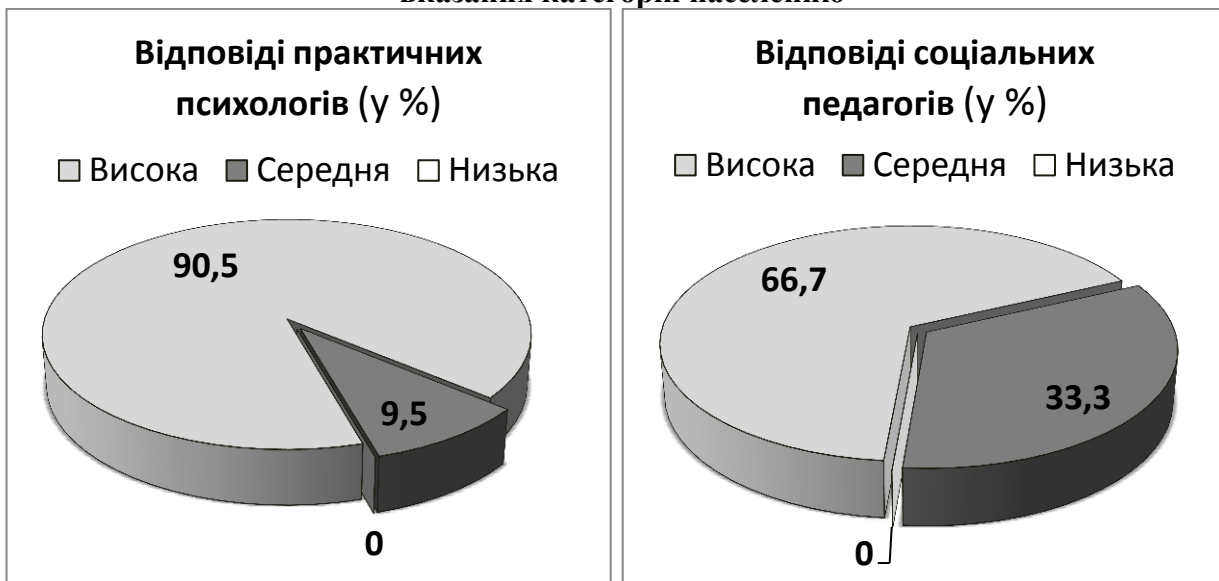
Гістограма 3.2.2

Чи проходили ви спеціальне навчання для здійснення психологічного / соціального супроводу дітей та сімей, які опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових конфліктів

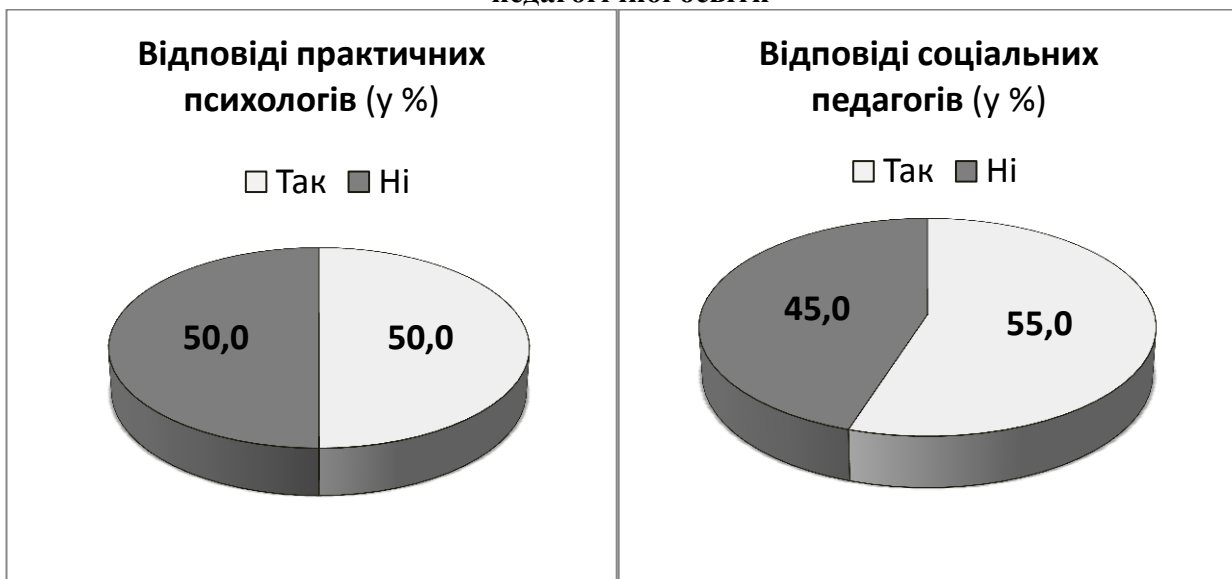
Гістограма 3.2.3

Визначте якість спеціального навчання для здійснення психологічного супроводу вказаних категорій населенню

Гістограма 3.2.4

Чи є у вас можливість пройти тематичні курси на базі інституту післядипломної педагогічної освіти

Таблиця 3.2.1

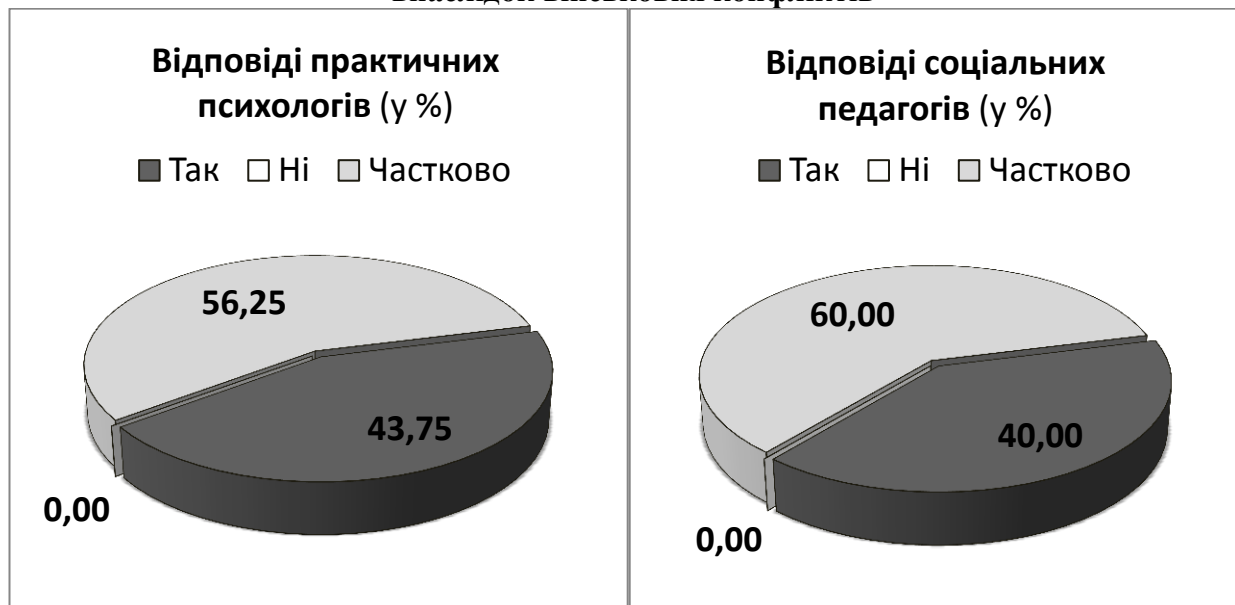
Ранжування питань психолого-педагогічного супроводу дітей, сімей ВПО та учасників АТО (ООС), з яких фахівці психологічної служби потребують додаткової підготовки, де 1 – потреба у підготовці найбільша, 9 – найменша

Питання	Ранжування практичних психологів	Ранжування соціальних педагогів
діагностика стану та основних потреб	8	7
надання першої психологічної допомоги	4	6
основи травмотерапії	1	1
застосування допоміжного інструментарію в консультативній роботі	6	5
навички саморегуляції психоемоційних станів	3	2
визначення особливостей мікросоціального оточення та його впливу на особистість	7	9
навички кризового консультування	2	3
розробка та проведення корекційно-розвиваючих програм	5	4
моніторинг та узагальнення результатів психологічних, соціальних інтервенцій (впливів)	9	8

3.3. Дніпропетровська область

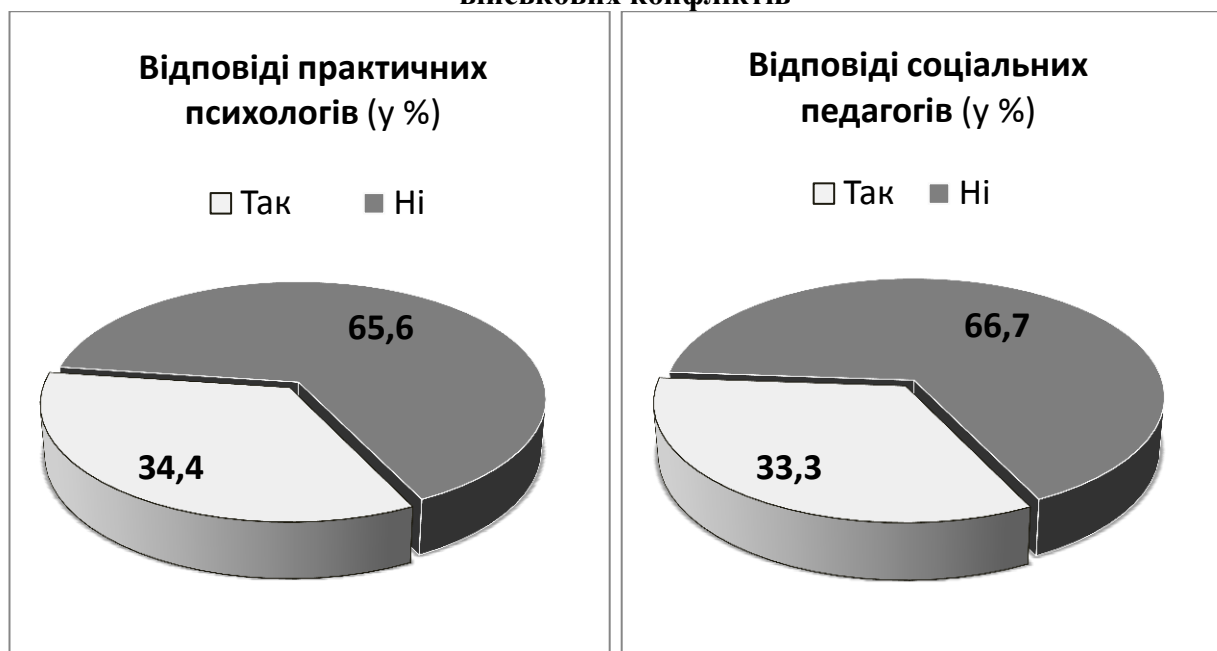
Гістограма 3.3.1

Чи достатній рівень вашої професійної компетентності для вирішення завдань щодо надання допомоги дітям і сім'ям, які опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових конфліктів

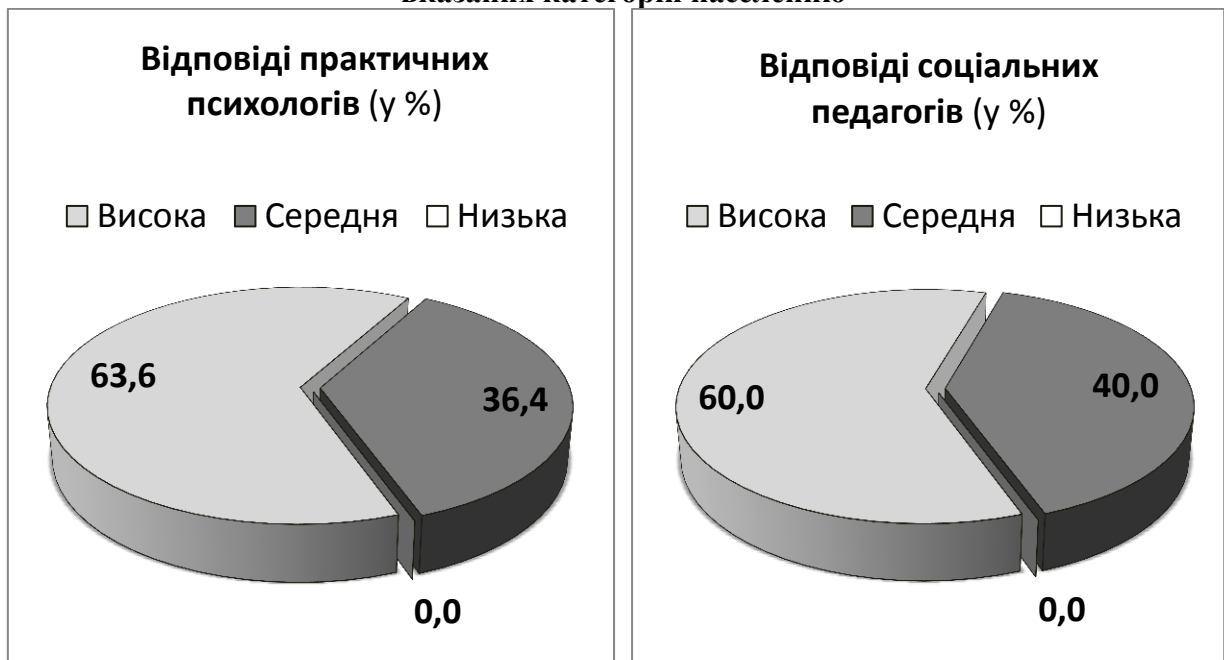
Гістограма 3.3.2

Чи проходили ви спеціальне навчання для здійснення психологічного / соціального супроводу дітей та сімей, які опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових конфліктів

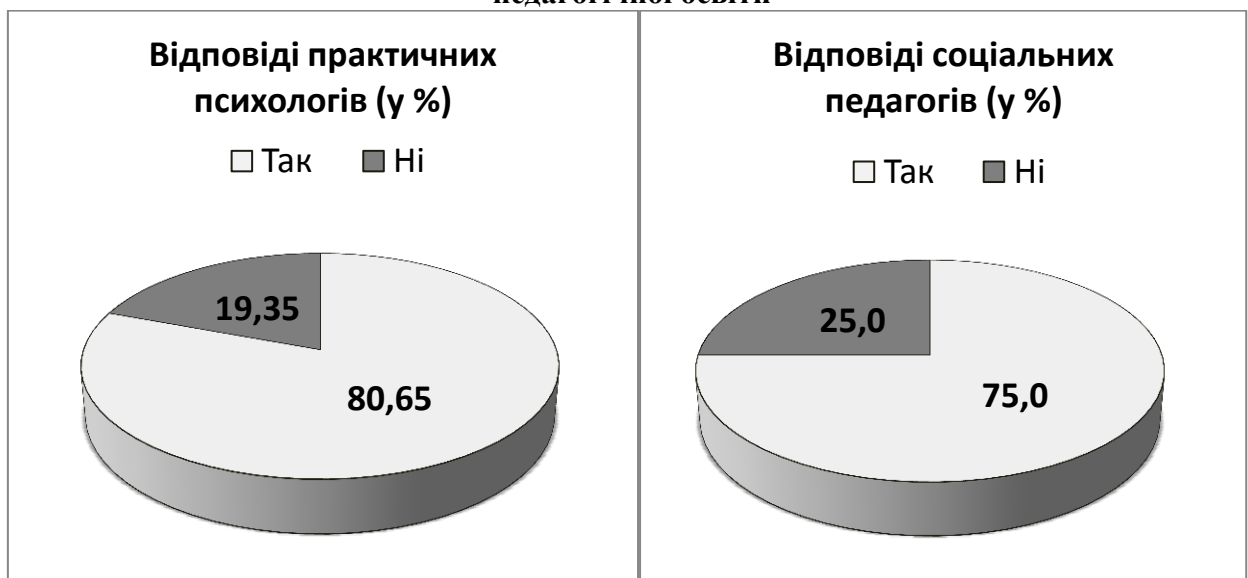
Гістограма 3.3.3

Визначте якість спеціального навчання для здійснення психологічного супроводу вказаних категорій населенню

Гістограма 3.3.4

Чи є у вас можливість пройти тематичні курси на базі інституту післядипломної педагогічної освіти

Таблиця 3.3.1

Ранжування питань психолого-педагогічного супроводу дітей, сімей ВПО та учасників АТО (ООС), з яких фахівці психологічної служби потребують додаткової підготовки, де 1 – потреба у підготовці найбільша, 9 – найменша

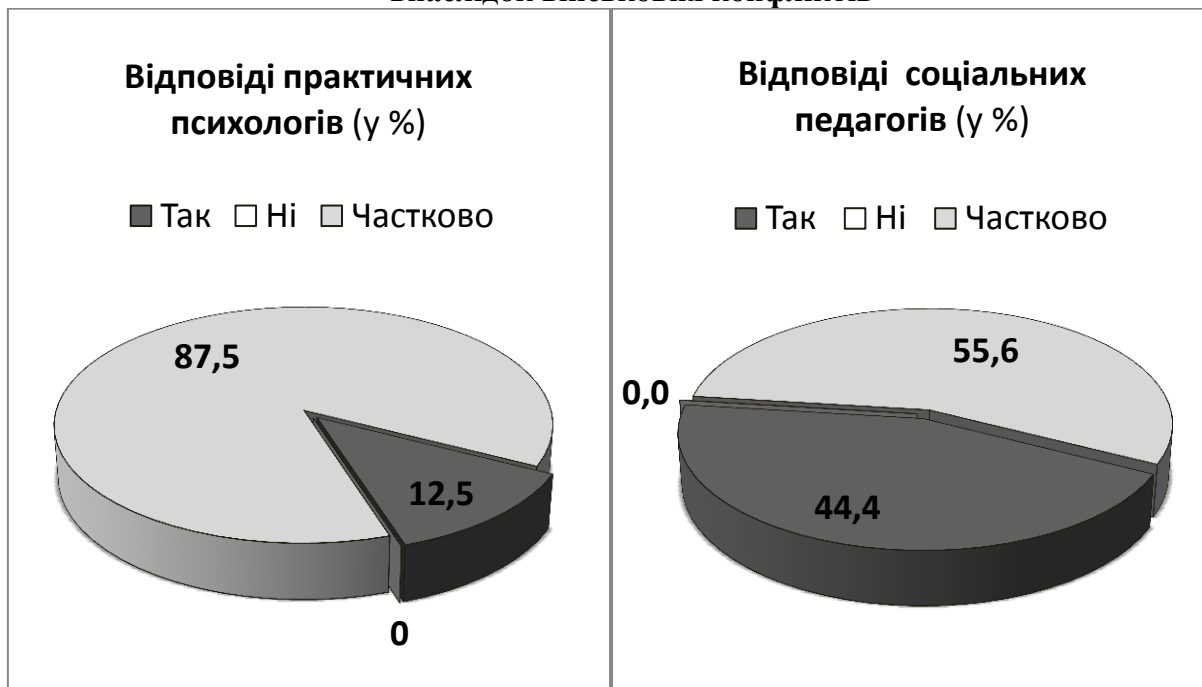
Питання	Ранжування практичних психологів	Ранжування соціальних педагогів
діагностика стану та основних потреб	7	7
надання першої психологічної допомоги	3	2
основи травмотерапії	1	1
застосування допоміжного інструментарію в консультативній роботі	6	6
навички саморегуляції психоемоційних станів	5	5
визначення особливостей мікросоціального оточення та його впливу на особистість	9	9
навички кризового консультування	2	3
розробка та проведення корекційно-розвиваючих програм	4	3
моніторинг та узагальнення результатів психологічних, соціальних інтервенцій (впливів)	8	8

3.4. Донецька область

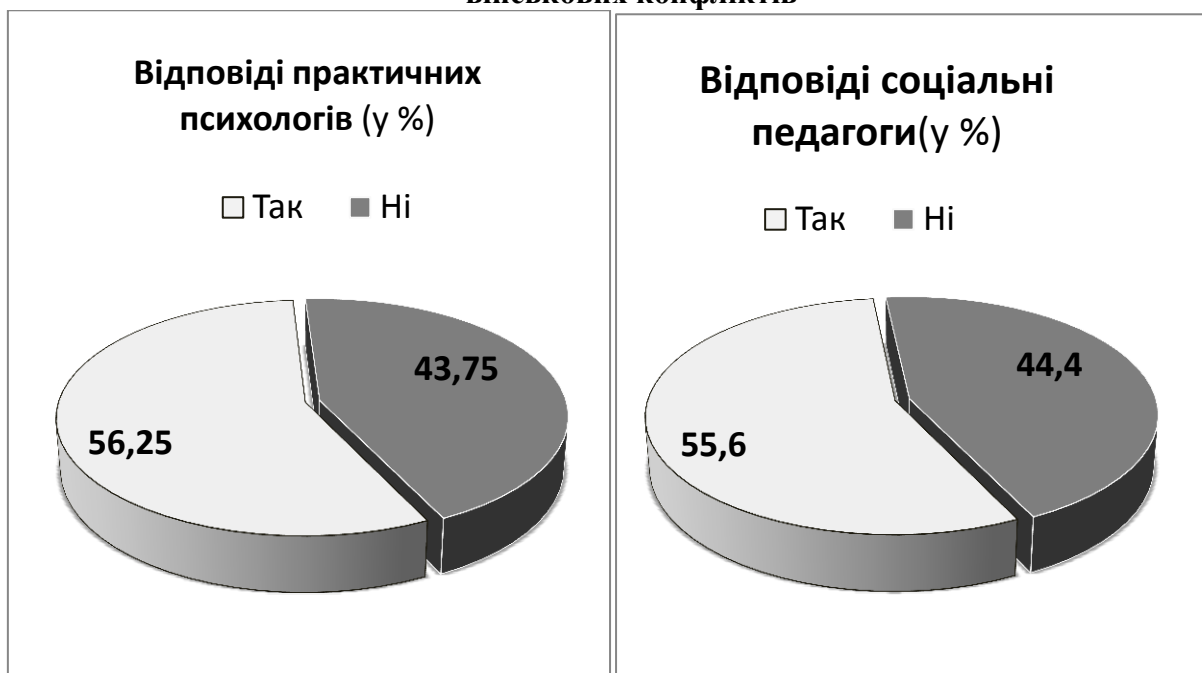
Гістограма 3.4.1

Чи достатній рівень вашої професійної компетентності для вирішення завдань щодо надання допомоги дітям і сім'ям, які опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових конфліктів

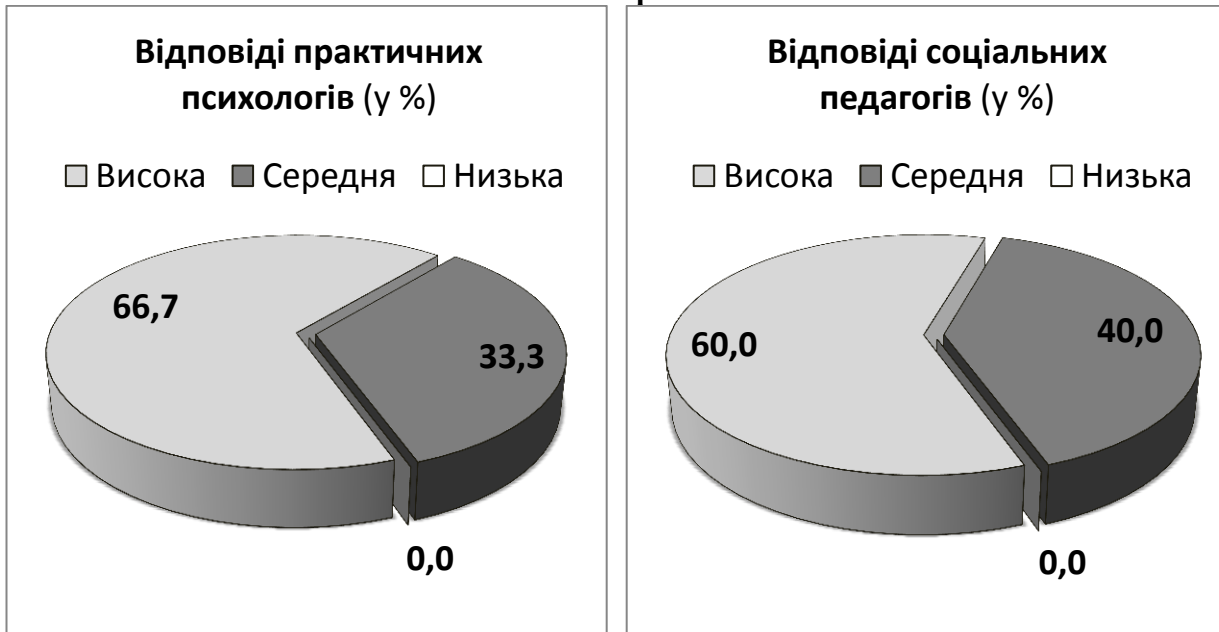
Гістограма 3.4.2

Чи проходили ви спеціальне навчання для здійснення психологічного / соціального супроводу дітей та сімей, які опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових конфліктів

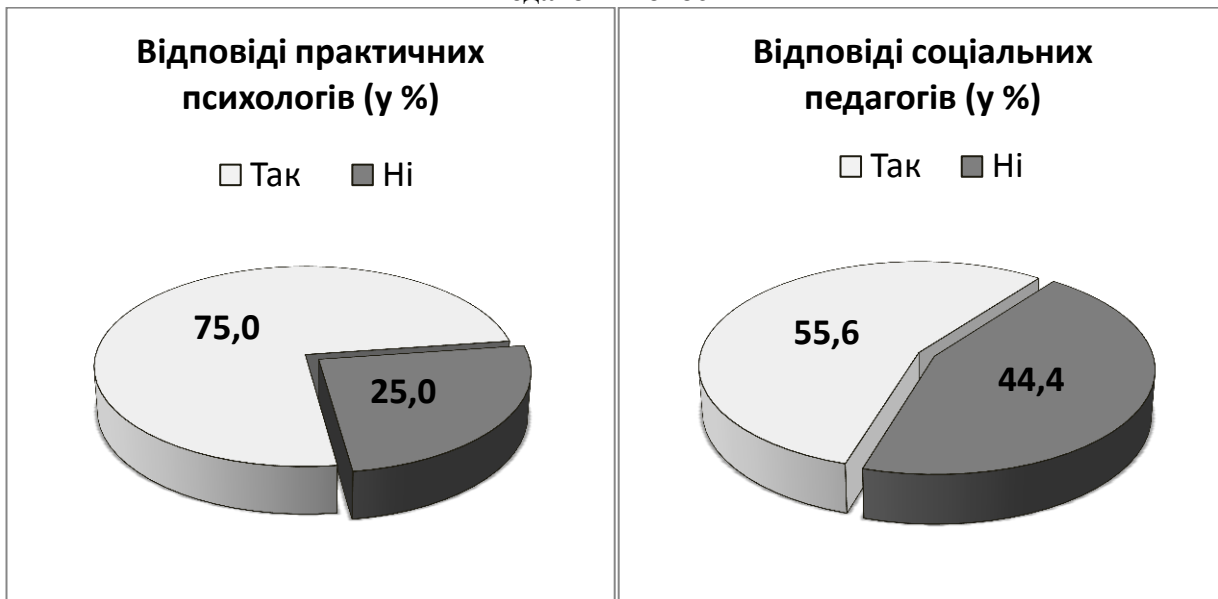
Гістограма 3.4.3

Визначте якість спеціального навчання для здійснення психологічного супроводу вказаних категорій населенню

Гістограма 3.4.4

Чи є у вас можливість пройти тематичні курси на базі інституту післядипломної педагогічної освіти

Таблиця 3.4.1

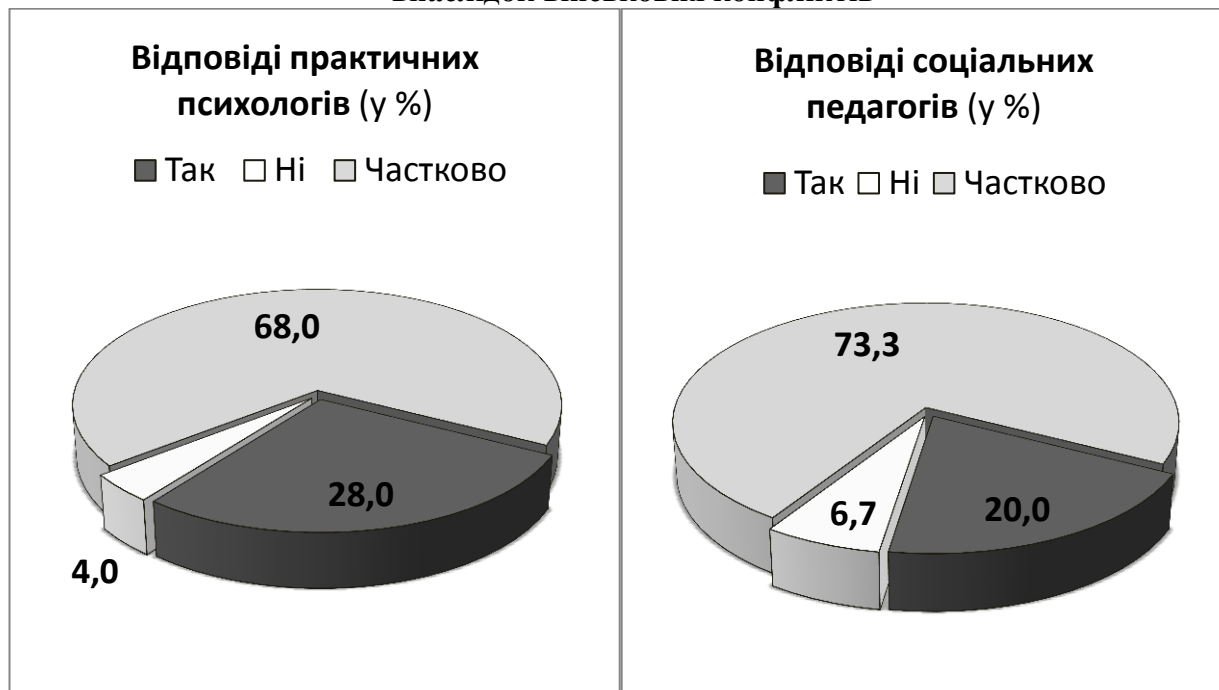
Ранжування питань психолого-педагогічного супроводу дітей, сімей ВПО та учасників АТО (ООС), з яких фахівці психологічної служби потребують додаткової підготовки, де 1 – потреба у підготовці найбільша, 9 – найменша

Питання	Ранжування практичних психологів	Ранжування соціальних педагогів
діагностика стану та основних потреб	9	8
надання першої психологічної допомоги	7	7
основи травмотерапії	1	1
застосування допоміжного інструментарію в консультативній роботі	4	3
навички саморегуляції психоемоційних станів	5	4
визначення особливостей мікросоціального оточення та його впливу на особистість	8	8
навички кризового консультування	3	2
розробка та проведення корекційно-розвиваючих програм	2	5
моніторинг та узагальнення результатів психологічних, соціальних інтервенцій (впливів)	6	6

3.5. Закарпатська область

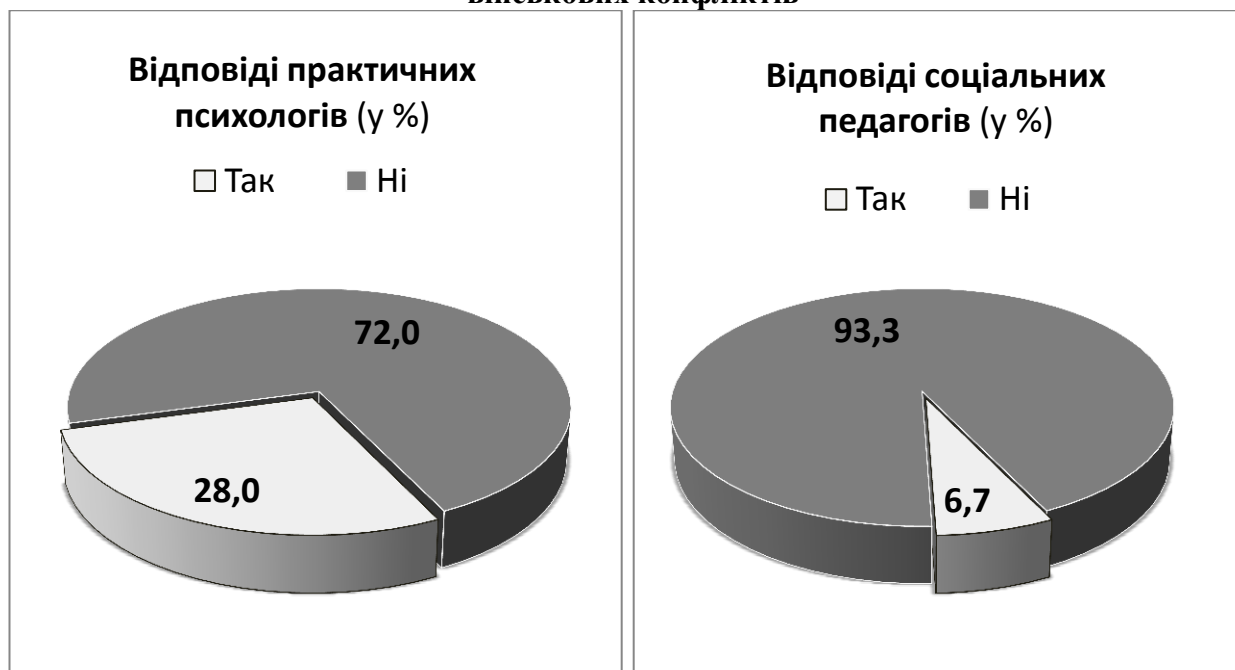
Гістограма 3.5.1

Чи достатній рівень вашої професійної компетентності для вирішення завдань щодо надання допомоги дітям і сім'ям, які опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових конфліктів

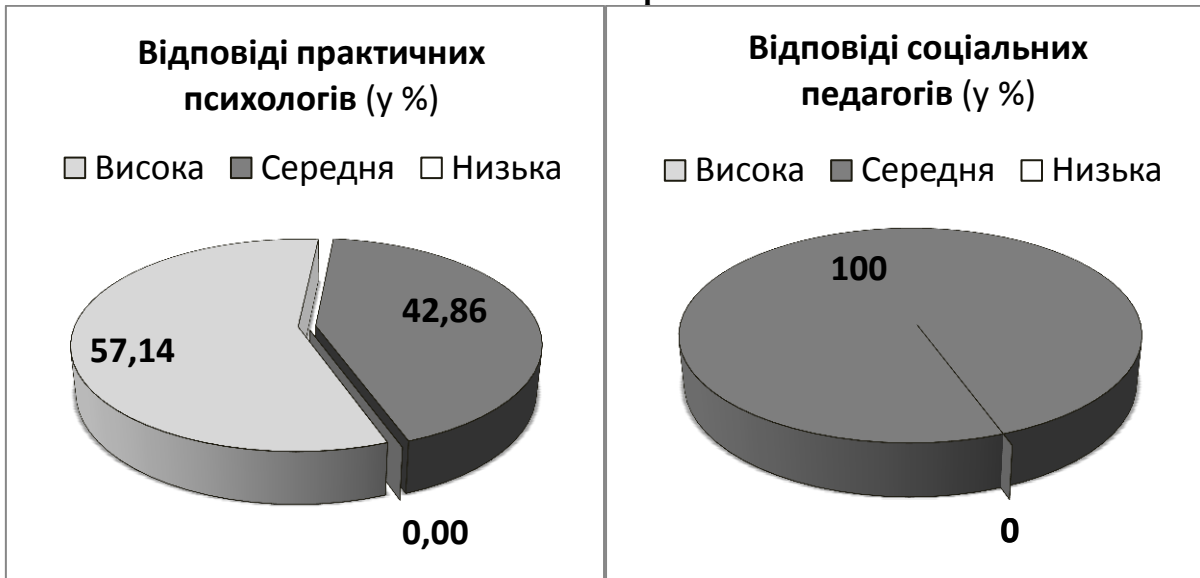
Гістограма 3.5.2

Чи проходили ви спеціальне навчання для здійснення психологічного / соціального супроводу дітей та сімей, які опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових конфліктів

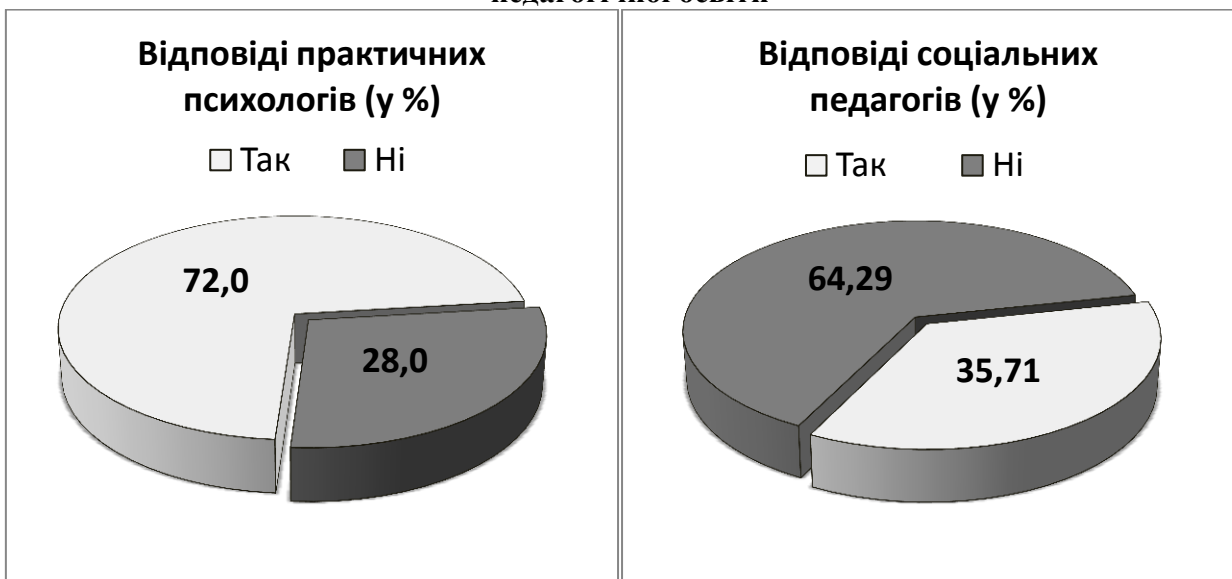
Гістограма 3.5.3

Визначте якість спеціального навчання для здійснення психологічного супроводу вказаних категорій населенню

Гістограма 3.5.4

Чи є у вас можливість пройти тематичні курси на базі інституту післядипломної педагогічної освіти

Таблиця 3.5.1

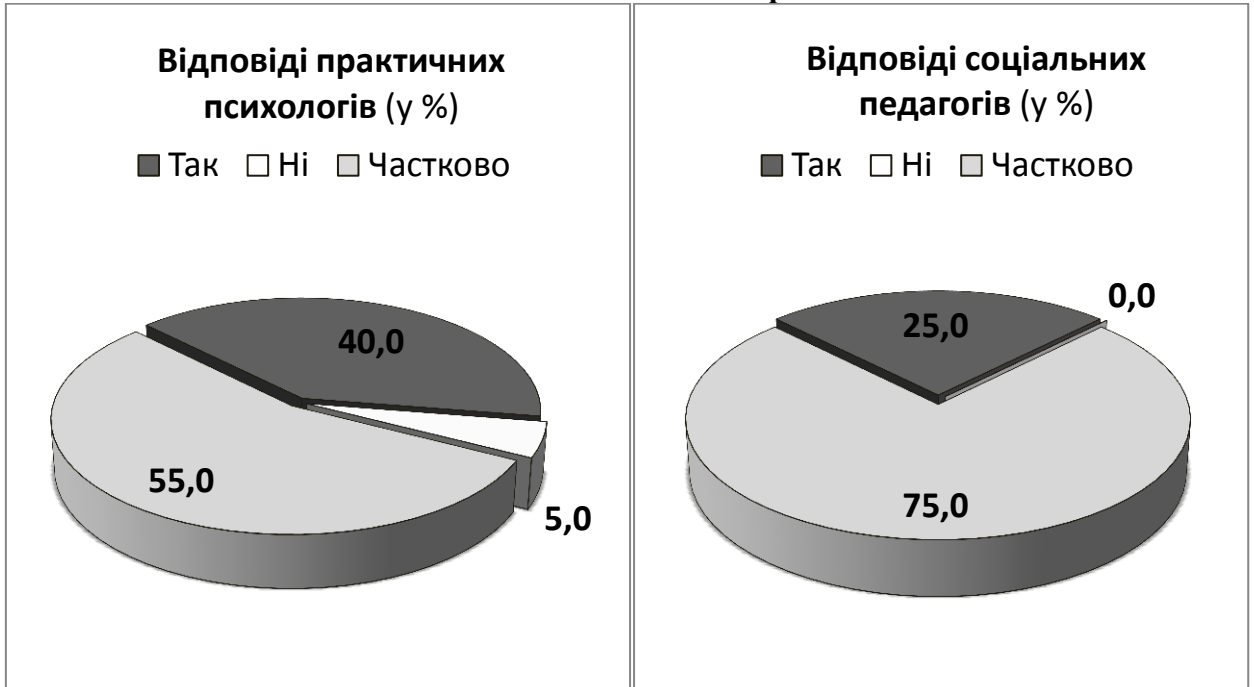
Ранжування питань психолого-педагогічного супроводу дітей, сімей ВПО та учасників АТО (ООС), з яких фахівці психологічної служби потребують додаткової підготовки, де 1 – потреба у підготовці найбільша, 9 – найменша

Питання	Ранжування практичних психологів	Ранжування соціальних педагогів
діагностика стану та основних потреб	9	9
надання першої психологічної допомоги	7	3
основи травмотерапії	1	1
застосування допоміжного інструментарію в консультативній роботі	4	4
навички саморегуляції психоемоційних станів	5	6
визначення особливостей мікросоціального оточення та його впливу на особистість	8	8
навички кризового консультування	3	2
розробка та проведення корекційно-розвиваючих програм	2	5
моніторинг та узагальнення результатів психологічних, соціальних інтервенцій (впливів)	6	7

3.6. Запорізька область

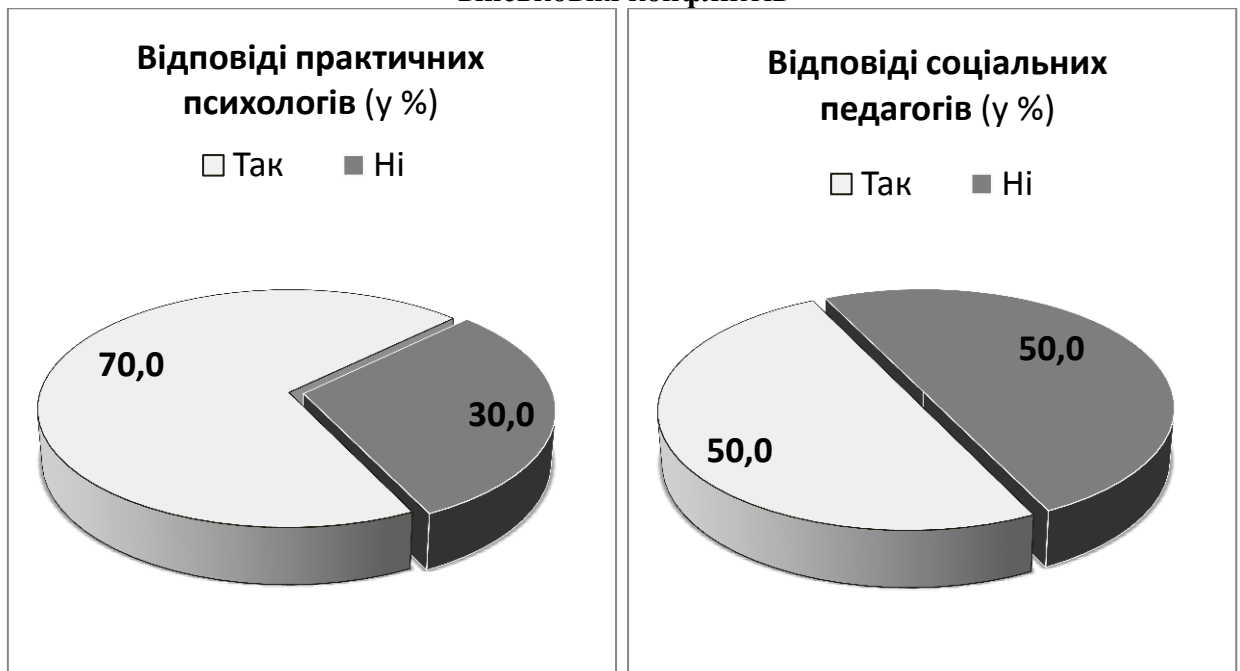
Гістограма 3.6.1

Чи достатній рівень вашої професійної компетентності для вирішення завдань щодо надання допомоги дітям і сім'ям, які опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових конфліктів

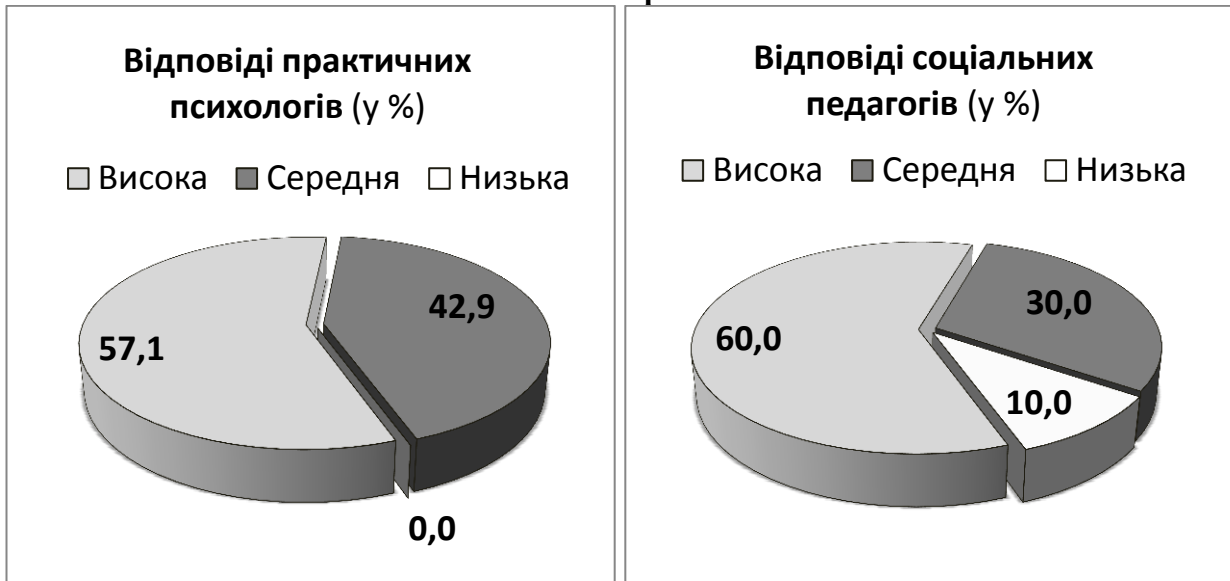
Гістограма 3.6.2

Чи проходили ви спеціальне навчання для здійснення психологічного / соціального супроводу дітей та сімей, які опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових конфліктів

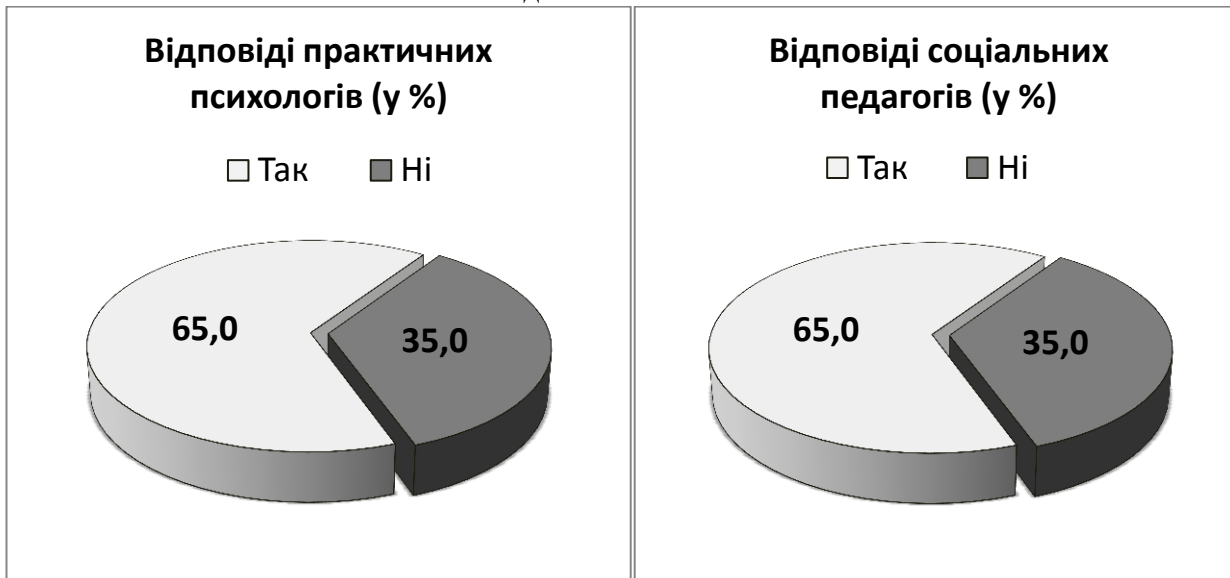
Гістограма 3.6.3

Визначте якість спеціального навчання для здійснення психологічного супроводу вказаних категорій населенню

Гістограма 3.6.4

Чи є у вас можливість пройти тематичні курси на базі інституту післядипломної педагогічної освіти

Таблиця 3.6.1

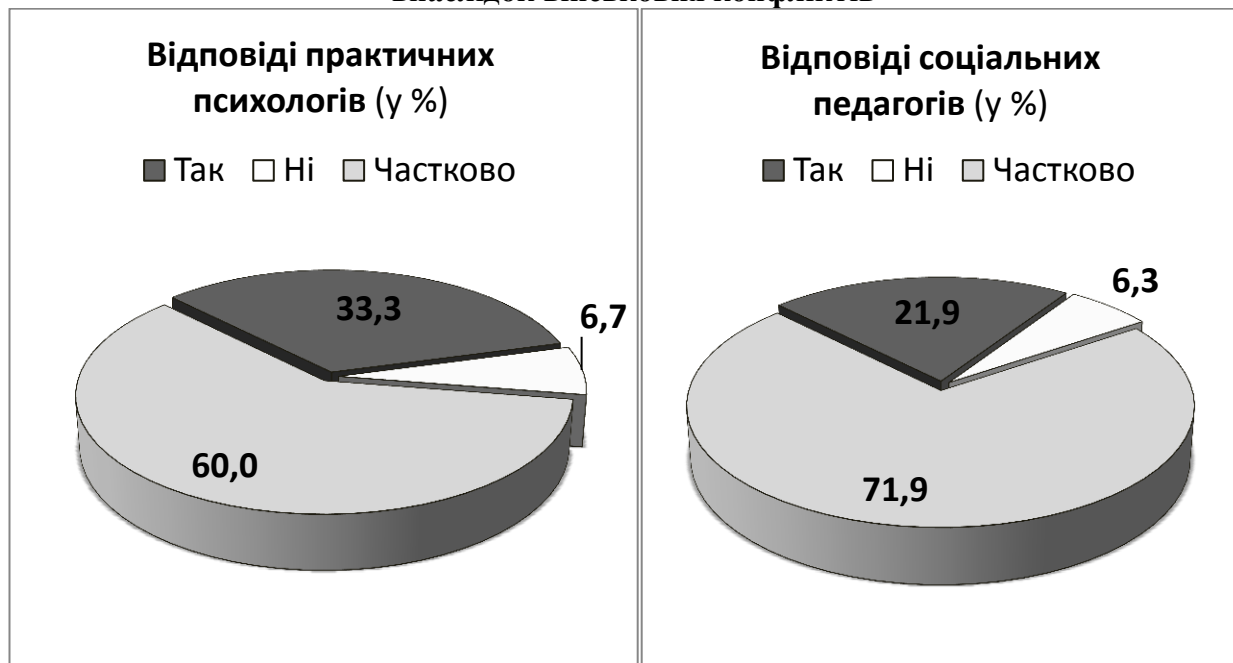
Ранжування питань психолого-педагогічного супроводу дітей, сімей ВПО та учасників АТО (ООС), з яких фахівці психологічної служби потребують додаткової підготовки, де 1 – потреба у підготовці найбільша, 9 – найменша

Питання	Ранжування практичних психологів	Ранжування соціальних педагогів
діагностика стану та основних потреб	9	7
надання першої психологічної допомоги	5	4
основи травмотерапії	1	1
застосування допоміжного інструментарію в консультативній роботі	4	5
навички саморегуляції психоемоційних станів	5	6
визначення особливостей мікросоціального оточення та його впливу на особистість	8	9
навички кризового консультування	3	2
розробка та проведення корекційно-розвиваючих програм	2	3
моніторинг та узагальнення результатів психологічних, соціальних інтервенцій (впливів)	5	8

3.7. Івано-Франківська область

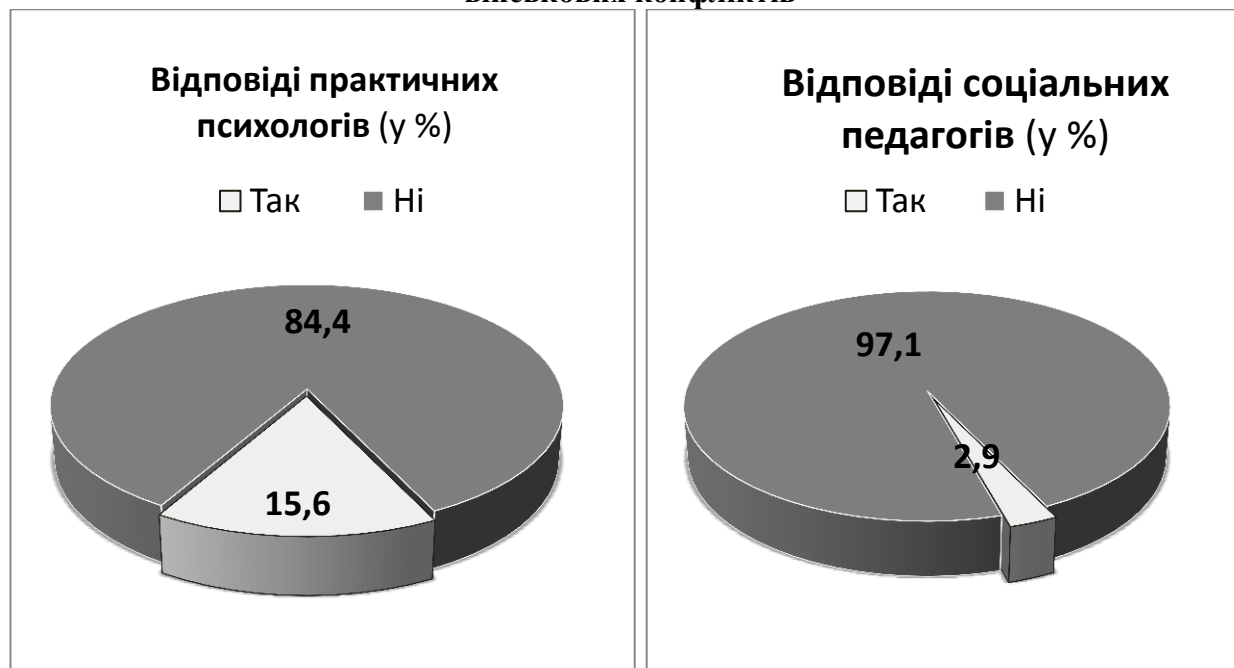
Гістограма 3.7.1

Чи достатній рівень вашої професійної компетентності для вирішення завдань щодо надання допомоги дітям і сім'ям, які опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових конфліктів

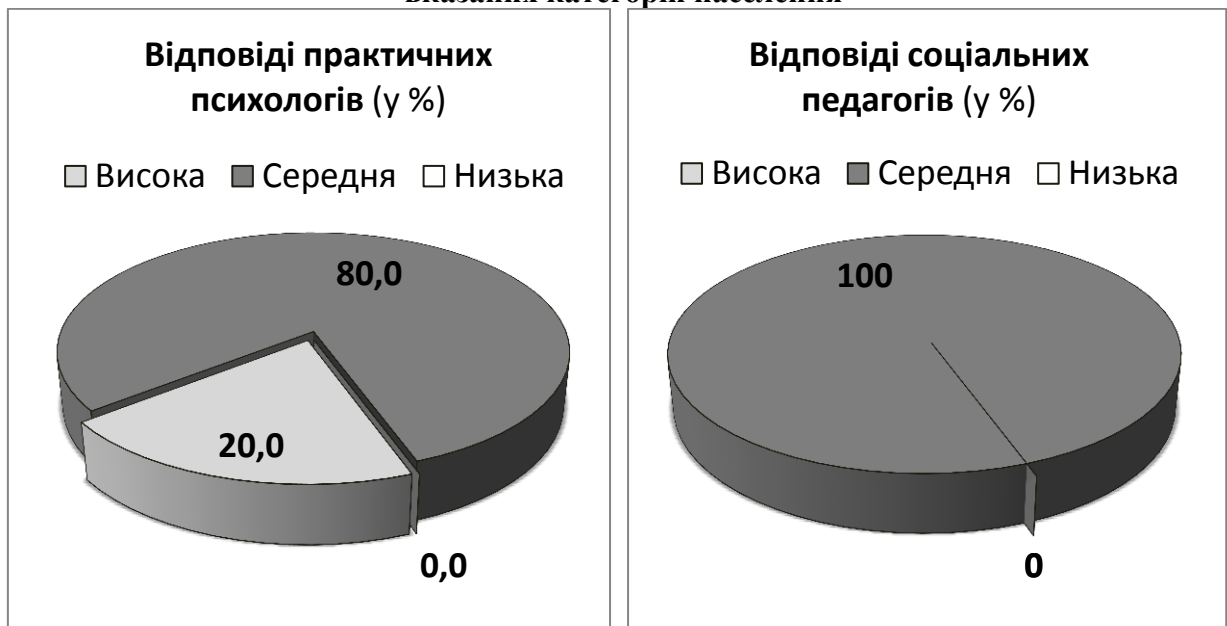
Гістограма 3.7.2

Чи проходили ви спеціальне навчання для здійснення психологічного / соціального супроводу дітей та сімей, які опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових конфліктів

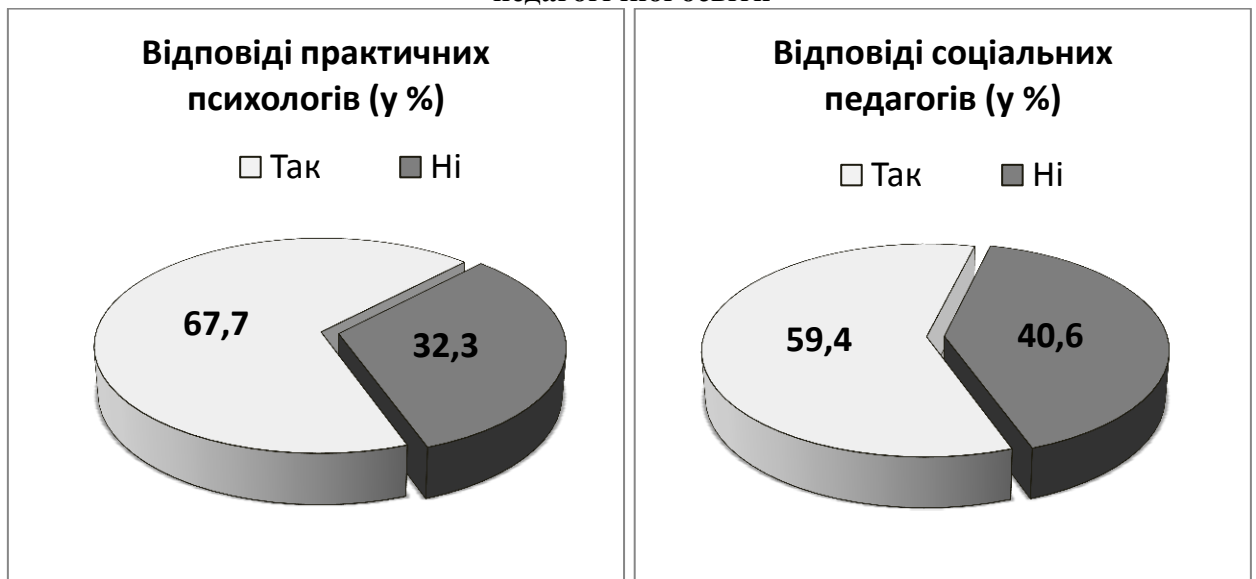
Гістограма 3.7.3

Визначте якість спеціального навчання для здійснення психологічного супроводу вказаних категорій населення

Гістограма 3.7.4

Чи є у вас можливість пройти тематичні курси на базі інституту післядипломної педагогічної освіти

Таблиця 3.7.1

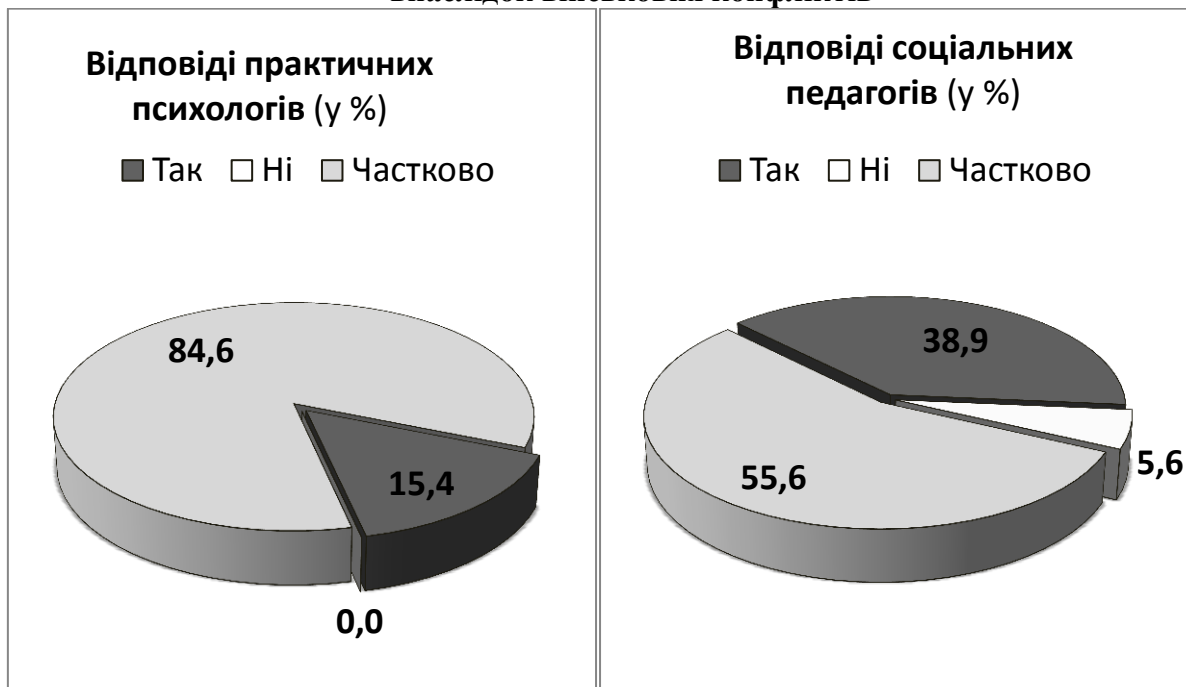
Ранжування питань психолого-педагогічного супроводу дітей, сімей ВПО та учасників АТО (ООС), з яких фахівці психологічної служби потребують додаткової підготовки, де 1 – потреба у підготовці найбільша, 9 – найменша

Питання	Ранжування практичних психологів	Ранжування соціальних педагогів
діагностика стану та основних потреб	9	7
надання першої психологічної допомоги	6	6
основи травмотерапії	2	1
застосування допоміжного інструментарію в консультативній роботі	5	4
навички саморегуляції психоемоційних станів	4	3
визначення особливостей мікросоціального оточення та його впливу на особистість	8	9
навички кризового консультування	1	2
розробка та проведення корекційно-розвиваючих програм	3	5
моніторинг та узагальнення результатів психологічних, соціальних інтервенцій (впливів)	7	8

3.8. Київська область

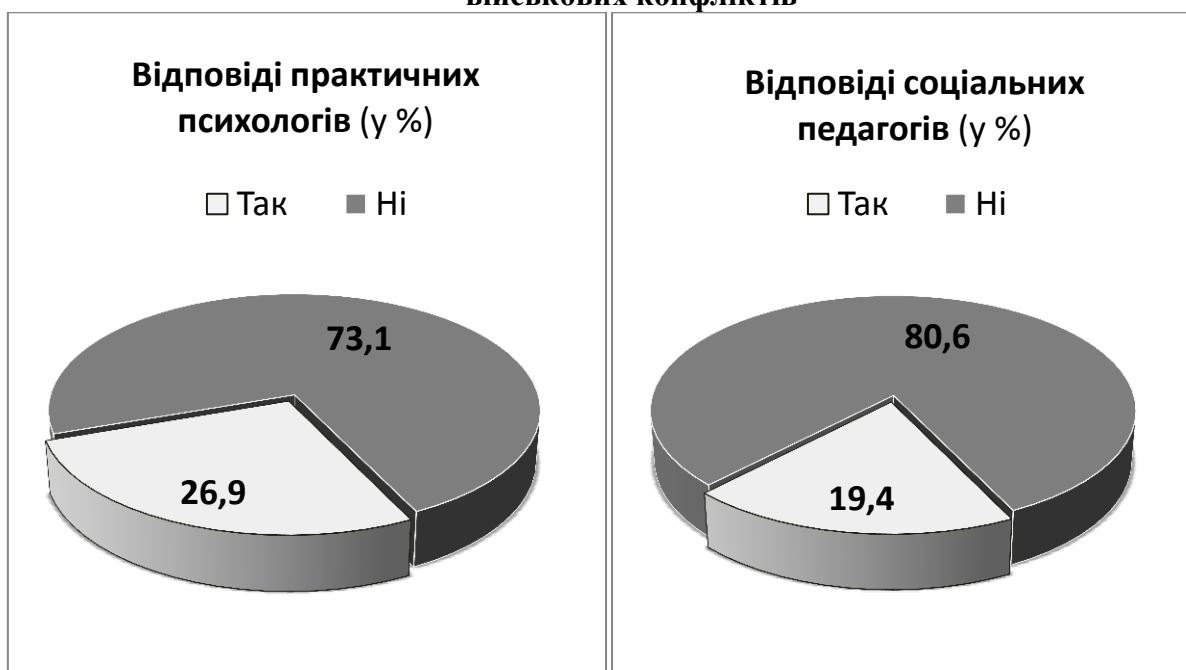
Гістограма 3.8.1

Чи достатній рівень вашої професійної компетентності для вирішення завдань щодо надання допомоги дітям і сім'ям, які опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових конфліктів

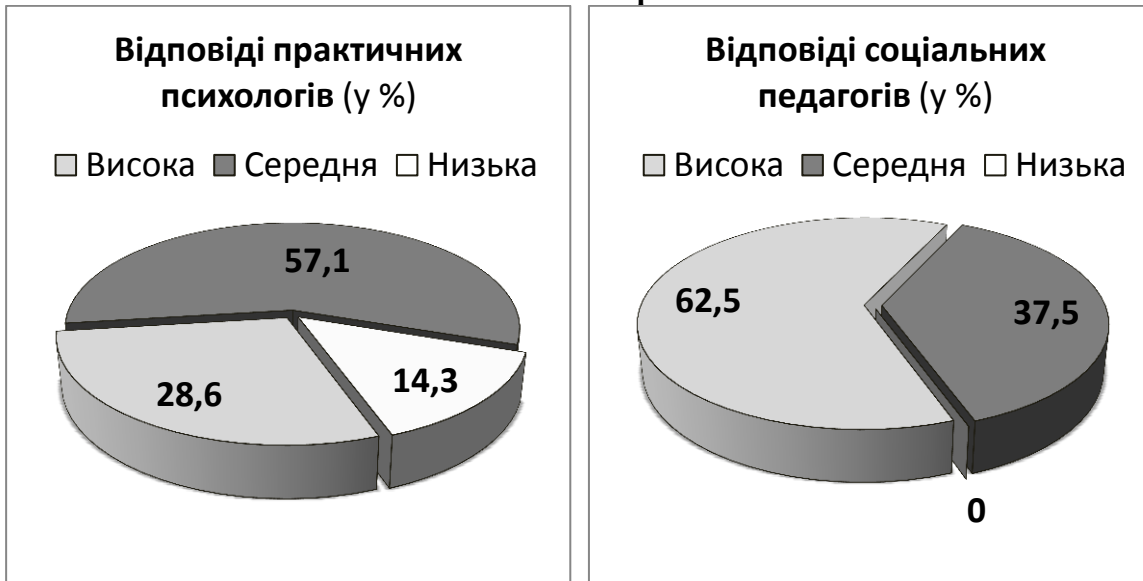
Гістограма 3.8.2

Чи проходили ви спеціальне навчання для здійснення психологічного / соціального супроводу дітей та сімей, які опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових конфліктів

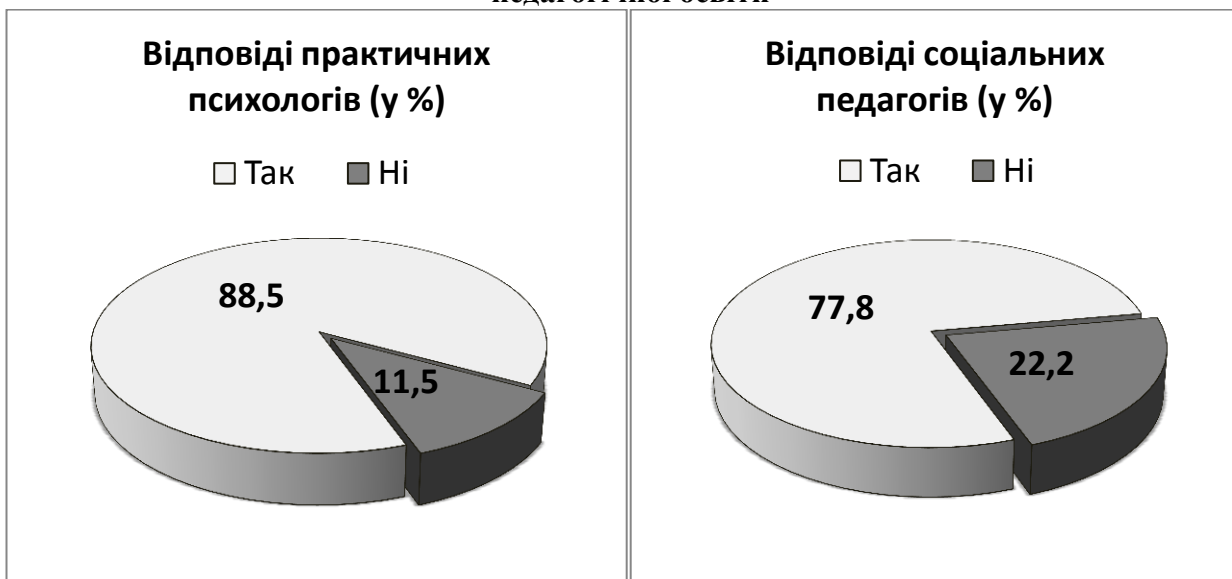
Гістограма 3.8.3

Визначте якість спеціального навчання для здійснення психологічного супроводу вказаних категорій населення

Гістограма 3.8.4

Чи є у вас можливість пройти тематичні курси на базі інституту післядипломної педагогічної освіти

Таблиця 3.8.1

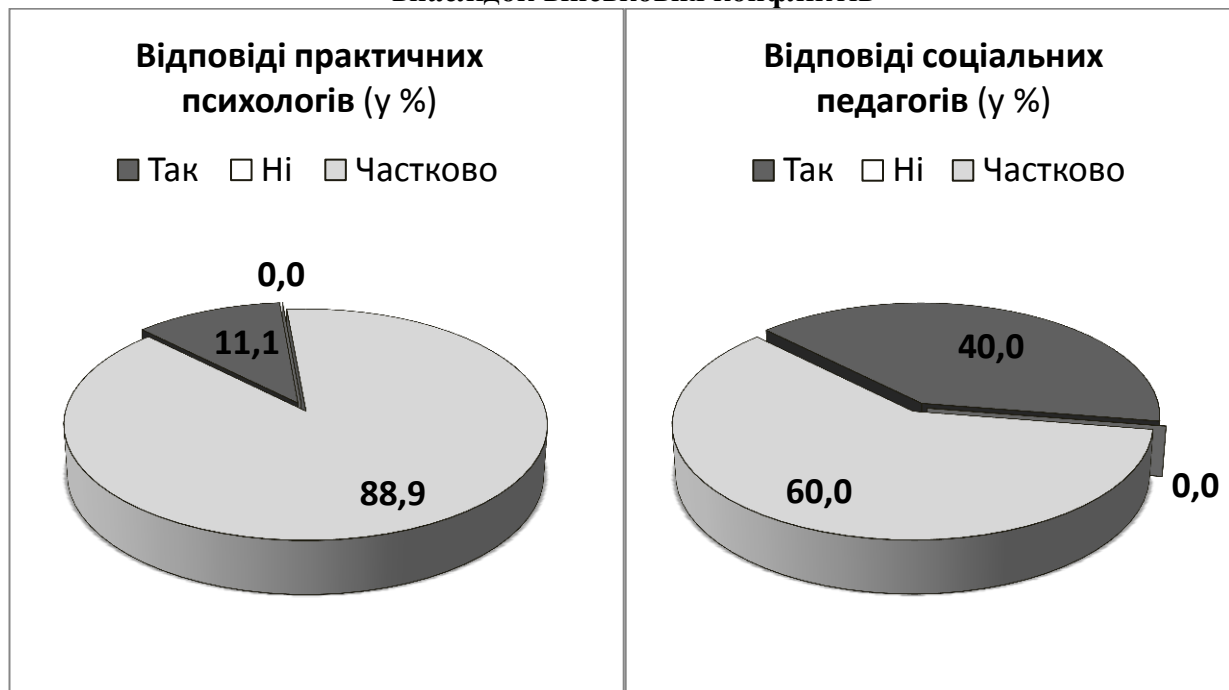
Ранжування питань психолого-педагогічного супроводу дітей, сімей ВПО та учасників АТО (ООС), з яких фахівці психологічної служби потребують додаткової підготовки, де 1 – потреба у підготовці найбільша, 9 – найменша

Питання	Ранжування практичних психологів	Ранжування соціальних педагогів
діагностика стану та основних потреб	7	7
надання першої психологічної допомоги	5	5
основи травмотерапії	2	3
застосування допоміжного інструментарію в консультативній роботі	4	4
навички саморегуляції психоемоційних станів	6	6
визначення особливостей мікросоціального оточення та його впливу на особистість	9	9
навички кризового консультування	1	2
розробка та проведення корекційно-розвиваючих програм	3	1
моніторинг та узагальнення результатів психологічних, соціальних інтервенцій (впливів)	8	8

3.9. Кіровоградська область

Гістограма 3.9.1

Чи достатній рівень вашої професійної компетентності для вирішення завдань щодо надання допомоги дітям і сім'ям, які опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових конфліктів

Гістограма 3.9.2

Чи проходили ви спеціальне навчання для здійснення психологічного / соціального супроводу дітей та сімей, які опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових конфліктів

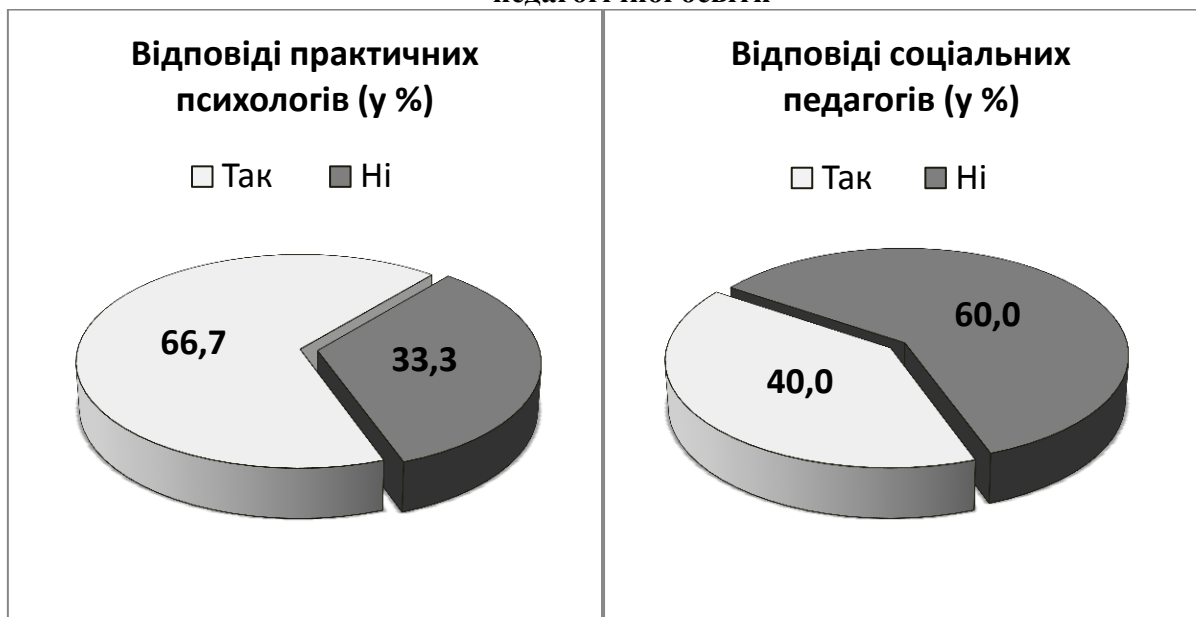
Гістограма 3.9.3

Визначте якість спеціального навчання для здійснення психологічного супроводу вказаних категорій населенню

Гістограма 3.9.4

Чи є у вас можливість пройти тематичні курси на базі інституту післядипломної педагогічної освіти

Таблиця 3.9.1

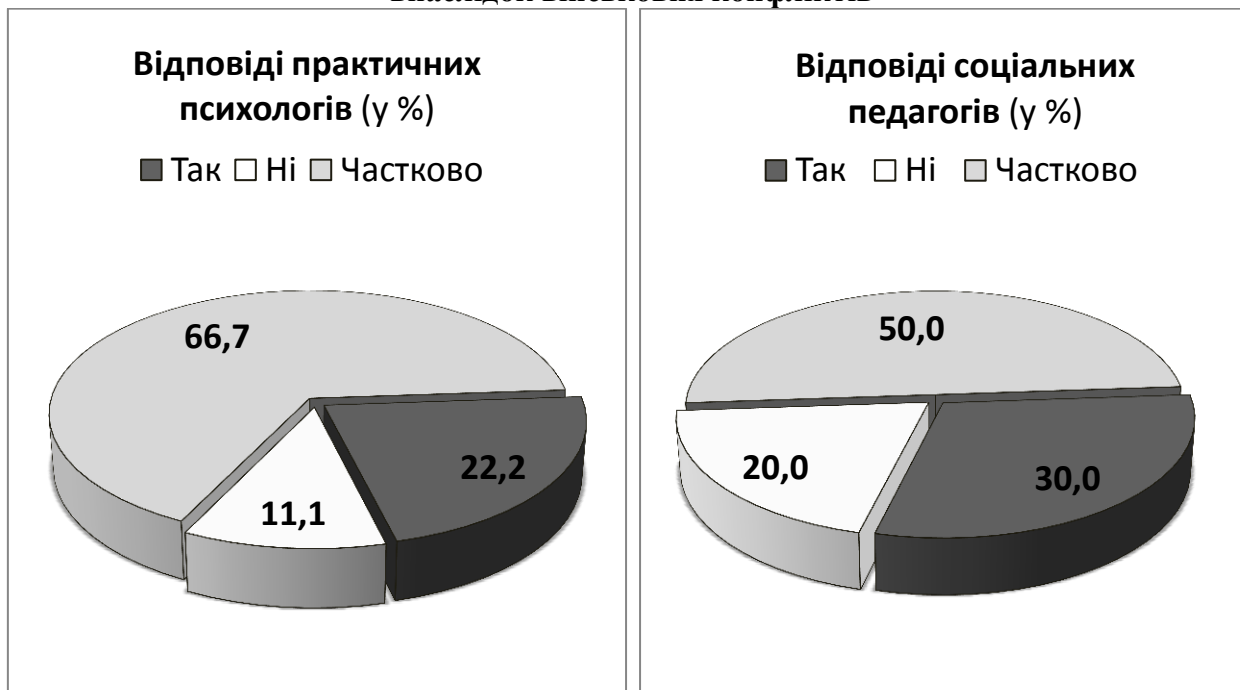
Ранжування питань психолого-педагогічного супроводу дітей, сімей ВПО та учасників АТО (ООС), з яких фахівці психологічної служби потребують додаткової підготовки, де 1 – потреба у підготовці найбільша, 9 – найменша

Питання	Ранжування практичних психологів	Ранжування соціальних педагогів
діагностика стану та основних потреб	9	3
надання першої психологічної допомоги	3	8
основи травмотерапії	1	5
застосування допоміжного інструментарію в консультативній роботі	7	1
навички саморегуляції психоемоційних станів	4	6
визначення особливостей мікросоціального оточення та його впливу на особистість	6	1
навички кризового консультування	2	3
розробка та проведення корекційно-розвиваючих програм	5	6
моніторинг та узагальнення результатів психологічних, соціальних інтервенцій (впливів)	8	9

3.10. Луганська область

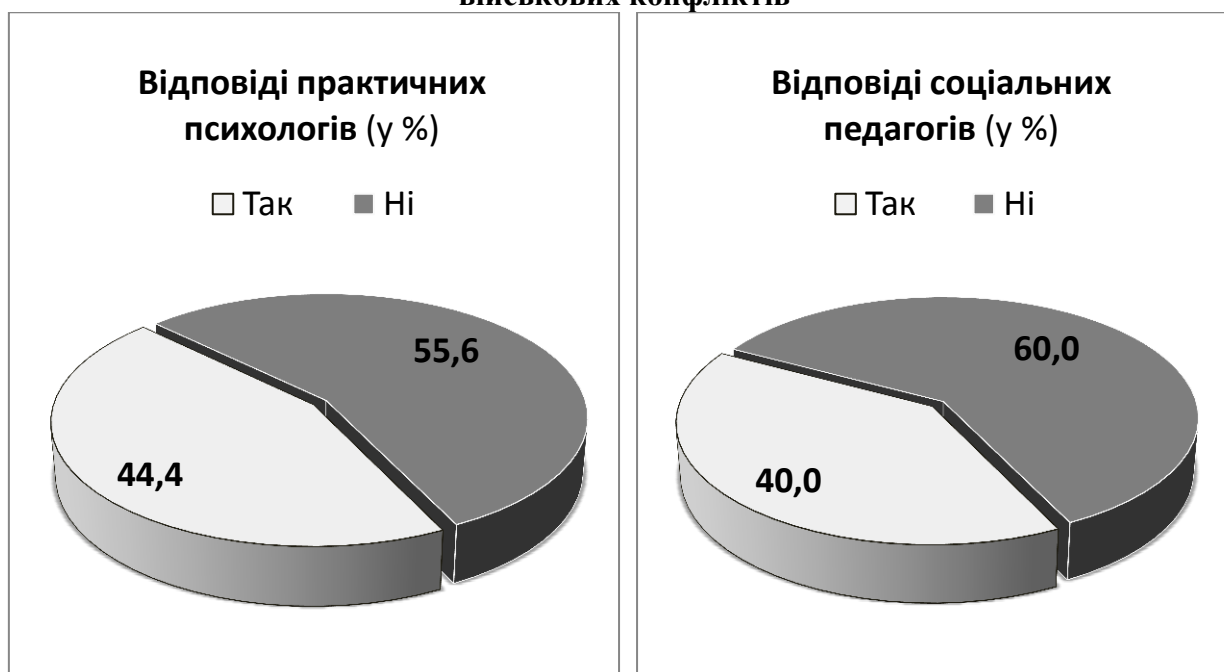
Гістограма 3.10.1

Чи достатній рівень вашої професійної компетентності для вирішення завдань щодо надання допомоги дітям і сім'ям, які опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових конфліктів

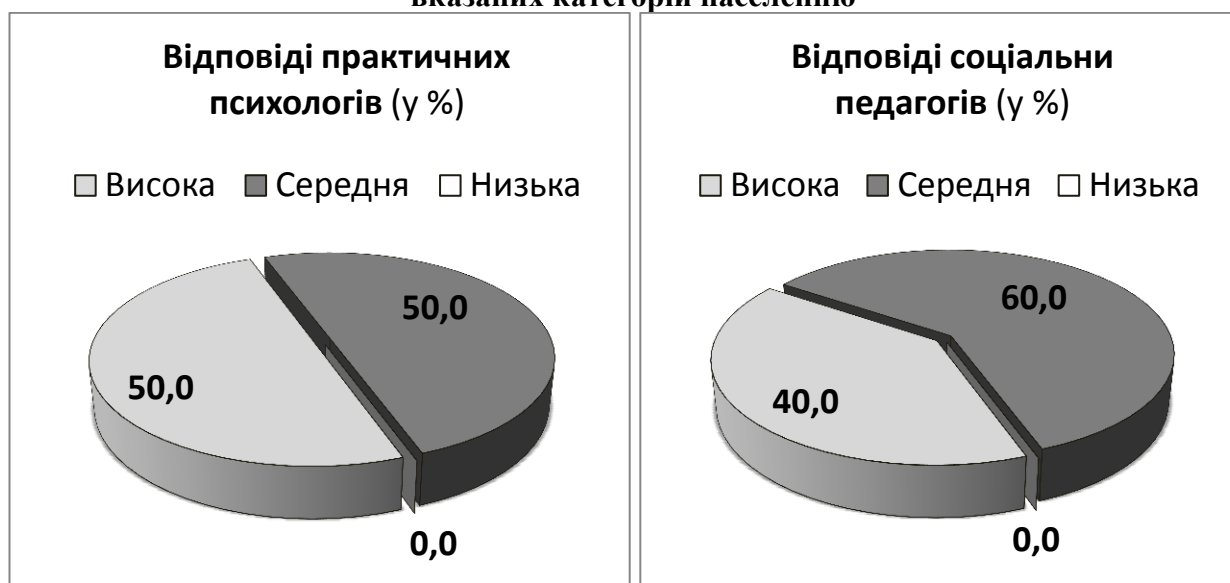
Гістограма 3.10.2

Чи проходили ви спеціальне навчання для здійснення психологічного / соціального супроводу дітей та сімей, які опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових конфліктів

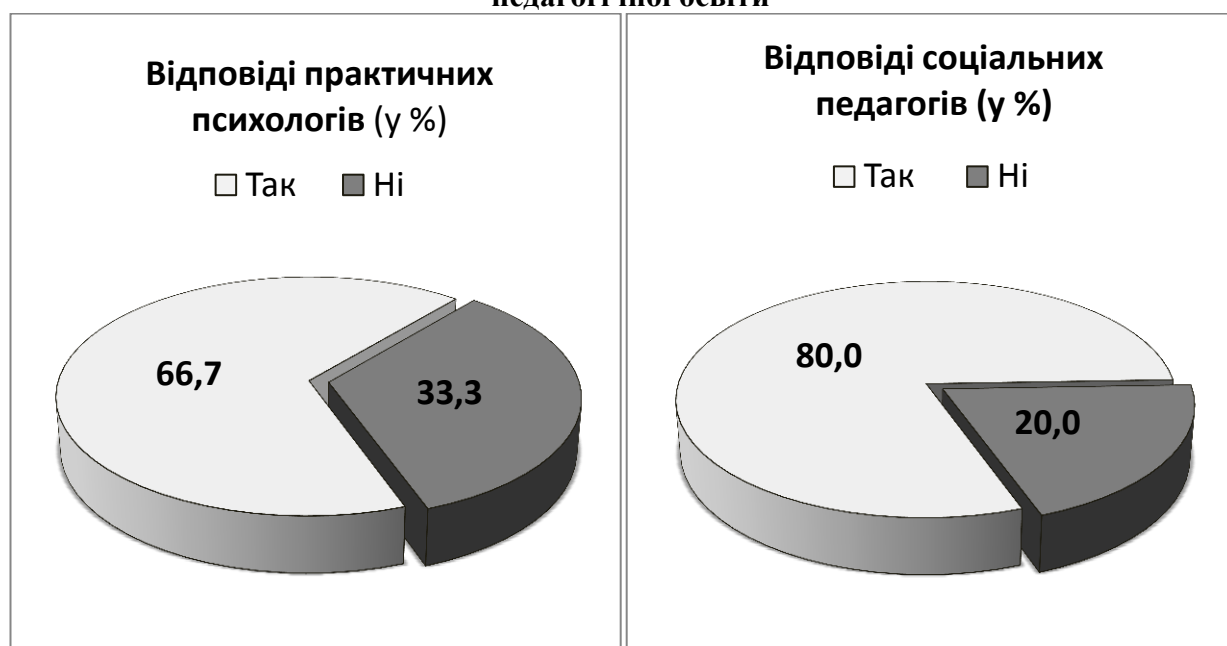
Гістограма 3.10.3

Визначте якість спеціального навчання для здійснення психологічного супроводу вказаних категорій населенню

Гістограма 3.10.4

Чи є у вас можливість пройти тематичні курси на базі інституту післядипломної педагогічної освіти

Таблиця 3.10.1

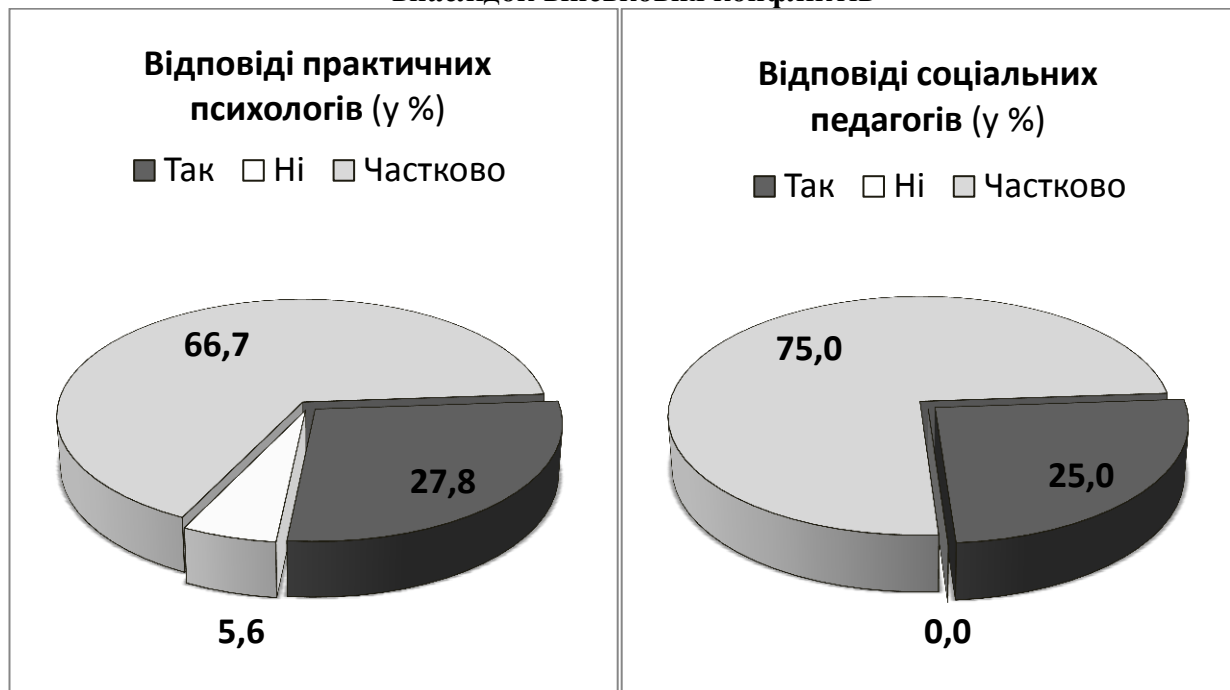
Ранжування питань психолого-педагогічного супроводу дітей, сімей ВПО та учасників АТО (ООС), з яких фахівці психологічної служби потребують додаткової підготовки, де 1 – потреба у підготовці найбільша, 9 – найменша

Питання	Ранжування практичних психологів	Ранжування соціальних педагогів
діагностика стану та основних потреб	7	8
надання першої психологічної допомоги	4	3
основи травмотерапії	1	1
застосування допоміжного інструментарію в консультативній роботі	5	4
навички саморегуляції психоемоційних станів	5	7
визначення особливостей мікросоціального оточення та його впливу на особистість	8	6
навички кризового консультування	2	2
розробка та проведення корекційно-розвиваючих програм	3	5
моніторинг та узагальнення результатів психологічних, соціальних інтервенцій (впливів)	9	9

3.11. Миколаївська область

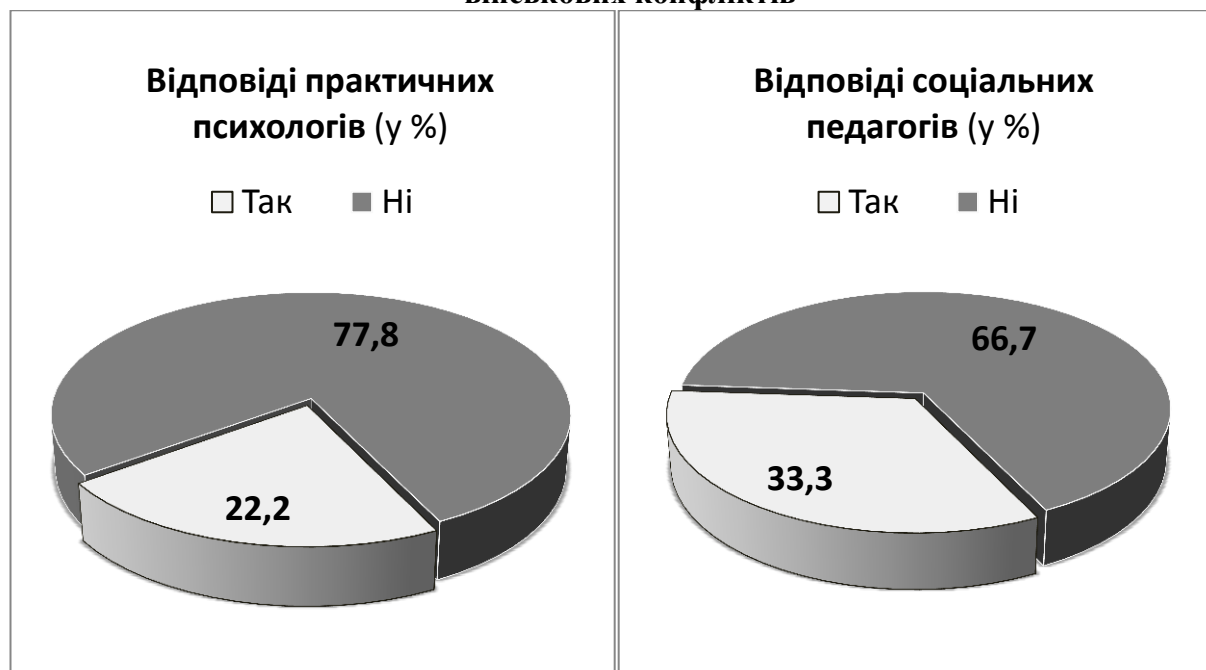
Гістограма 3.11.1

Чи достатній рівень вашої професійної компетентності для вирішення завдань щодо надання допомоги дітям і сім'ям, які опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових конфліктів

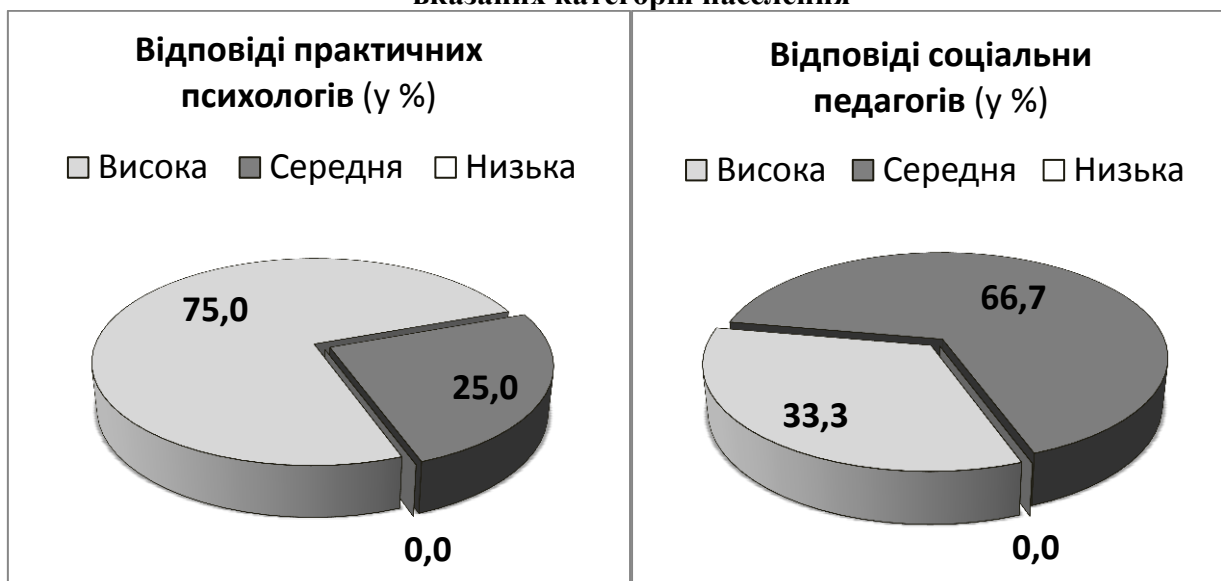
Гістограма 3.11.2

Чи проходили ви спеціальне навчання для здійснення психологічного / соціального супроводу дітей та сімей, які опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових конфліктів

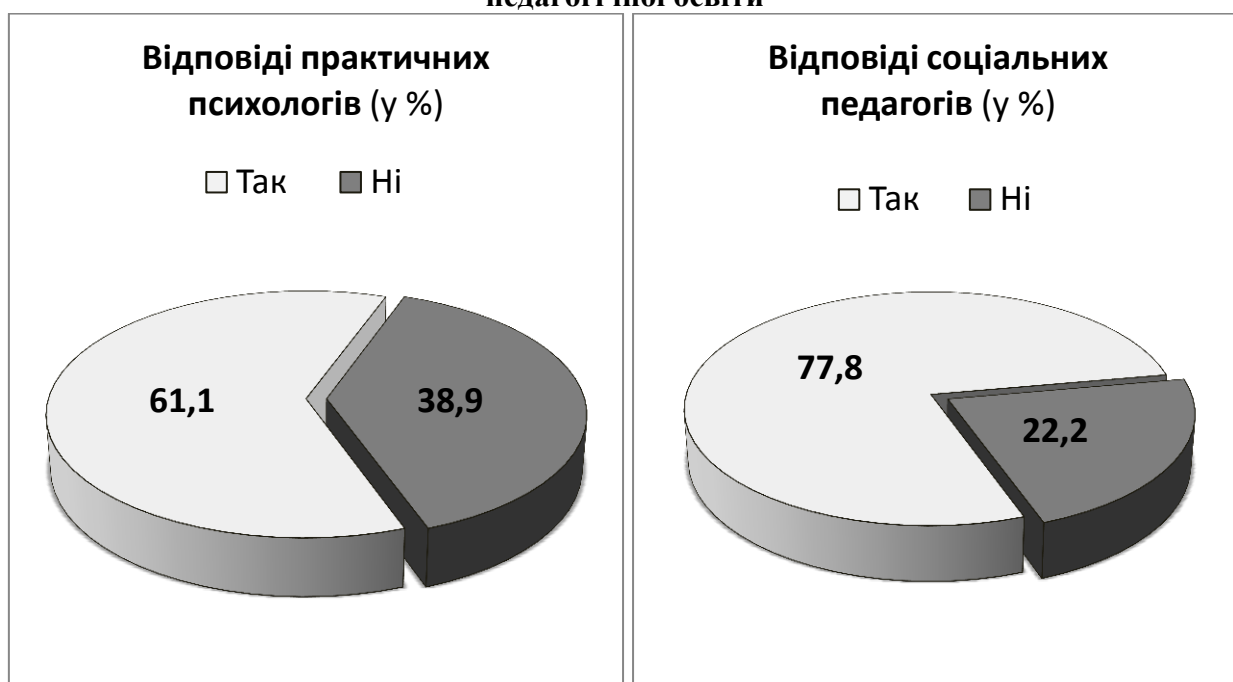
Гістограма 3.11.3

Визначте якість спеціального навчання для здійснення психологічного супроводу вказаних категорій населення

Гістограма 3.11.4

Чи є у вас можливість пройти тематичні курси на базі інституту післядипломної педагогічної освіти

Таблиця 3.11.1

Ранжування питань психолого-педагогічного супроводу дітей, сімей ВПО та учасників АТО (ООС), з яких фахівці психологічної служби потребують додаткової підготовки, де 1 – потреба у підготовці найбільша, 9 – найменша

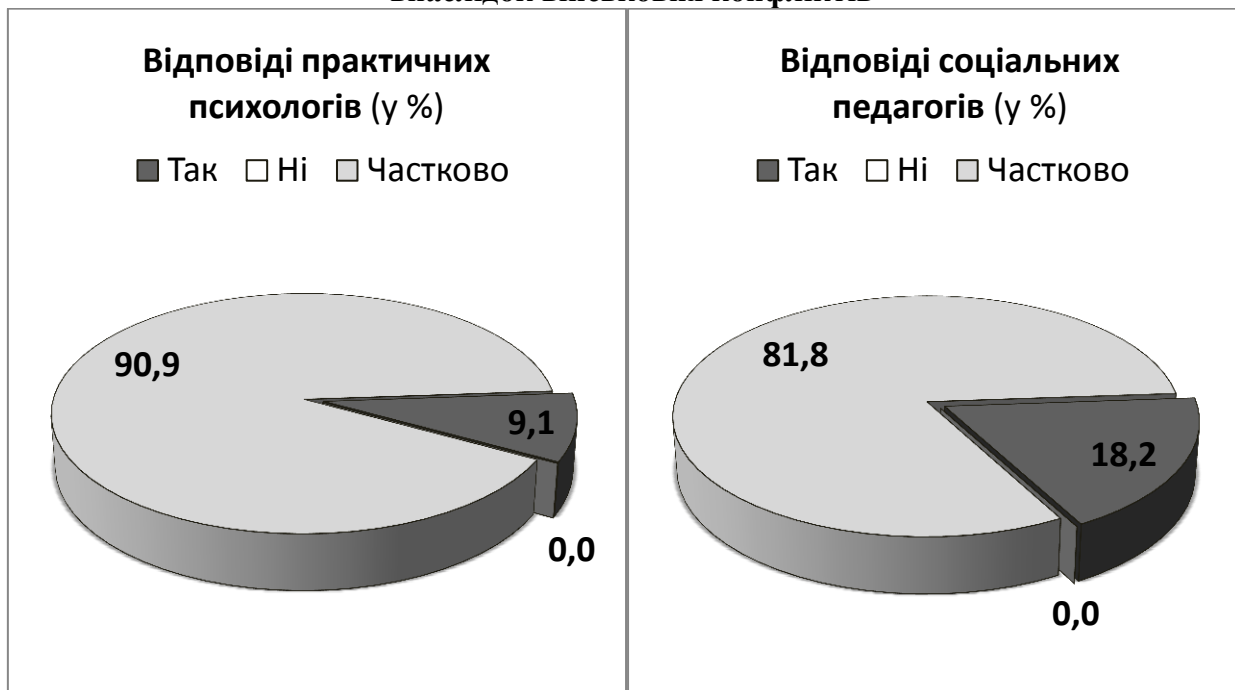
Питання	Ранжування практичних психологів	Ранжування соціальних педагогів
діагностика стану та основних потреб	8	9
надання першої психологічної допомоги	5	8
основи травмотерапії	1	2
застосування допоміжного інструментарію в консультативній роботі	4	4
навички саморегуляції психоемоційних станів	6	7
визначення особливостей мікросоціального оточення та його впливу на особистість	9	5
навички кризового консультування	3	1
розробка та проведення корекційно-розвиваючих програм	2	2
моніторинг та узагальнення результатів психологічних, соціальних інтервенцій (впливів)	7	6

3.12. Полтавська область

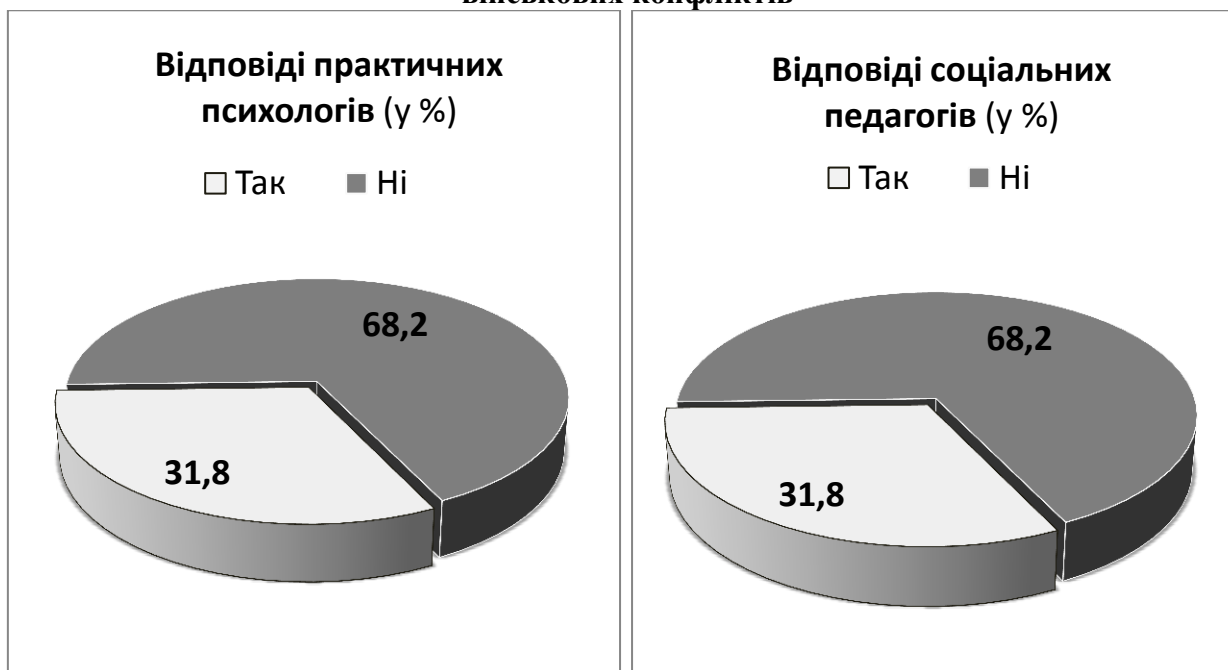
Гістограма 3.12.1

Чи достатній рівень вашої професійної компетентності для вирішення завдань щодо надання допомоги дітям і сім'ям, які опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових конфліктів

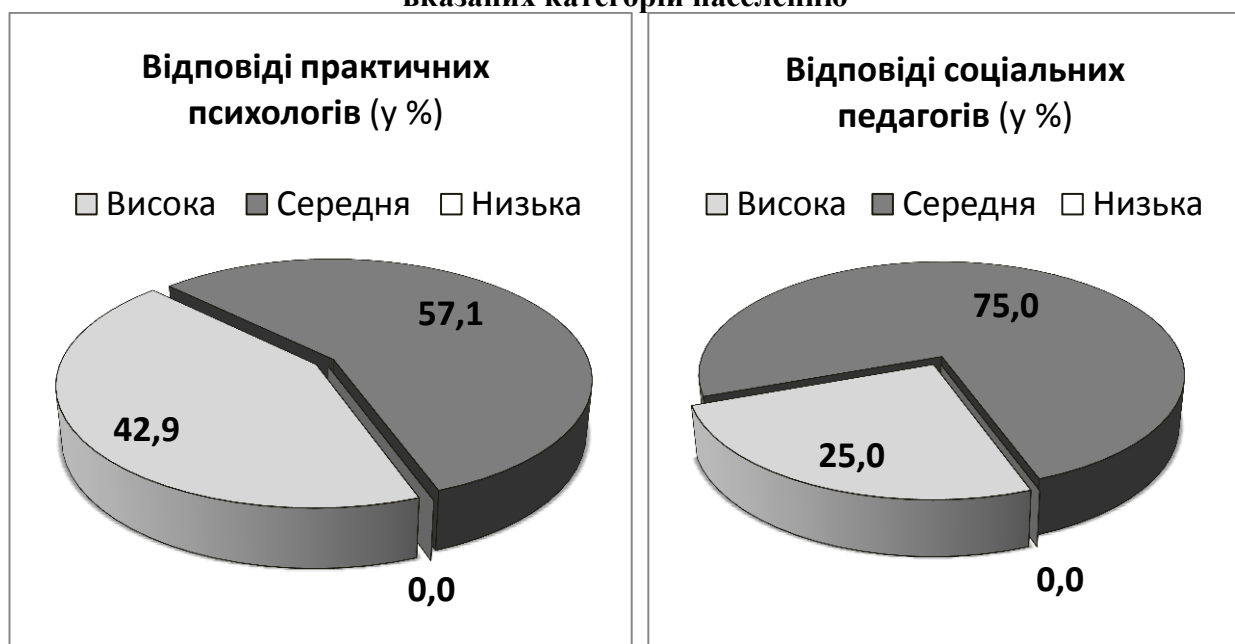
Гістограма 3.12.2

Чи проходили ви спеціальне навчання для здійснення психологічного / соціального супроводу дітей та сімей, які опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових конфліктів

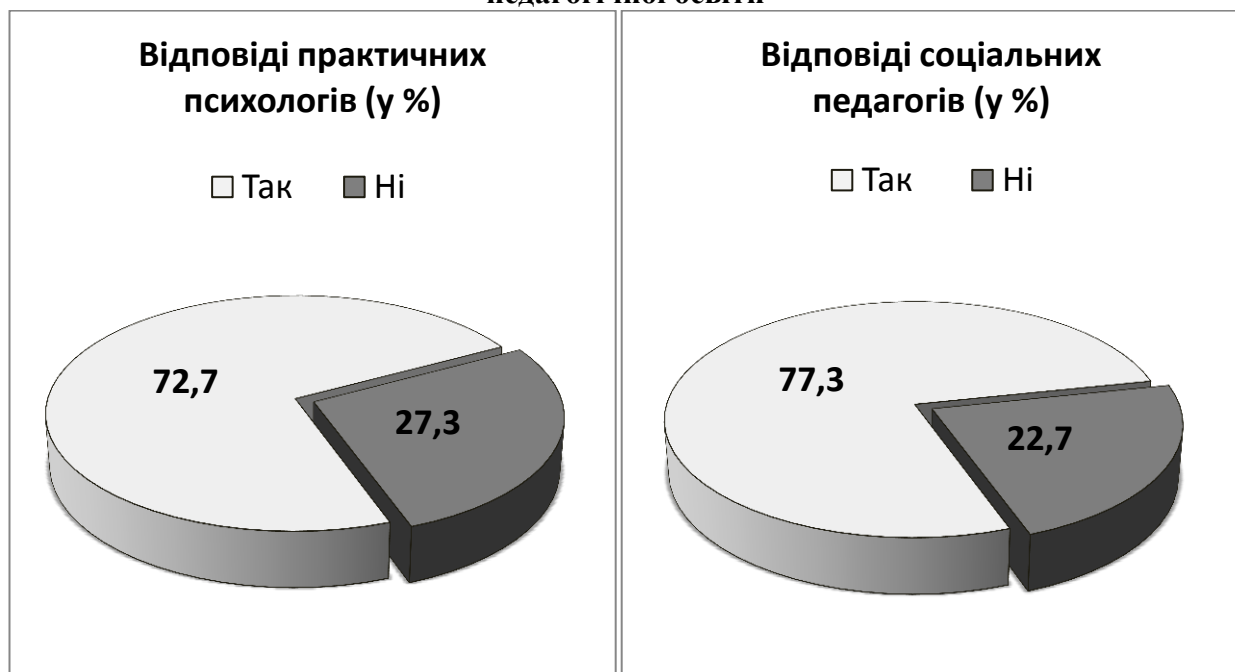
Гістограма 3.12.3

Визначте якість спеціального навчання для здійснення психологічного супроводу вказаних категорій населенню

Гістограма 3.12.4

Чи є у вас можливість пройти тематичні курси на базі інституту післядипломної педагогічної освіти

Таблиця 3.12.1

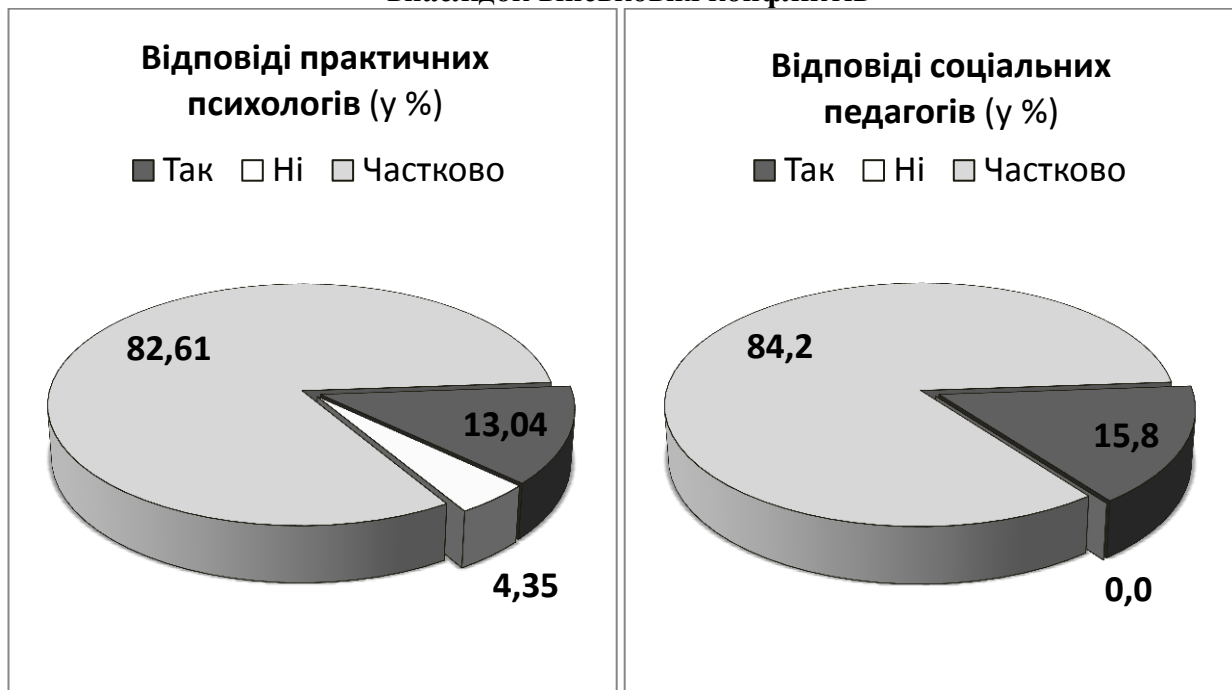
Ранжування питань психолого-педагогічного супроводу дітей, сімей ВПО та учасників АТО (ООС), з яких фахівці психологічної служби потребують додаткової підготовки, де 1 – потреба у підготовці найбільша, 9 – найменша

Питання	Ранжування практичних психологів	Ранжування соціальних педагогів
діагностика стану та основних потреб	7	8
надання першої психологічної допомоги	5	5
основи травмотерапії	2	3
застосування допоміжного інструментарію в консультативній роботі	3	6
навички саморегуляції психоемоційних станів	6	4
визначення особливостей мікросоціального оточення та його впливу на особистість	9	7
навички кризового консультування	1	1
розробка та проведення корекційно-розвиваючих програм	4	2
моніторинг та узагальнення результатів психологічних, соціальних інтервенцій (впливів)	8	9

3.13. Рівненська область

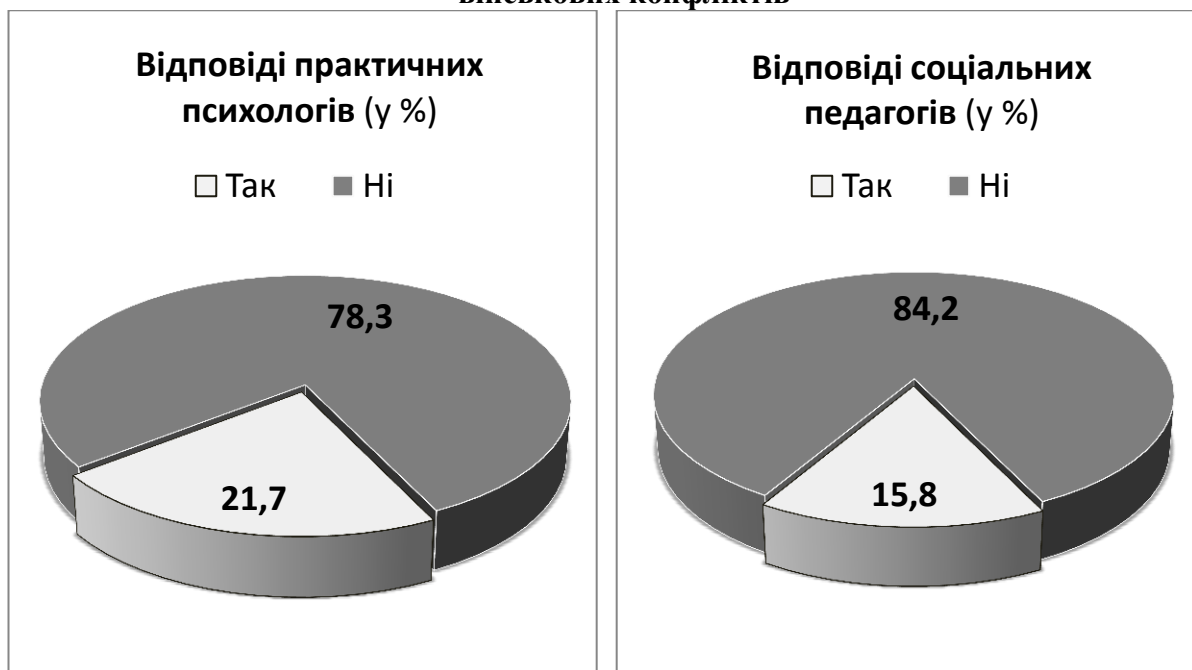
Гістограма 3.13.1

Чи достатній рівень вашої професійної компетентності для вирішення завдань щодо надання допомоги дітям і сім'ям, які опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових конфліктів

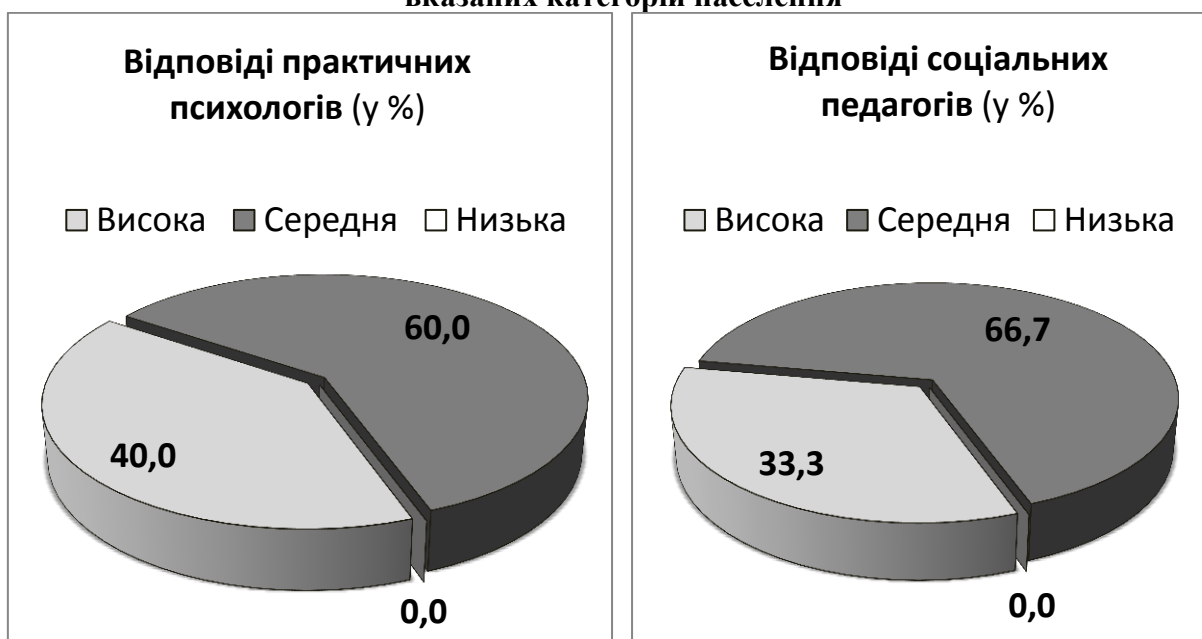
Гістограма 3.13.2

Чи проходили ви спеціальне навчання для здійснення психологічного / соціального супроводу дітей та сімей, які опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових конфліктів

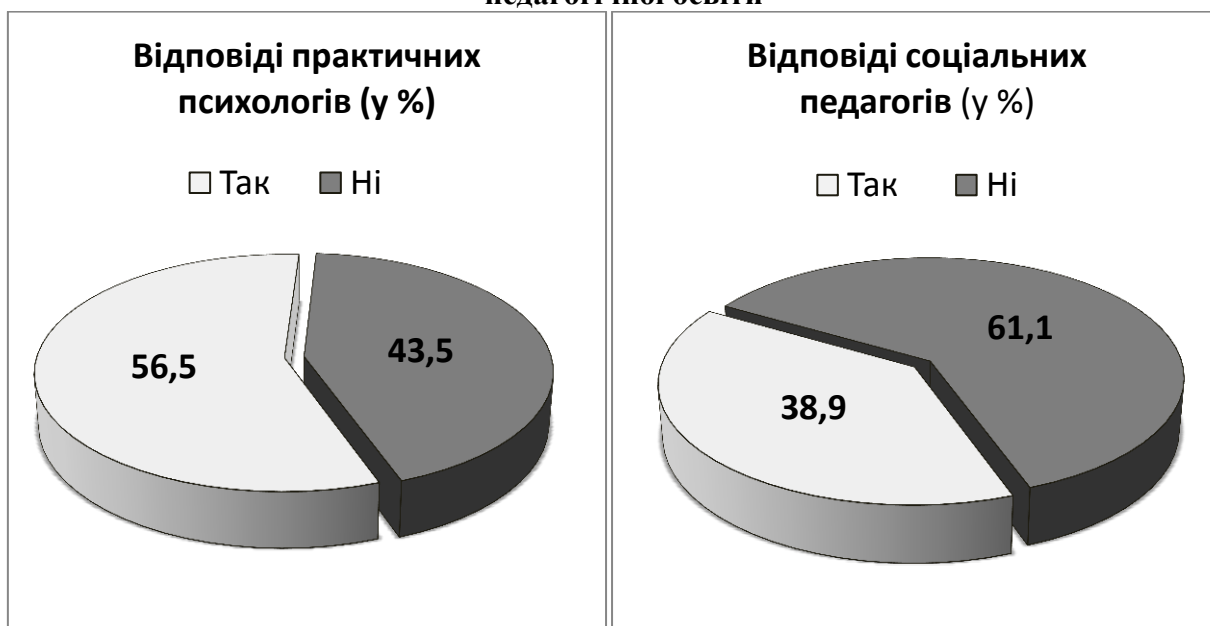
Гістограма 3.13.3

Визначте якість спеціального навчання для здійснення психологічного супроводу вказаних категорій населення

Гістограма 3.13.4

Чи є у вас можливість пройти тематичні курси на базі інституту післядипломної педагогічної освіти

Таблиця 3.13.1

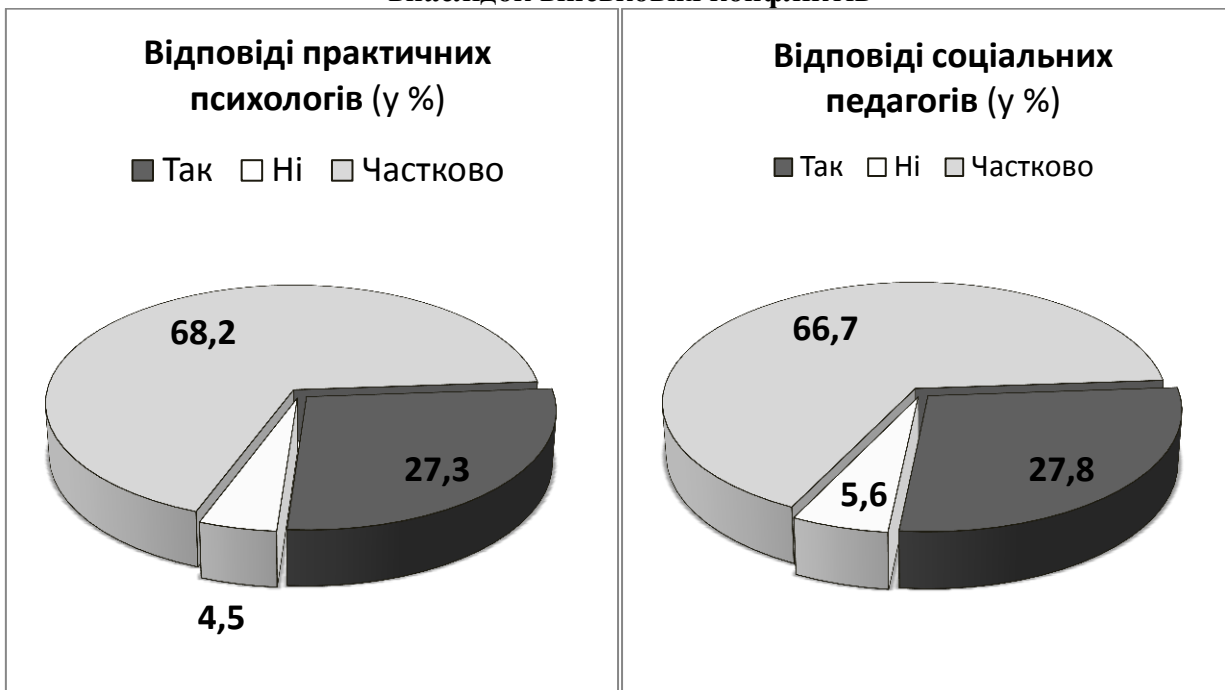
Ранжування питань психолого-педагогічного супроводу дітей, сімей ВПО та учасників АТО (ООС), з яких фахівці психологічної служби потребують додаткової підготовки, де 1 – потреба у підготовці найбільша, 9 – найменша

Питання	Ранжування практичних психологів	Ранжування соціальних педагогів
діагностика стану та основних потреб	8	8
надання першої психологічної допомоги	7	3
основи травмотерапії	1	1
застосування допоміжного інструментарію в консультативній роботі	4	6
навички саморегуляції психоемоційних станів	5	4
визначення особливостей мікросоціального оточення та його впливу на особистість	6	9
навички кризового консультування	2	2
розробка та проведення корекційно-розвиваючих програм	3	5
моніторинг та узагальнення результатів психологічних, соціальних інтервенцій (впливів)	9	7

3.14. Сумська область

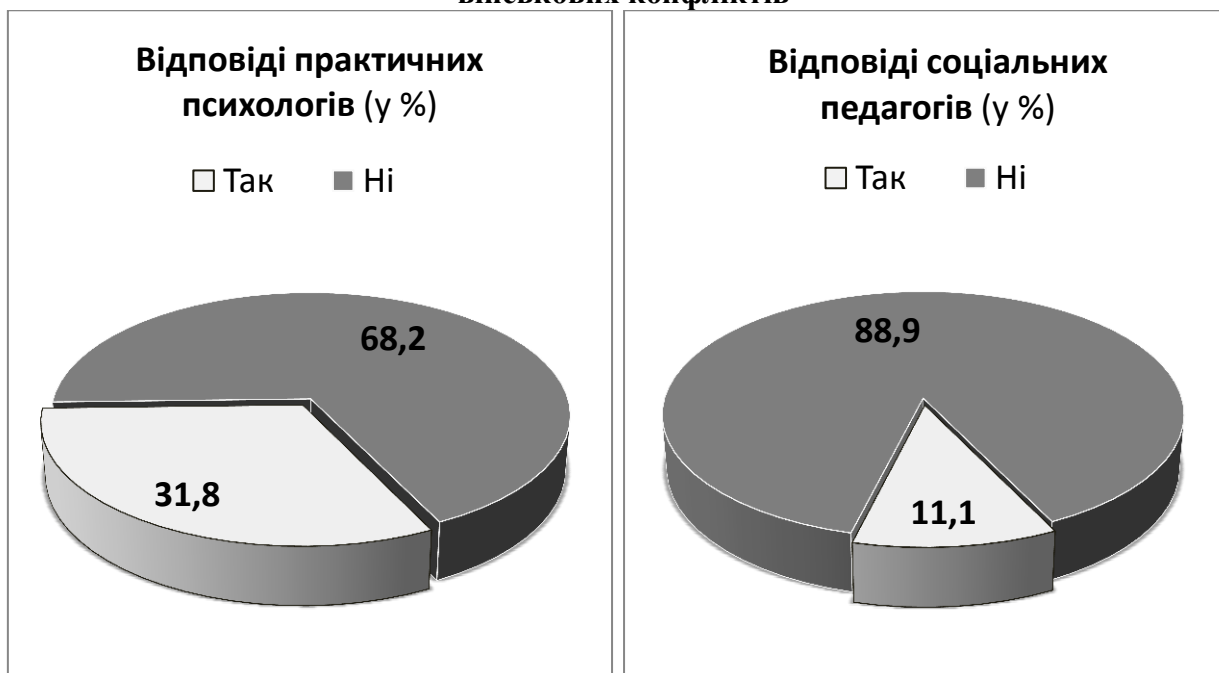
Гістограма 3.14.1

Чи достатній рівень вашої професійної компетентності для вирішення завдань щодо надання допомоги дітям і сім'ям, які опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових конфліктів

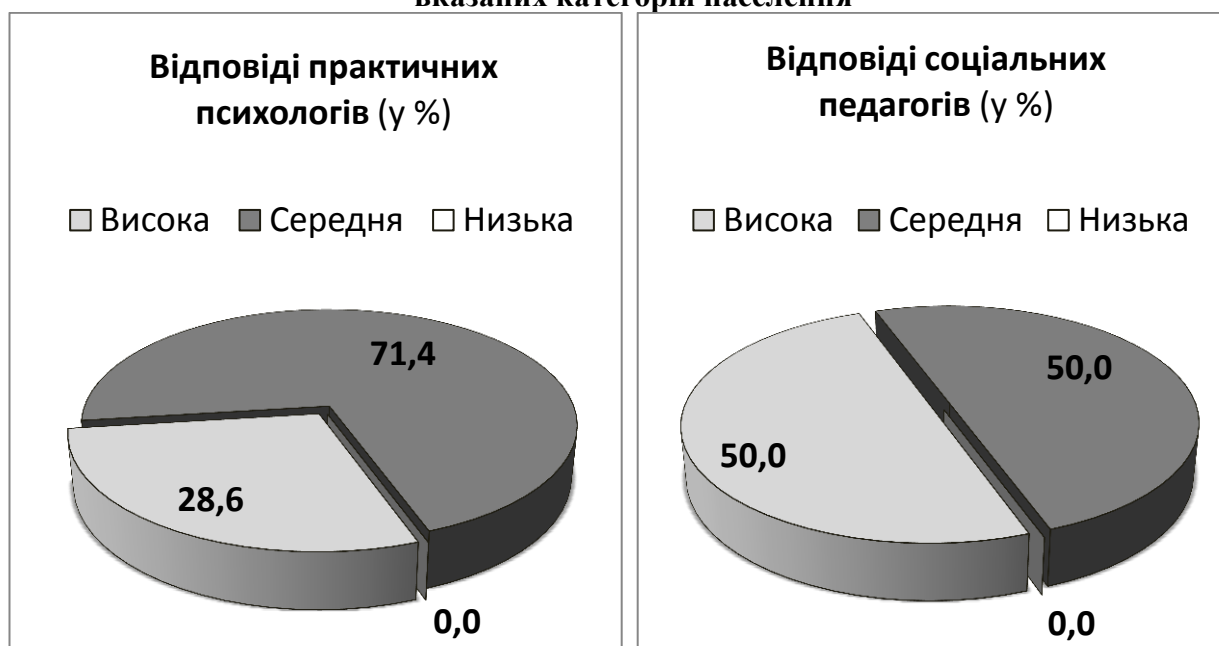
Гістограма 3.14.2

Чи проходили ви спеціальне навчання для здійснення психологічного / соціального супроводу дітей та сімей, які опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових конфліктів

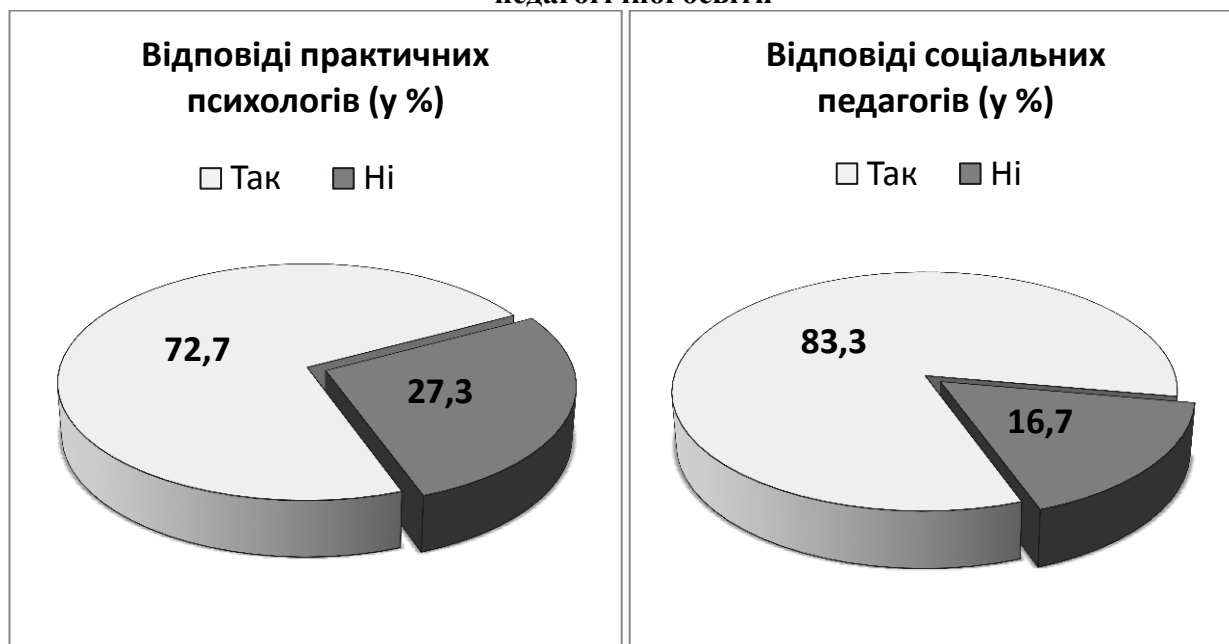
Гістограма 3.14.3

Визначте якість спеціального навчання для здійснення психологічного супроводу вказаних категорій населення

Гістограма 3.14.4

Чи є у вас можливість пройти тематичні курси на базі інституту післядипломної педагогічної освіти

Таблиця 3.14.1

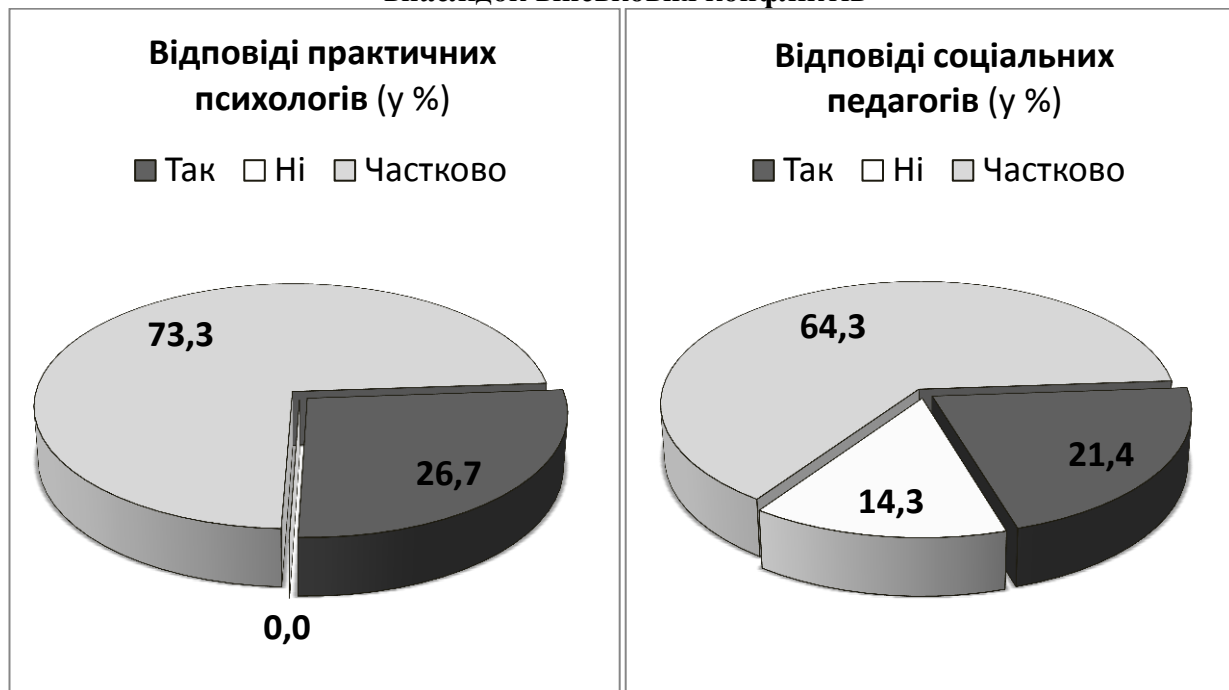
Ранжування питань психолого-педагогічного супроводу дітей, сімей ВПО та учасників АТО (ООС), з яких фахівці психологічної служби потребують додаткової підготовки, де 1 – потреба у підготовці найбільша, 9 – найменша

Питання	Ранжування практичних психологів	Ранжування соціальних педагогів
діагностика стану та основних потреб	8	7
надання першої психологічної допомоги	4	2
основи травмотерапії	2	5
застосування допоміжного інструментарію в консультативній роботі	5	3
навички саморегуляції психоемоційних станів	6	6
визначення особливостей мікросоціального оточення та його впливу на особистість	9	8
навички кризового консультування	1	1
розробка та проведення корекційно-розвиваючих програм	3	4
моніторинг та узагальнення результатів психологічних, соціальних інтервенцій (впливів)	7	9

3.15. Тернопільська область

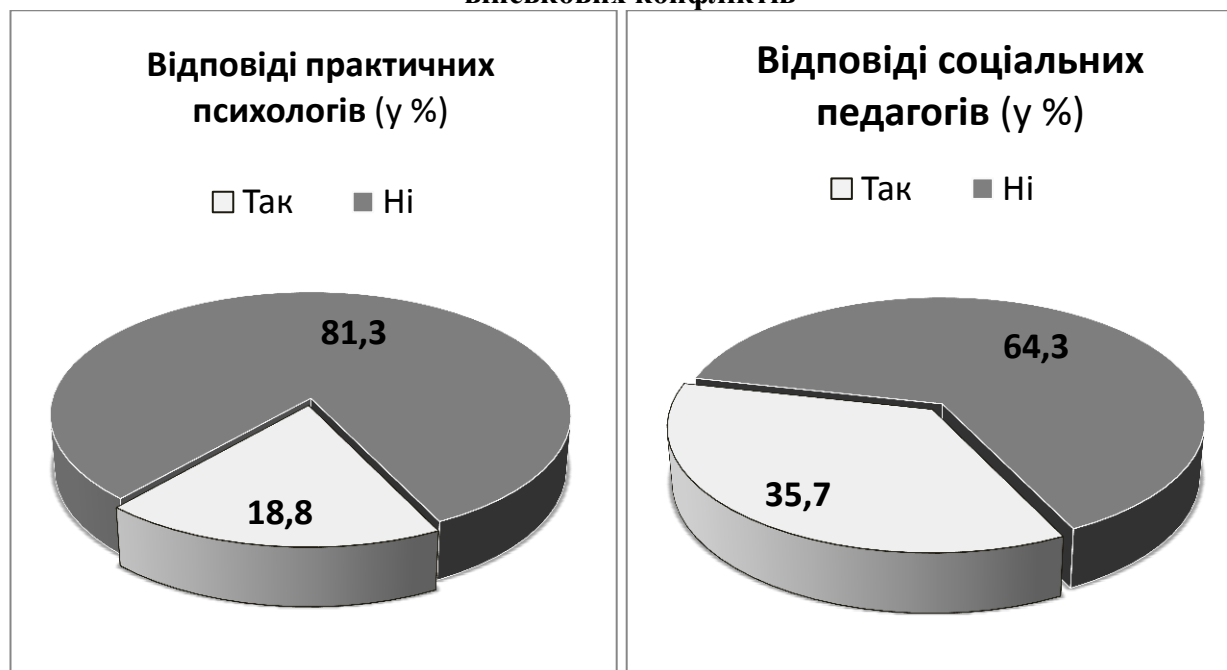
Гістограма 3.15.1

Чи достатній рівень вашої професійної компетентності для вирішення завдань щодо надання допомоги дітям і сім'ям, які опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових конфліктів

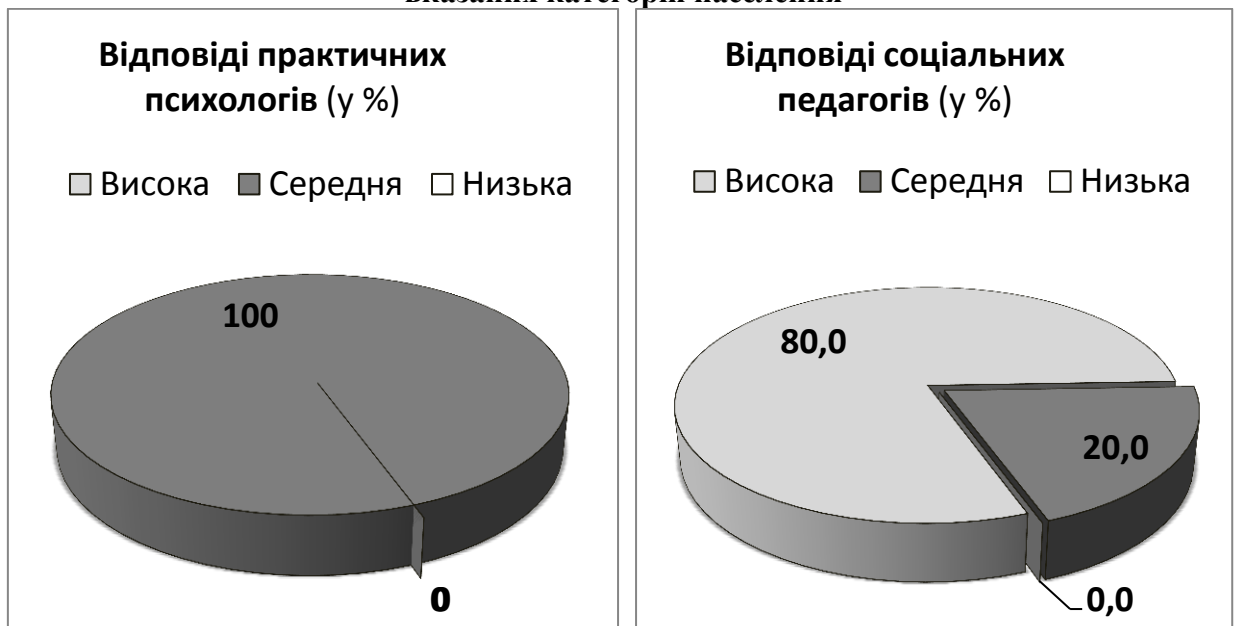
Гістограма 3.15.2

Чи проходили ви спеціальне навчання для здійснення психологічного / соціального супроводу дітей та сімей, які опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових конфліктів

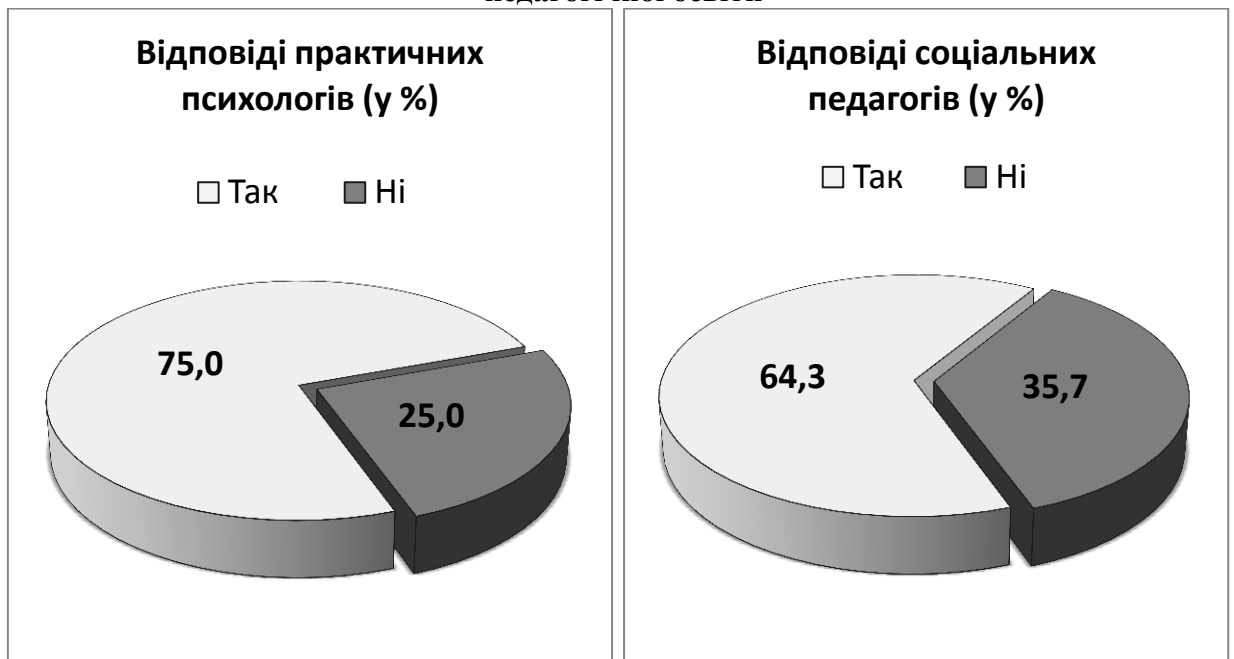
Гістограма 3.15.3

Визначте якість спеціального навчання для здійснення психологічного супроводу вказаних категорій населення

Гістограма 3.15.4

Чи є у вас можливість пройти тематичні курси на базі інституту післядипломної педагогічної освіти

Таблиця 3.15.1

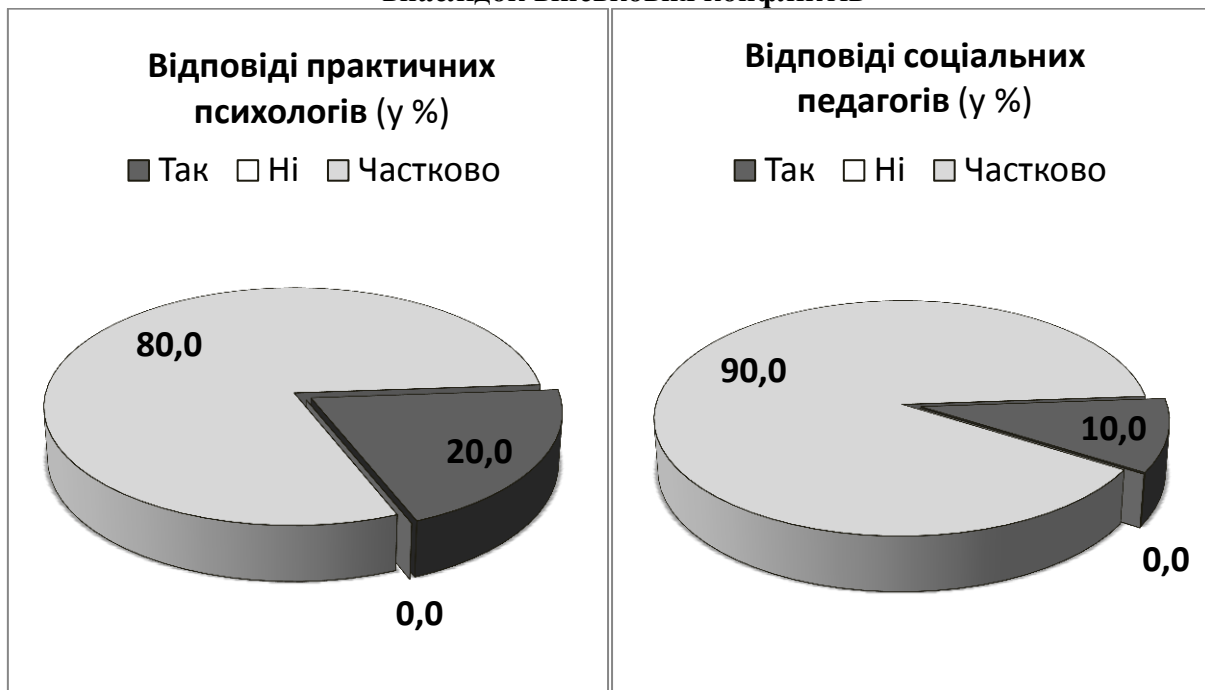
Ранжування питань психолого-педагогічного супроводу дітей, сімей ВПО та учасників АТО (ООС), з яких фахівці психологічної служби потребують додаткової підготовки, де 1 – потреба у підготовці найбільша, 9 – найменша

Питання	Ранжування практичних психологів	Ранжування соціальних педагогів
діагностика стану та основних потреб	9	8
надання першої психологічної допомоги	3	5
основи травмотерапії	1	1
застосування допоміжного інструментарію в консультативній роботі	5	4
навички саморегуляції психоемоційних станів	6	6
визначення особливостей мікросоціального оточення та його впливу на особистість	8	9
навички кризового консультування	2	2
розробка та проведення корекційно-розвиваючих програм	4	3
моніторинг та узагальнення результатів психологічних, соціальних інтервенцій (впливів)	7	7

3.16. Харківська область

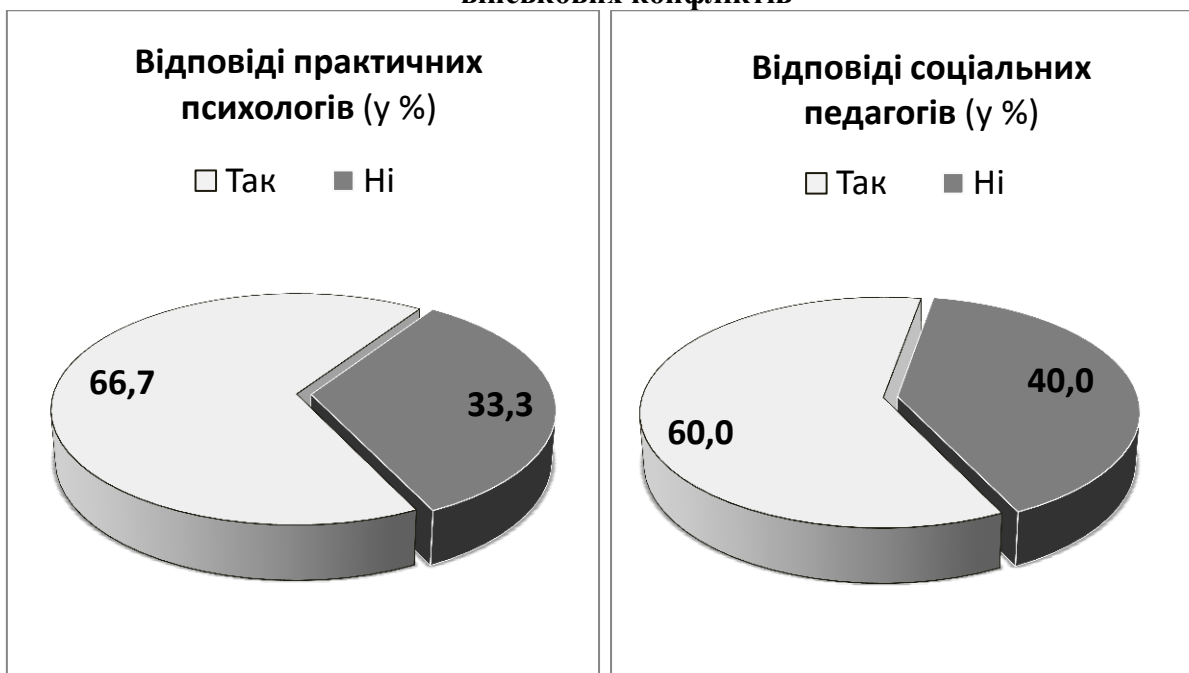
Гістограма 3.16.1

Чи достатній рівень вашої професійної компетентності для вирішення завдань щодо надання допомоги дітям і сім'ям, які опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових конфліктів

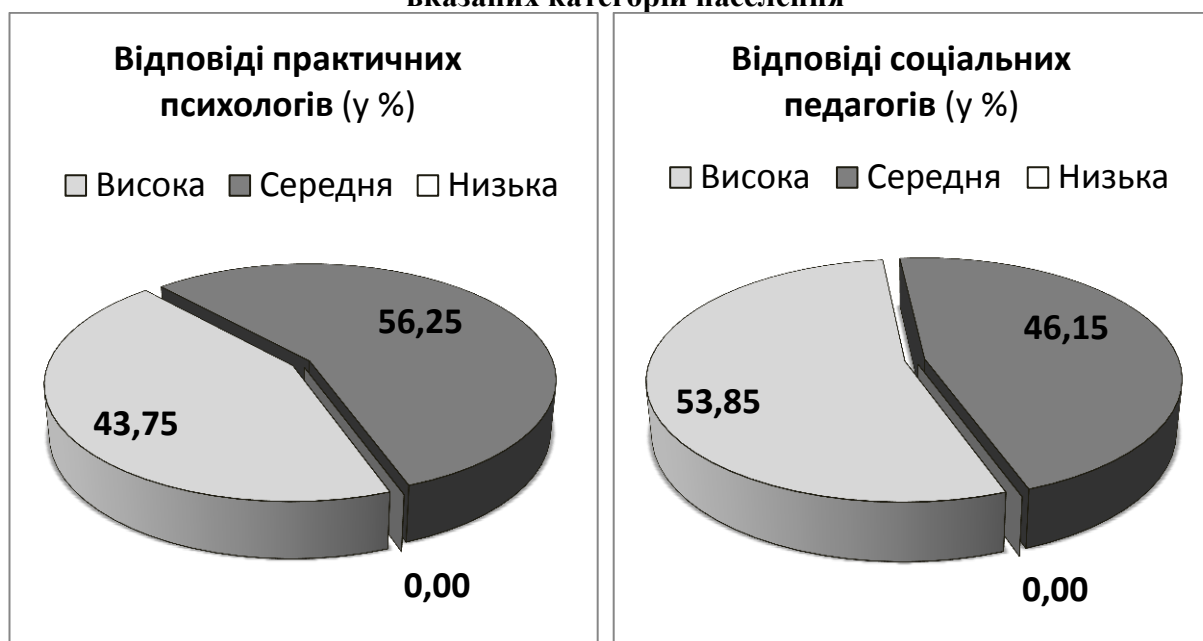
Гістограма 3.16.2

Чи проходили ви спеціальне навчання для здійснення психологічного / соціального супроводу дітей та сімей, які опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових конфліктів

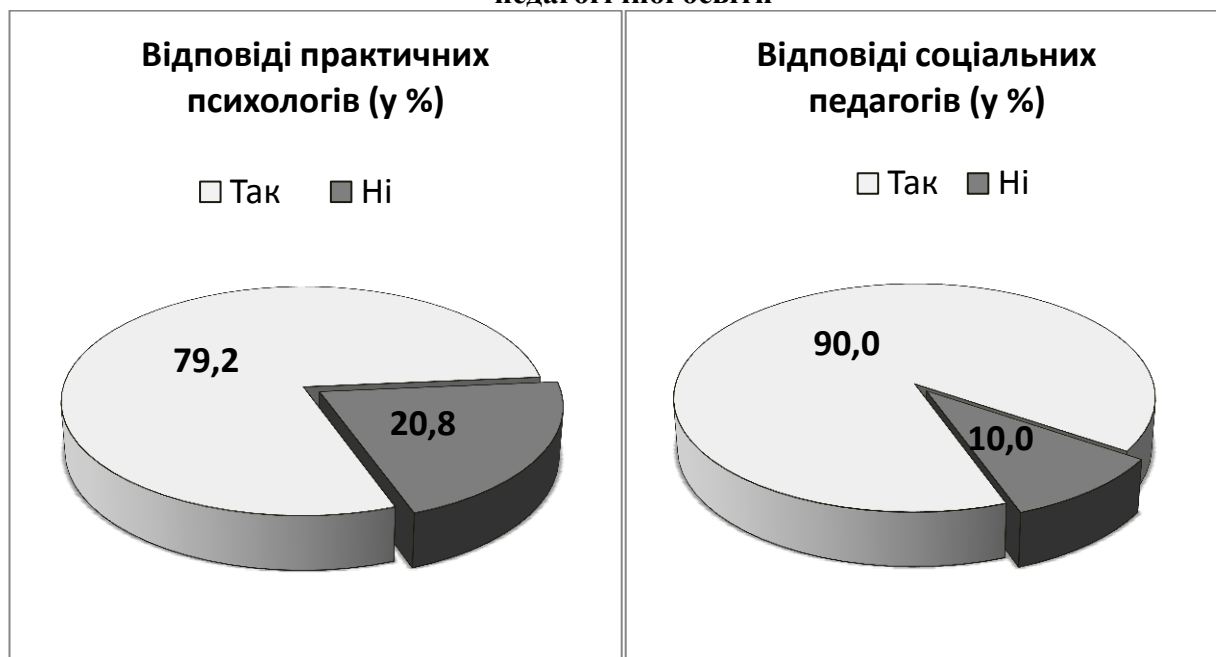
Гістограма 3.16.3

Визначте якість спеціального навчання для здійснення психологічного супроводу вказаних категорій населення

Гістограма 3.16.4

Чи є у вас можливість пройти тематичні курси на базі інституту післядипломної педагогічної освіти

Таблиця 3.16.1

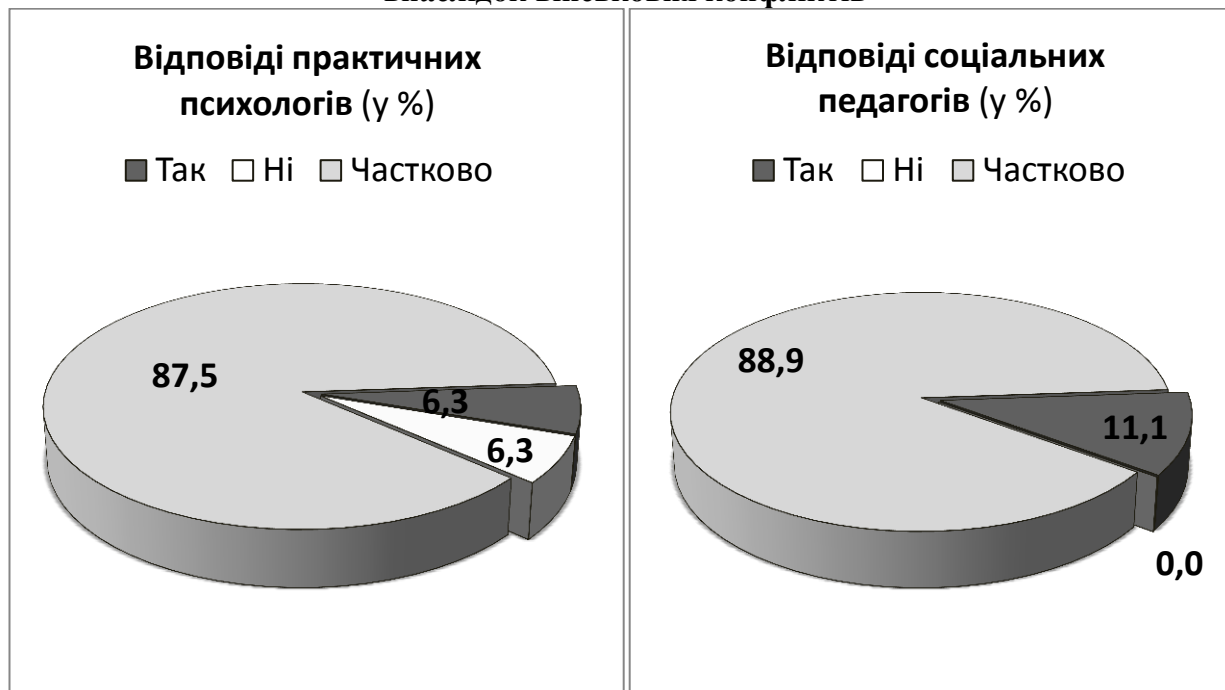
Ранжування питань психолого-педагогічного супроводу дітей, сімей ВПО та учасників АТО (ООС), з яких фахівці психологічної служби потребують додаткової підготовки, де 1 – потреба у підготовці найбільша, 9 – найменша

Питання	Ранжування практичних психологів	Ранжування соціальних педагогів
діагностика стану та основних потреб	7	6
надання першої психологічної допомоги	3	2
основи травмотерапії	4	7
застосування допоміжного інструментарію в консультативній роботі	6	8
навички саморегуляції психоемоційних станів	5	1
визначення особливостей мікросоціального оточення та його впливу на особистість	8	3
навички кризового консультування	2	5
розробка та проведення корекційно-розвиваючих програм	1	4
моніторинг та узагальнення результатів психологічних, соціальних інтервенцій (впливів)	9	9

3.17. Херсонська область

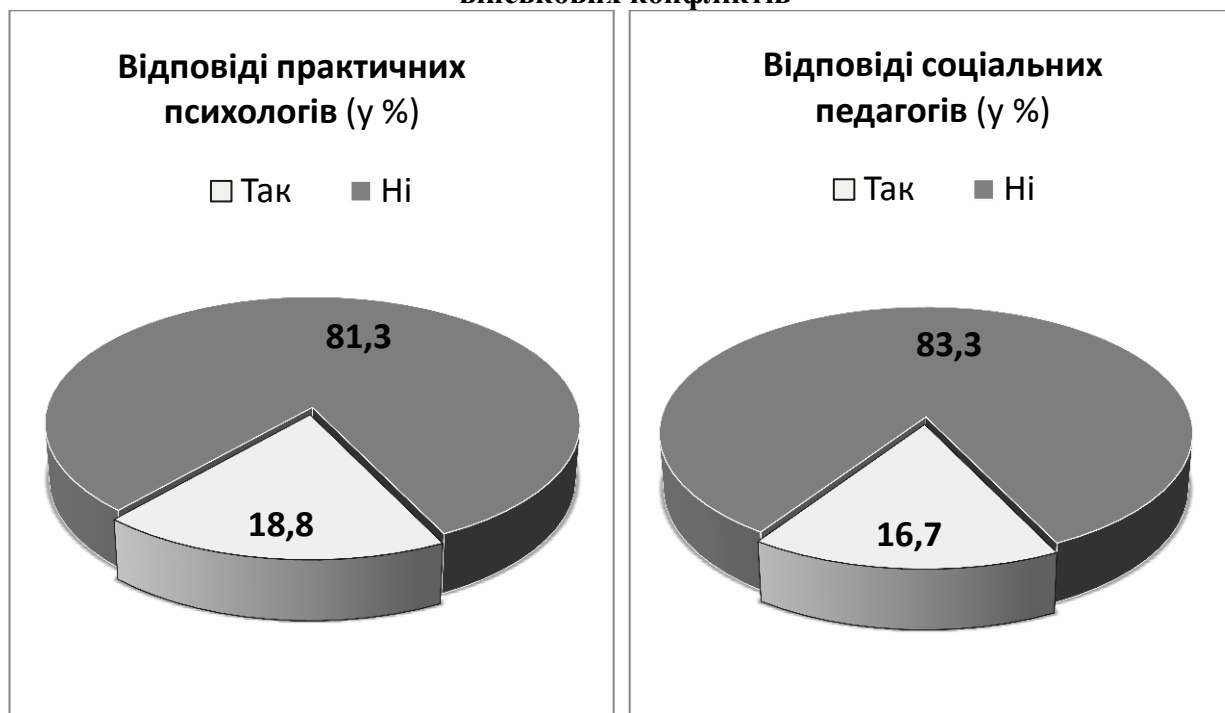
Гістограма 3.17.1

Чи достатній рівень вашої професійної компетентності для вирішення завдань щодо надання допомоги дітям і сім'ям, які опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових конфліктів

Гістограма 3.17.2

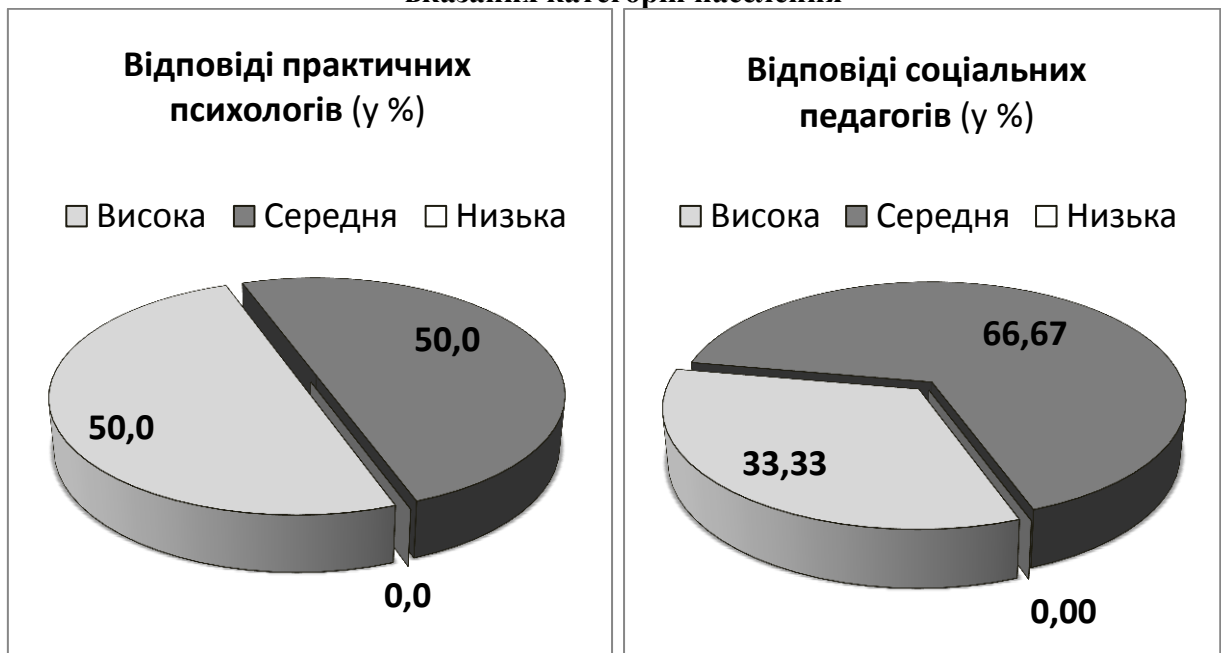
Чи проходили ви спеціальне навчання для здійснення психологічного / соціального супроводу дітей та сімей, які опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових конфліктів

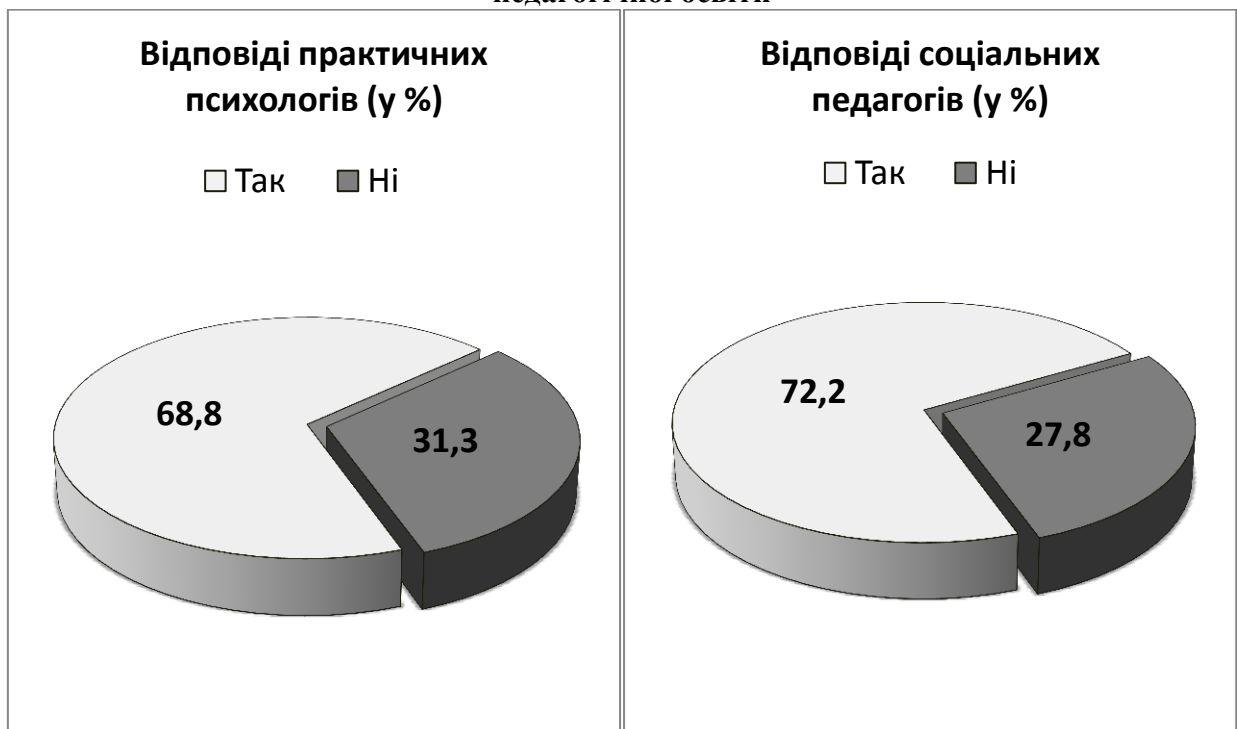
Гістограма 3.17.3

Визначте якість спеціального навчання для здійснення психологічного супроводу вказаних категорій населення

Гістограма 3.17.4

Чи є у вас можливість пройти тематичні курси на базі інституту післядипломної педагогічної освіти

Таблиця 3.17.1

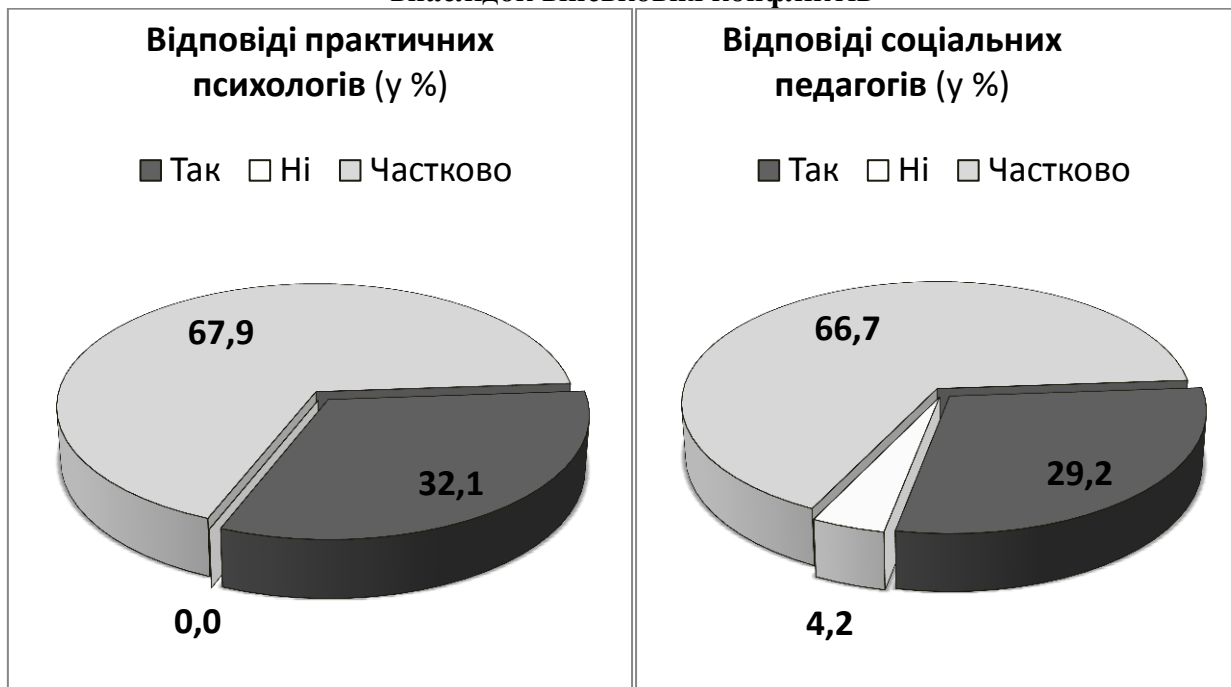
Ранжування питань психолого-педагогічного супроводу дітей, сімей ВПО та учасників АТО (ООС), з яких фахівці психологічної служби потребують додаткової підготовки, де 1 – потреба у підготовці найбільша, 9 – найменша

Питання	Ранжування практичних психологів	Ранжування соціальних педагогів
діагностика стану та основних потреб	7	8
надання першої психологічної допомоги	3	6
основи травмотерапії	1	2
застосування допоміжного інструментарію в консультативній роботі	5	4
навички саморегуляції психоемоційних станів	3	3
визначення особливостей мікросоціального оточення та його впливу на особистість	9	7
навички кризового консультування	2	1
розробка та проведення корекційно-розвиваючих програм	6	5
моніторинг та узагальнення результатів психологічних, соціальних інтервенцій (впливів)	8	9

3.18. Хмельницька область

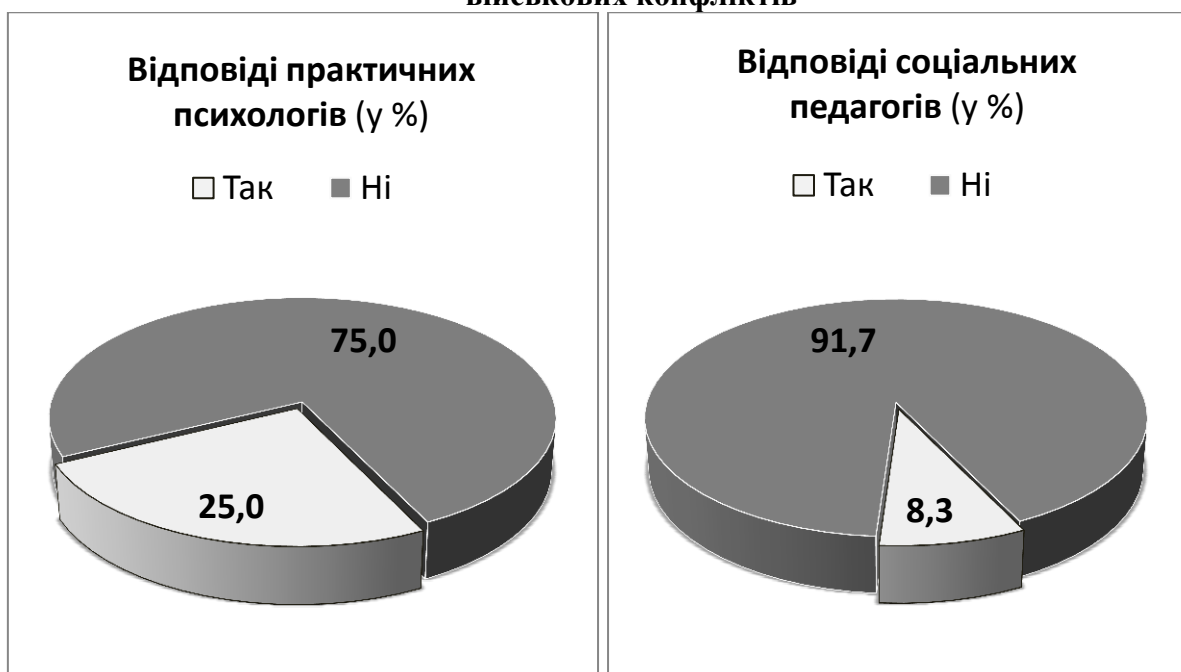
Гістограма 3.18.1

Чи достатній рівень вашої професійної компетентності для вирішення завдань щодо надання допомоги дітям і сім'ям, які опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових конфліктів

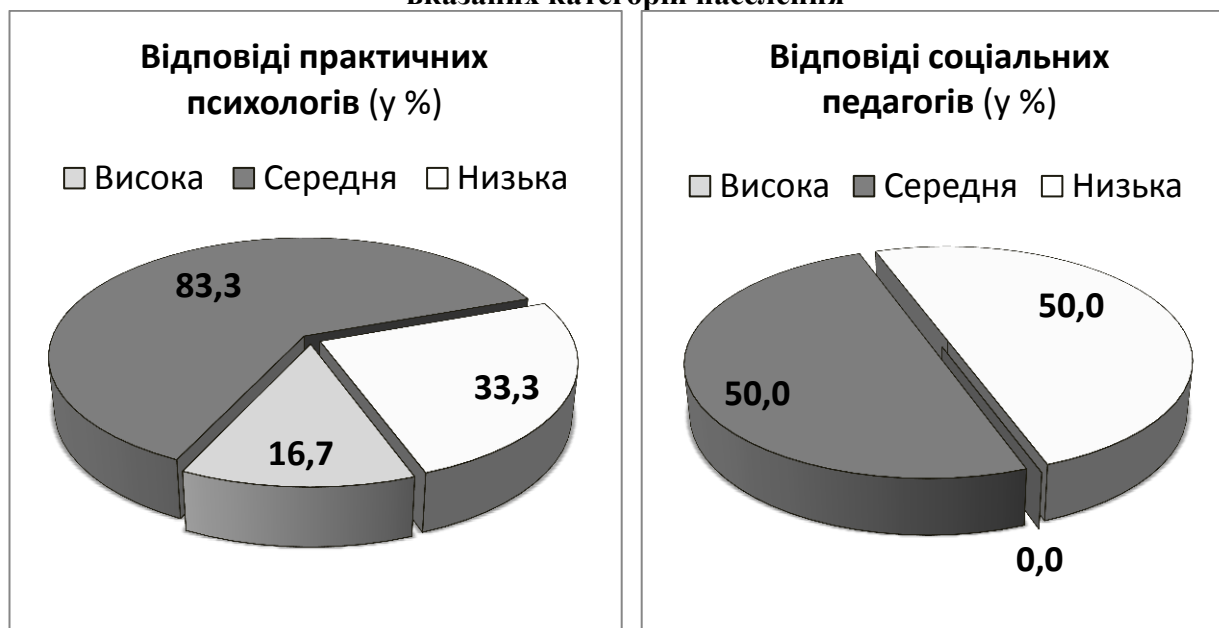
Гістограма 3.18.2

Чи проходили ви спеціальне навчання для здійснення психологічного / соціального супроводу дітей та сімей, які опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових конфліктів

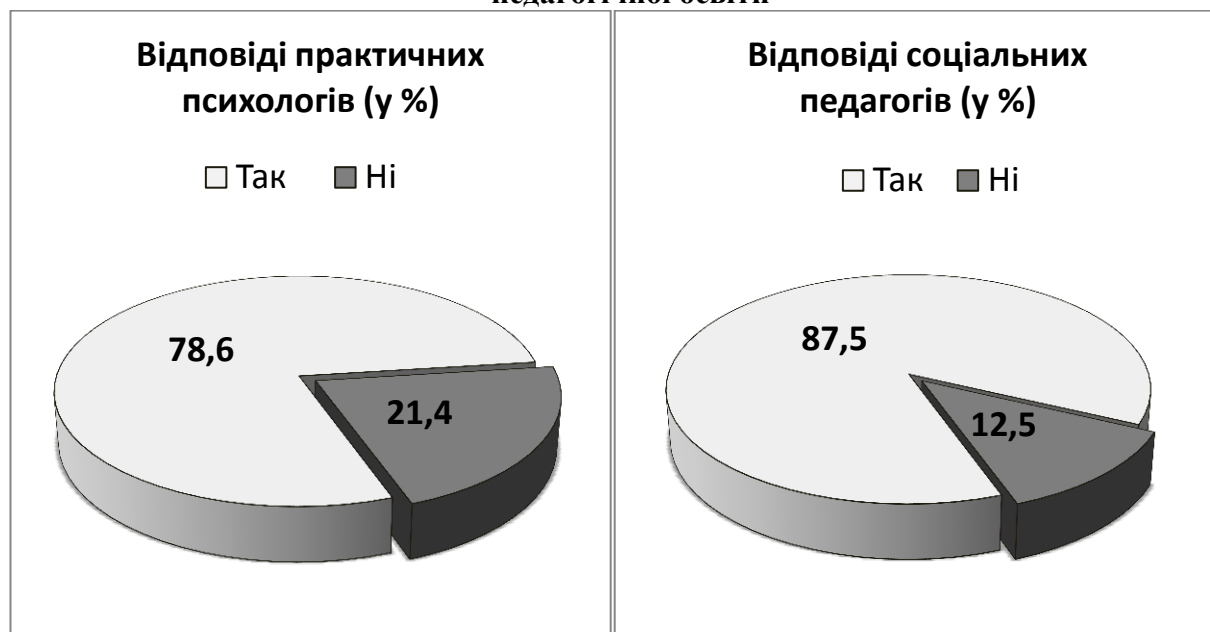
Гістограма 3.18.3

Визначте якість спеціального навчання для здійснення психологічного супроводу вказаних категорій населення

Гістограма 3.18.4

Чи є у вас можливість пройти тематичні курси на базі інституту післядипломної педагогічної освіти

Таблиця 3.18.1

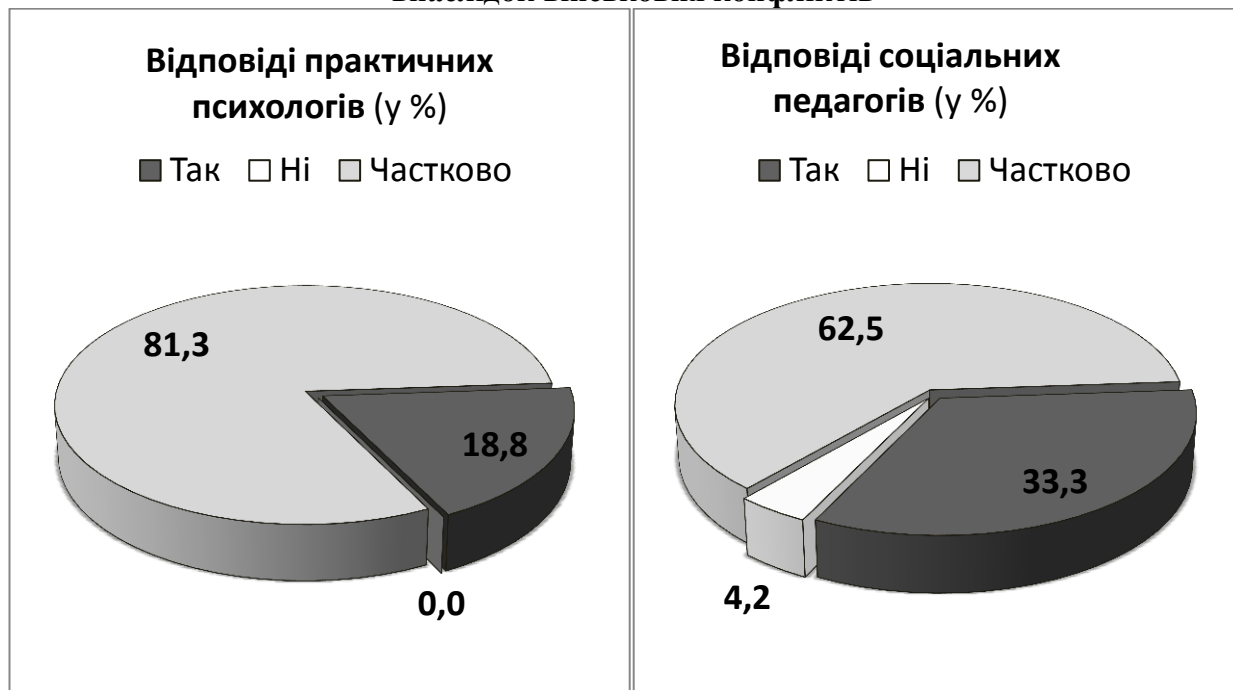
Ранжування питань психолого-педагогічного супроводу дітей, сімей ВПО та учасників АТО (ООС), з яких фахівці психологічної служби потребують додаткової підготовки, де 1 – потреба у підготовці найбільша, 9 – найменша

Питання	Ранжування практичних психологів	Ранжування соціальних педагогів
діагностика стану та основних потреб	9	9
надання першої психологічної допомоги	5	3
основи травмотерапії	1	1
застосування допоміжного інструментарію в консультативній роботі	3	4
навички саморегуляції психоемоційних станів	6	6
визначення особливостей мікросоціального оточення та його впливу на особистість	8	8
навички кризового консультування	2	2
розробка та проведення корекційно-розвиваючих програм	4	5
моніторинг та узагальнення результатів психологічних, соціальних інтервенцій (впливів)	7	7

3.19. Черкаська область

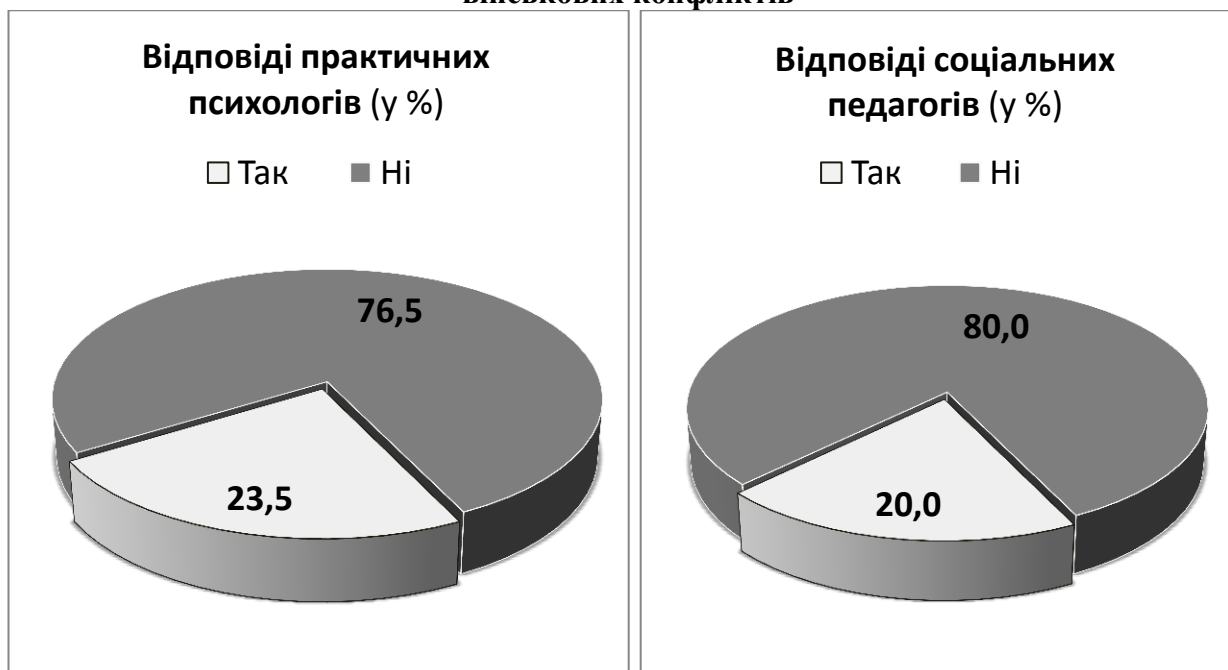
Гістограма 3.19.1

Чи достатній рівень вашої професійної компетентності для вирішення завдань щодо надання допомоги дітям і сім'ям, які опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових конфліктів

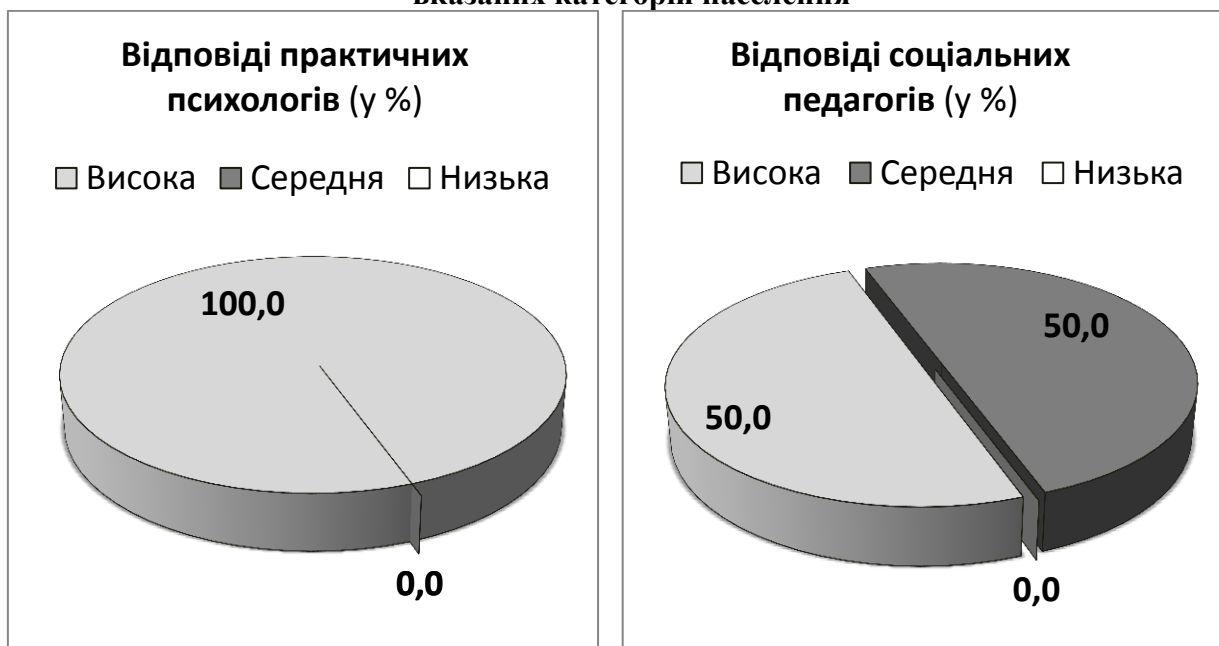
Гістограма 3.19.2

Чи проходили ви спеціальне навчання для здійснення психологічного / соціального супроводу дітей та сімей, які опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових конфліктів

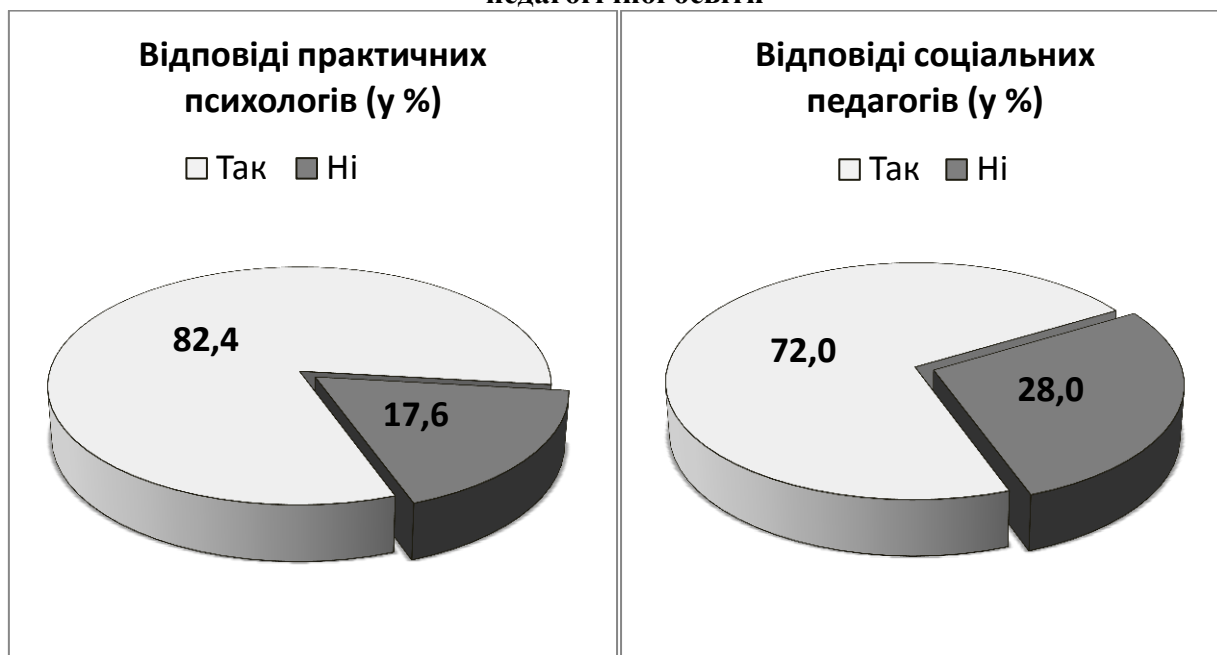
Гістограма 3.19.3

Визначте якість спеціального навчання для здійснення психологічного супроводу вказаних категорій населення

Гістограма 3.19.4

Чи є у вас можливість пройти тематичні курси на базі інституту післядипломної педагогічної освіти

Таблиця 3.19.1

Ранжування питань психолого-педагогічного супроводу дітей, сімей ВПО та учасників АТО (ООС), з яких фахівці психологічної служби потребують додаткової підготовки, де 1 – потреба у підготовці найбільша, 9 – найменша

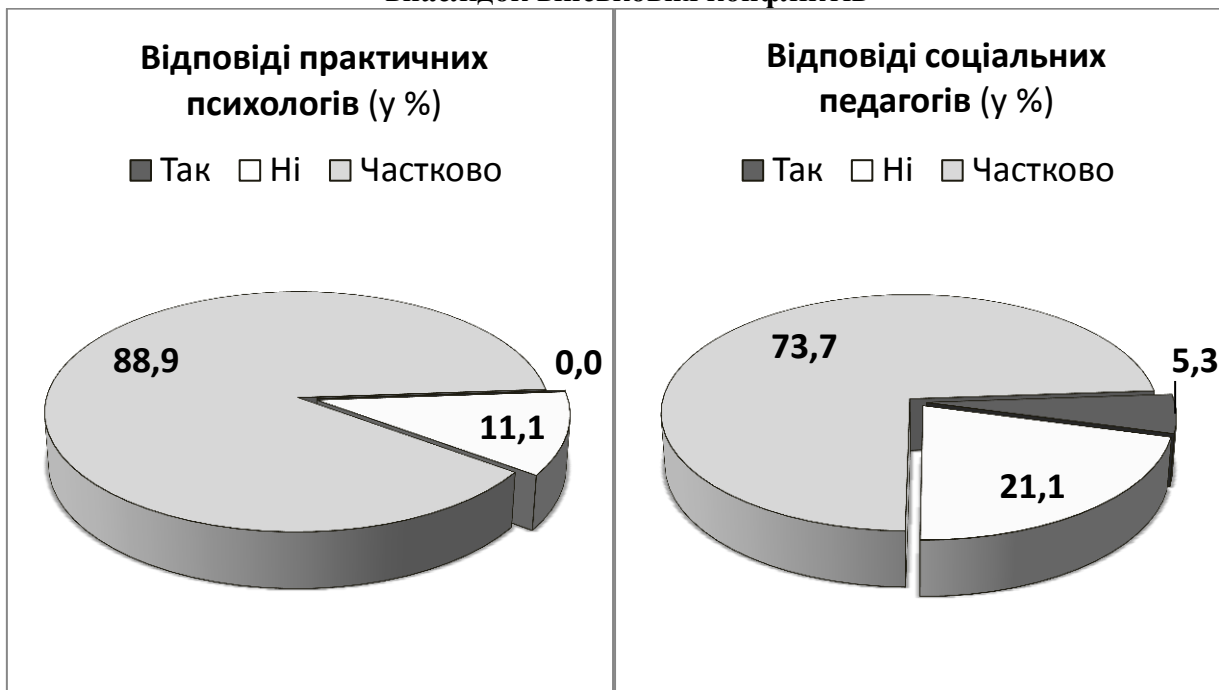
Питання	Ранжування практичних психологів	Ранжування соціальних педагогів
діагностика стану та основних потреб	8	7
надання першої психологічної допомоги	2	3
основи травмотерапії	1	1
застосування допоміжного інструментарію в консультативній роботі	3	5
навички саморегуляції психоемоційних станів	4	4
визначення особливостей мікросоціального оточення та його впливу на особистість	7	9
навички кризового консультування	4	6
розробка та проведення корекційно-розвиваючих програм	6	2
моніторинг та узагальнення результатів психологічних, соціальних інтервенцій (впливів)	9	8

3.20. Чернівецька область

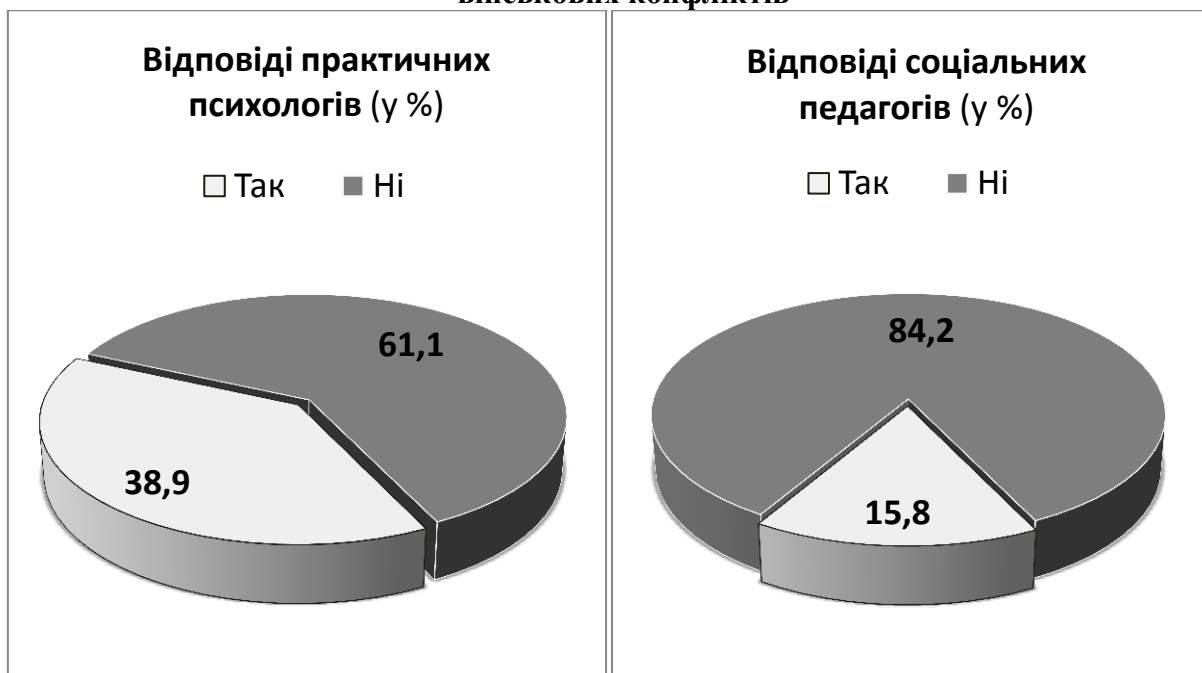
Гістограма 3.20.1

Чи достатній рівень вашої професійної компетентності для вирішення завдань щодо надання допомоги дітям і сім'ям, які опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових конфліктів

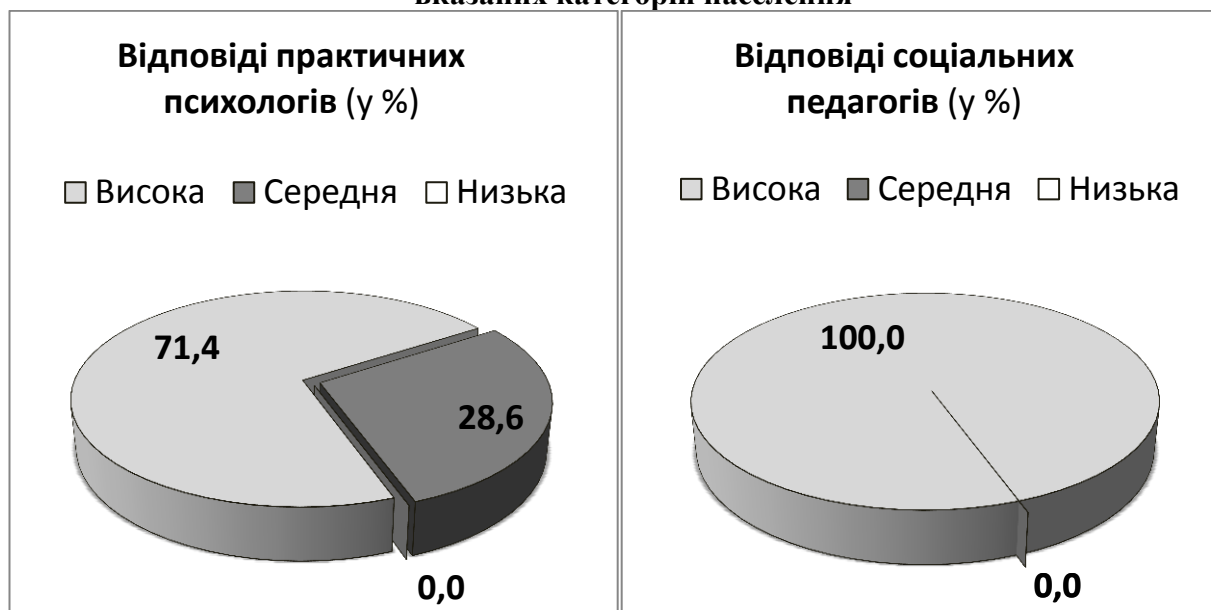
Гістограма 3.20.2

Чи проходили ви спеціальне навчання для здійснення психологічного / соціального супроводу дітей та сімей, які опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових конфліктів

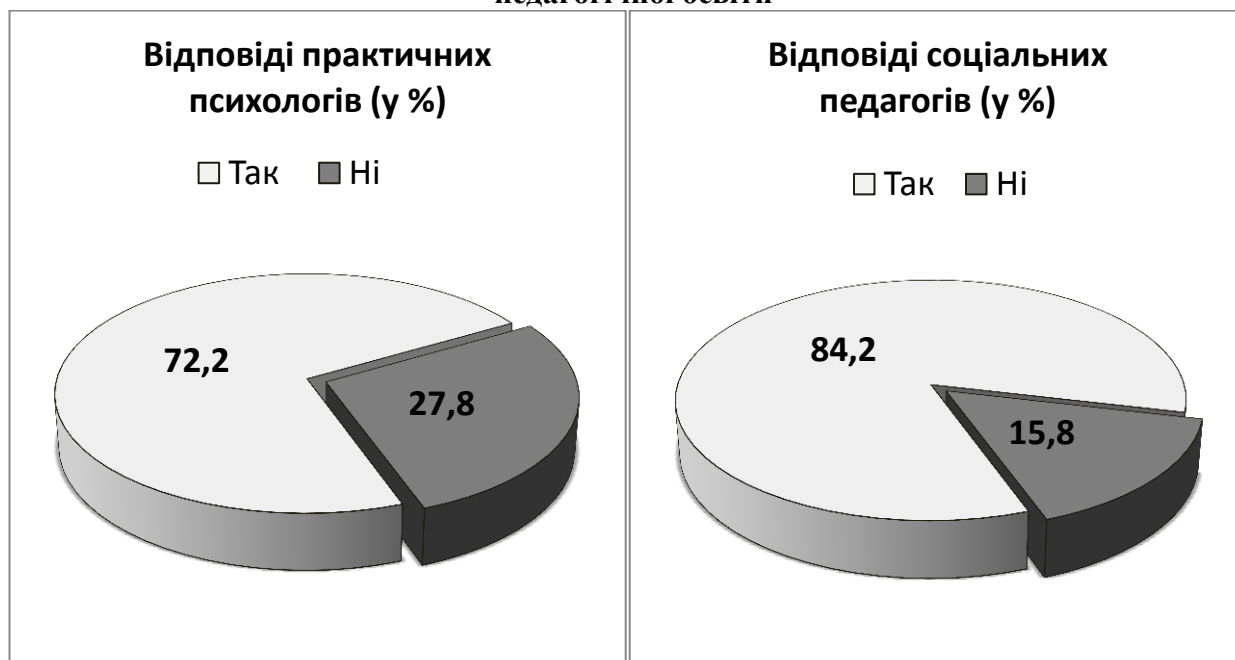
Гістограма 3.20.3

Визначте якість спеціального навчання для здійснення психологічного супроводу вказаних категорій населення

Гістограма 3.20.4

Чи є у вас можливість пройти тематичні курси на базі інституту післядипломної педагогічної освіти

Таблиця 3.20.1

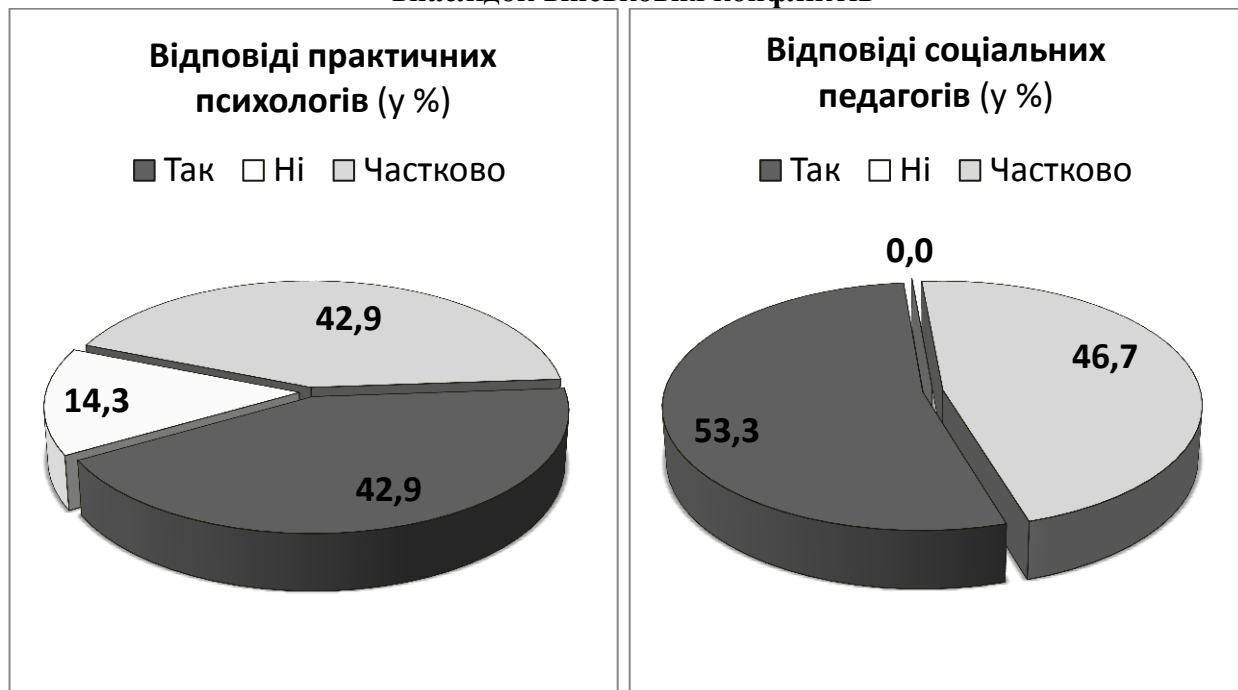
Ранжування питань психолого-педагогічного супроводу дітей, сімей ВПО та учасників АТО (ООС), з яких фахівці психологічної служби потребують додаткової підготовки, де 1 – потреба у підготовці найбільша, 9 – найменша

Питання	Ранжування практичних психологів	Ранжування соціальних педагогів
діагностика стану та основних потреб	7	6
надання першої психологічної допомоги	3	2
основи травмотерапії	1	1
застосування допоміжного інструментарію в консультативній роботі	6	4
навички саморегуляції психоемоційних станів	4	7
визначення особливостей мікросоціального оточення та його впливу на особистість	7	8
навички кризового консультування	2	3
розробка та проведення корекційно-розвиваючих програм	5	5
моніторинг та узагальнення результатів психологічних, соціальних інтервенцій (впливів)	9	9

3.21. Чернігівська область

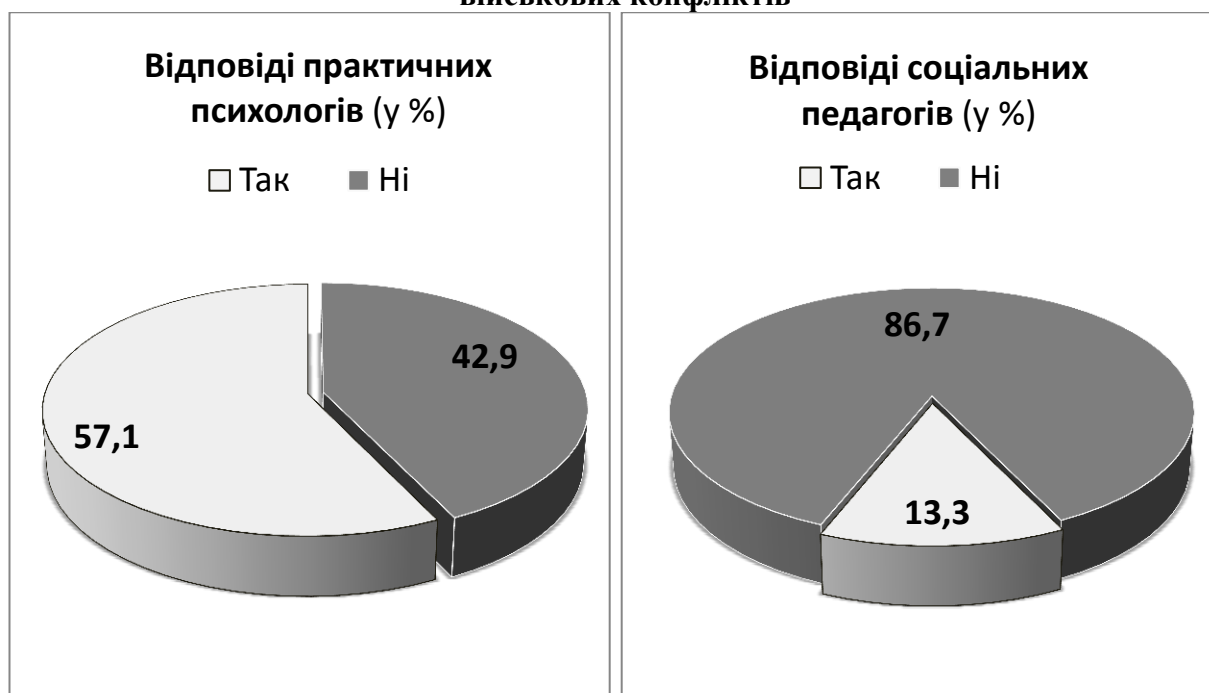
Гістограма 3.21.1

Чи достатній рівень вашої професійної компетентності для вирішення завдань щодо надання допомоги дітям і сім'ям, які опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових конфліктів

Гістограма 3.21.2

Чи проходили ви спеціальне навчання для здійснення психологічного / соціального супроводу дітей та сімей, які опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових конфліктів

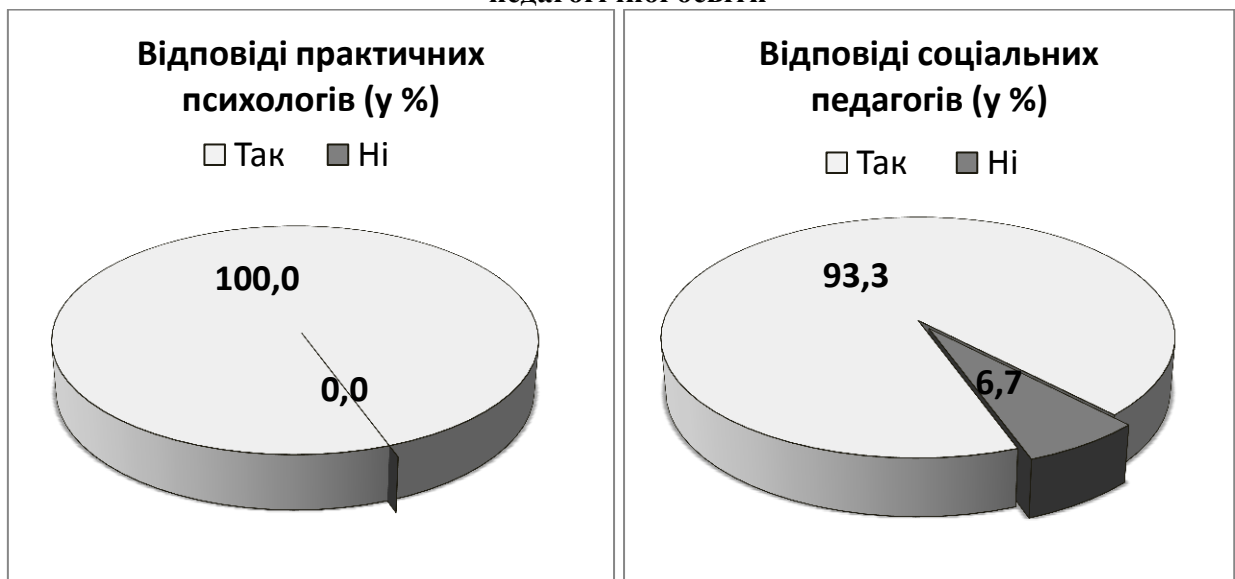
Гістограма 3.21.3

Визначте якість спеціального навчання для здійснення психологічного супроводу вказаних категорій населення

Гістограма 3.21.4

Чи є у вас можливість пройти тематичні курси на базі інституту післядипломної педагогічної освіти

Таблиця 3.21.1

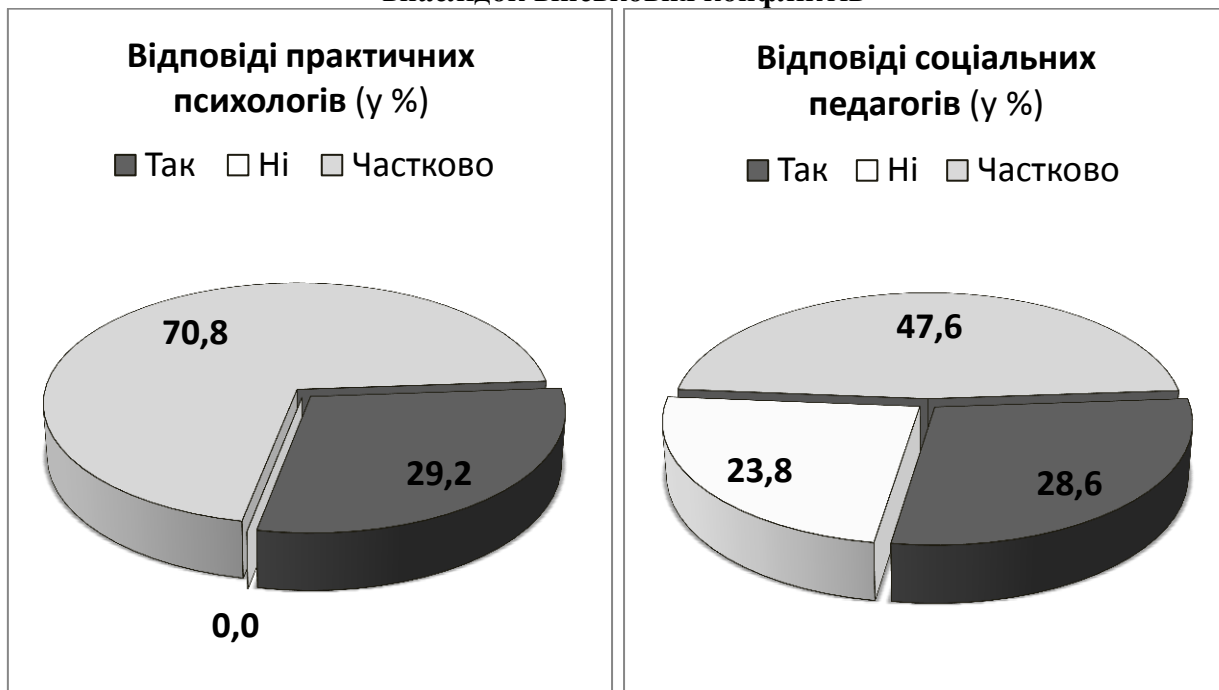
Ранжування питань психолого-педагогічного супроводу дітей, сімей ВПО та учасників АТО (ООС), з яких фахівці психологічної служби потребують додаткової підготовки, де 1 – потреба у підготовці найбільша, 9 – найменша

Питання	Ранжування практичних психологів	Ранжування соціальних педагогів
діагностика стану та основних потреб	9	9
надання першої психологічної допомоги	6	4
основи травмотерапії	1	1
застосування допоміжного інструментарію в консультативній роботі	7	5
навички саморегуляції психоемоційних станів	3	7
визначення особливостей мікросоціального оточення та його впливу на особистість	8	8
навички кризового консультування	4	2
розробка та проведення корекційно-розвиваючих програм	2	3
моніторинг та узагальнення результатів психологічних, соціальних інтервенцій (впливів)	4	6

3.22. м. Київ

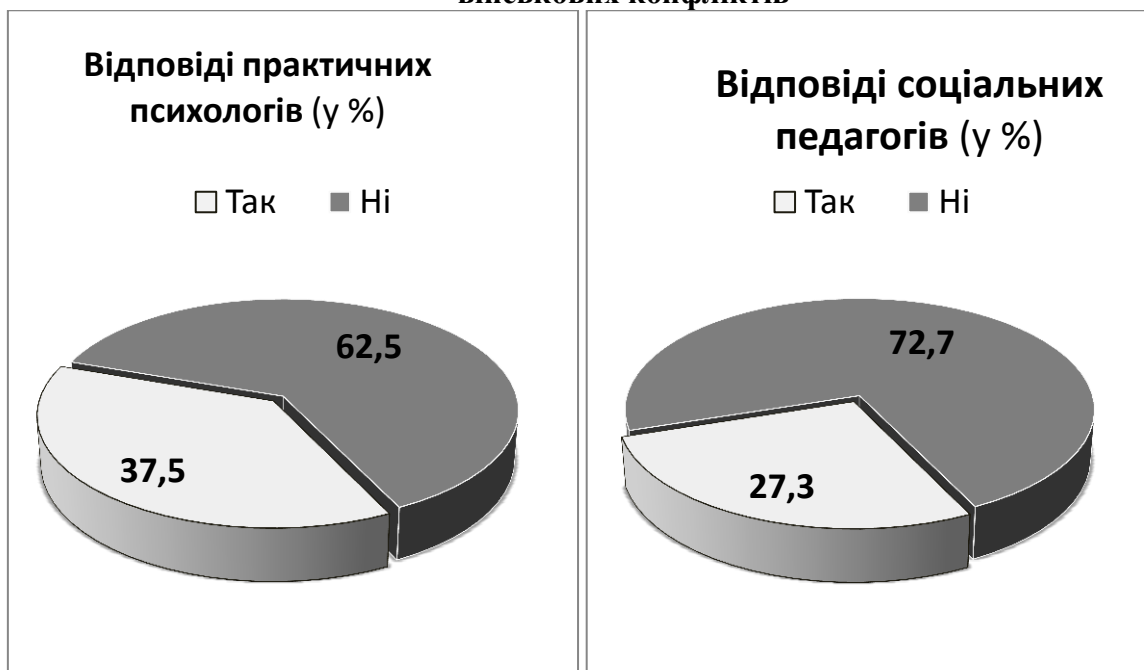
Гістограма 3.22.1

Чи достатній рівень вашої професійної компетентності для вирішення завдань щодо надання допомоги дітям і сім'ям, які опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових конфліктів

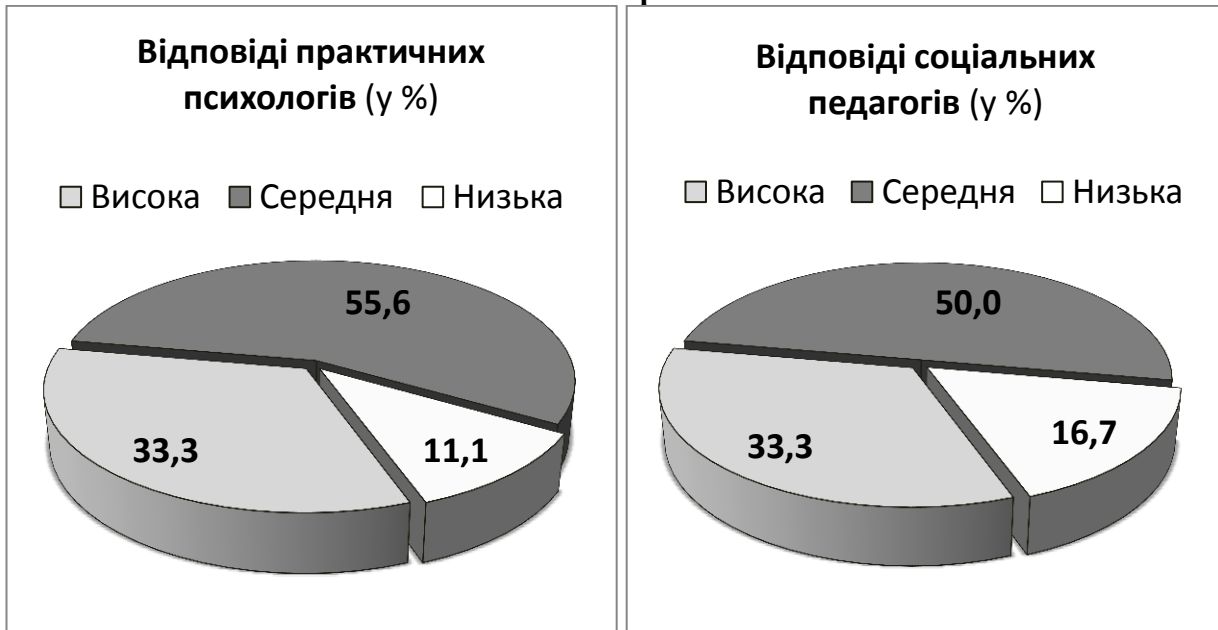
Гістограма 3.22.2

Чи проходили ви спеціальне навчання для здійснення психологічного / соціального супроводу дітей та сімей, які опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових конфліктів

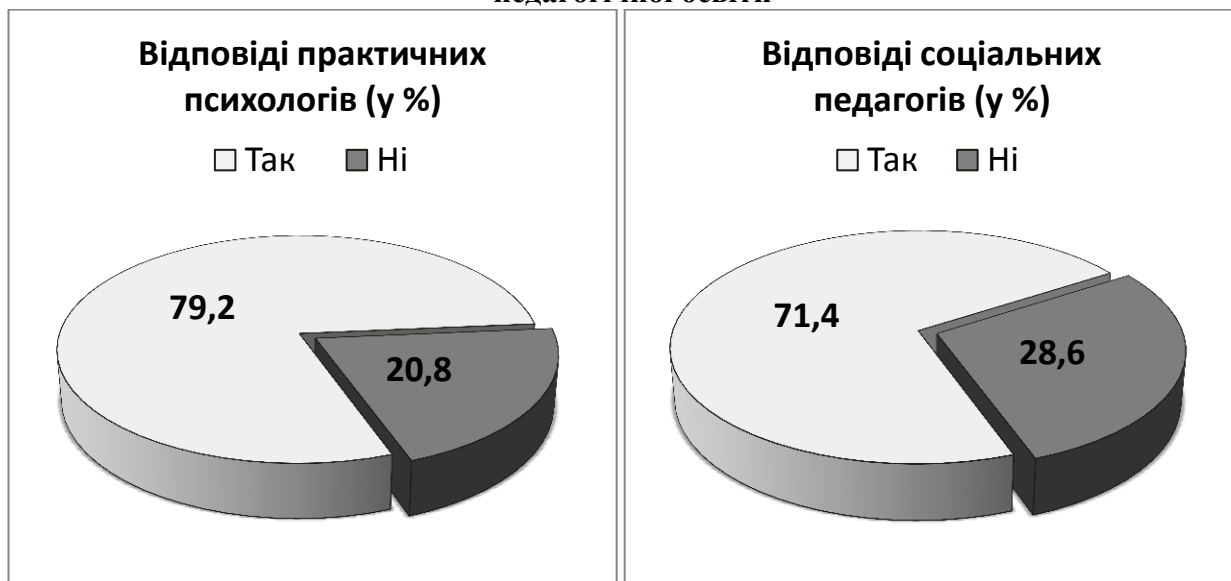
Гістограма 3.2.3

Визначте якість спеціального навчання для здійснення психологічного супроводу вказаних категорій населення

Гістограма 3.22.4

Чи є у вас можливість пройти тематичні курси на базі інституту післядипломної педагогічної освіти

Таблиця 3.22.1

Ранжування питань психолого-педагогічного супроводу дітей, сімей ВПО та учасників АТО (ООС), з яких фахівці психологічної служби потребують додаткової підготовки, де 1 – потреба у підготовці найбільша, 9 – найменша

Питання	Ранжування практичних психологів	Ранжування соціальних педагогів
діагностика стану та основних потреб	7	7
надання першої психологічної допомоги	3	2
основи травмотерапії	1	1
застосування допоміжного інструментарію в консультативній роботі	4	3
навички саморегуляції психоемоційних станів	6	8
визначення особливостей мікросоціального оточення та його впливу на особистість	8	6
навички кризового консультування	2	5
розробка та проведення корекційно-розвиваючих програм	4	4
моніторинг та узагальнення результатів психологічних, соціальних інтервенцій (впливів)	9	9

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

1. Загальні висновки

1. В процесі моніторингу визначено три цільові групи, представники яких зверталися або були клієнтами працівників психологічної служби за їх ініціативою впродовж 2017-2018 навчального року: діти і сім'ї учасників АТО/ООС, діти і сім'ї ВПО, діти і сім'ї загиблих в результаті військових дій.

Основною цільовою групою в роботі працівників психологічної служби з надання допомоги постраждалим були діти і сім'ї учасників АТО (близько 65 відсотків від загальної кількості). Близько 33% від загального обсягу роботи працівників психологічної служби з надання допомоги постраждалим займає робота з дітьми і сім'ями ВПО. Робота з дітьми і сім'ями загиблих складає близько 1,2%. Якщо у 2016 році пріоритетом у роботі працівників служби були діти і сім'ї внутрішньо переміщених осіб, то у 2018 – діти і сім'ї постраждалих внаслідок військових дій.

Відсутня велика різниця між роботою практичних психологів і соціальних педагогів освітніх закладів за усіма цільовими групами – обидві категорії спеціалістів пріоритетом у своїй роботі визначили саме дітей і сім'ї учасників АТО/ООС.

2. Важливо зазначити, що ініціатива початку роботи з постраждалими у переважній більшості належить працівникам психологічної служби, у значно меншій мірі робота здійснюється за ініціативою інших педагогічних працівників (близько 30% від працівників служби) та адміністрації закладу освіти (близько 20%). Значно менше – за ініціативою батьків (опікунів) та самих учнів. Можна припустити, що частина педагогів, вихователів і представників адміністрації навчальних закладів самоусунулась від вирішення проблем дітей, постраждалих від військових дій.

3. Практичні психологи у роботі з надання психосоціальної допомоги постраждалим найчастіше вирішують такі завдання: діагностика психологічного стану постраждалих; стабілізація їхнього психоемоційного стану; інтеграція здобувача освіти в мікросередовище (група, клас, громада). Основними видами роботи соціальних педагогів є: допомога постраждалим у налагодженні соціальних зв'язків; інтеграція здобувача освіти в мікросередовище (група, клас, громада); подолання в учнів негативних проявів у поведінці.

4. Більшість працівників психологічної служби зазначили, що не повністю упевнені у рівні своєї кваліфікації у цьому питанні та потребують додаткового навчання (70-75%). Серед запропонованих тем додаткової підготовки найвищий рейтинг отримали такі: основи травмотерапії, навички кризового консультування, розробка та проведення корекційно-розвиткових програм.

5. Викликає занепокоєння оцінка рівня забезпеченості відповідним методичним інструментарієм працівників психологічної служби. Так, тільки 11% вказали, що вони повністю забезпечені необхідним інструментарієм, від 20 до 25% дали негативну відповідь (а це означає, що люди не мають взагалі

ніякого інструментарію!), від 65 до 69% дали ухильну відповідь – «частково». Сказане означає, що централізоване методичне забезпечення діяльності працівників психологічної служби у напрямі надання психосоціальної допомоги постраждалим від військових дій або відсутнє взагалі, або є дуже фрагментарним.

Найбільший дефіцит працівники психологічної служби відчувають у методичній літературі з таких напрямів роботи з учнями, які пережили травмуючі події: формування конструктивних способів вирішення складних життєвих ситуацій та адаптивних копінг-стратегій; сприяння стабілізації емоційного стану та раціональному сприйняттю своєї життєвої ситуації; активізація процесів самопізнання, самоприйняття, саморегуляції і самоконтролю; розвиток стресостійкості / життєстійкості.

6. 3/4 фахівців психологічної служби закладів загальної середньої освіти, що розташовані як у місті так і у селі/селищі міського типу, підтвердили, що мають можливість пройти тематичні курси, пов'язані з психологічною або соціальною роботою з дітьми, сім'ями ВПО, дітьми, сім'ями учасників АТО/ООС на базі інститутів післядипломної педагогічної освіти.

Майже 50% практичних психологів закладів освіти, які розташовані у місті проходили навчання, в той час як лише 25% практичних психологів з села та селища міського типу змогли пройти навчання з цієї проблеми.

З соціальними педагогами ситуація виглядає іще більш проблемною: лише 36% соціальних педагогів міста змогли підвищити свою кваліфікацію з вказаної проблематики.

Найбільш популярною формою навчання або підвищення кваліфікації у фахівців психологічної служби усе ще залишаються короткотривалі тренінги, курси тощо – 1-3-денні (75%), що є явно недостатнім. Такі курси проводяться зазвичай громадськими та іншими організаціями без належного ліцензування.

7. Обласні департаменти освіти і науки та підвідомчі їм інститути післядипломної педагогічної освіти, попри гостру соціальну значущість проблеми, дотепер, протягом п'яти років, не змогли організувати курси підвищення кваліфікації для практичних психологів і соціальних педагогів за програмами, затвердженими наказами МОН України (зокрема – «Безпечний простір» та «Навички кризового консультування та розвиток психосоціальної стійкості до стресу у дітей»).

Таким чином, можна стверджувати, що система підготовки і підвищення кваліфікації працівників психологічної служби до роботи з постраждалими від військових дій працює вкрай неефективно або фактично відсутня.

8. Понад вісім відсотків опитаних працівників психологічної служби (8,51% – практичних психологів і 8,44% соціальних педагогів) визнали, що відчувають певні ознаки професійного вигорання, яке пов'язано з роботою з ВПО, учасниками АТО/ООС.

Близько третини працівників служби у містах (24,4% – практичних

психологів і 33,9% – соціальних педагогів) і майже половина у сільській місцевості (45,9% – практичних психологів і 45,1% – соціальних педагогів) не мають можливості відвідувати супервізійні групи, які є дієвим інструментом професійної підтримки фахівців служби.

Необхідно зазначити, що проведення супервізійних груп для працівників психологічної служби здійснюється або на комерційних засадах громадськими чи приватними організаціями, або на волонтерських засадах самими працівниками служби.

9. Помітна суттєва різниця у практиці надання психологічної і соціально-педагогічної допомоги різним цільовим групам постраждалих на рівні областей. Так, наприклад, у Дніпропетровській, Чернігівській, Вінницькій областях та у м. Київ пріоритетним є напрямок надання допомоги дітям і сім'ям учасників АТО/ОСС. Найбільший обсяг роботи з надання допомоги дітям і сім'ям, що мають статус ВПО спостерігається у Донецькій, Дніпропетровській областях та у м. Києві. У більшій мірі робота з надання допомоги родинам загиблих здійснюється у Дніпропетровській і Чернігівській областях. Загалом, варто особливо позитивно відзначити Дніпропетровську область у якій психологічна служба здійснює надання допомоги усім цільовим групам і у великих обсягах.

2. Рекомендації

1. Удосконалити практику управління психологічною службою на усіх рівнях управління освітою. Особливо це стосується рівнів «область», «район-місто», «ОТГ». Необхідно забезпечити проходження інформації по усій «вертикалі» включно із зворотнім зв'язком. Перспективним у цьому відношенні вбачається застосування інформаційно-комунікативних технологій.

2. Виокремити надання допомоги постраждалим в якості окремого обов'язкового напряму роботи усіх працівників психологічної служби, що має бути відображено окремим пунктом у планах роботи (перспективних і річних) та звітах (як регіональних психологічних служб, так і окремих працівників).

3. Покращити науково-методичне забезпечення працівників психологічної служби з питання надання допомоги постраждалим від військових дій з обов'язковою експертизою методичних матеріалів – методичних посібників, психодіагностичних методик, планів і програм підвищення кваліфікації практичних психологів і соціальних педагогів.

4. Обласним інститутам післядипломної педагогічної освіти необхідно впроваджувати вже існуючі програми підвищення кваліфікації працівників психологічної служби з питання, що розглядається, залучати провідних фахівців до проведення курсів, тренінгів та інших форм навчання, які мають відповідні ліцензії.

5. Працівники психологічної служби та педагогічні працівники закладів освіти у тісній взаємодії і співпраці здатні надавати ефективну психосоціальну підтримку дітям, постраждалим внаслідок військового

конфлікту. Організація такої підтримки може бути реалізована за допомогою комплексної моделі, яка складається з трьох рівнів надання психосоціальної допомоги і механізму перенаправлення. У цьому випадку педагогічні працівники закладів освіти потребують спеціального навчання за програмою «Підготовка вчителів до розвитку життєстійкості/стресостійкості у дітей в освітніх навчальних закладах» на базі закладів післядипломної педагогічної освіти.

6. Департаментам освіти і науки Київської міської, обласних державних адміністрацій рекомендовано регулярно на засіданнях колегії розглядати питання про організацію надання психологічної і соціально-педагогічної допомоги дітям і сім'ям, які постраждали внаслідок військових дій, гібридної війни.

7. Запровадити діяльність супервізорів та супервізійних груп у методичній структурі психологічної служби системи освіти, що призведе до зменшення емоційного вигорання практичних психологів і соціальних педагогів та підвищення ефективності діяльності фахівців у наданні психосоціальної допомоги постраждалим в наслідок військових дій на сході країни.

РЕКОМЕНДОВАНА ТА ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Агресія. Анексія. Конфлікт. Соціально-педагогічна та психологічна відповідь на виклики для дітей : методичні рекомендації для педагогів дошкільних навчальних закладів. Київ : Агентство «Україна». 2016. 100 с. URL:<http://lib.iitta.gov.ua/705253/1/%D0%90%D0%B3%D1%80%D0%B5%D1%81%D1%96%D1%8F.%20%D0%90%D0%BD%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%96%D1%8F.%20%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%BB%D1%96%D0%BA%D1%82.pdf>
2. Адамчук Л. Л. та ін. Створення системи служб порозуміння для впровадження медіації за принципом «рівний-рівному/рівна-рівній» та вирішення конфліктів мирним шляхом у закладах освіти : навч.метод. посіб. /заг. ред.: Левченко К.Б., Панок В. Г. Київ : ФОП Нічога С.О. 2018. 174 с. URL:http://lib.iitta.gov.ua/713070/1/%D0%A1%D1%83%D0%B6%D0%B1%D0%B8%20%D0%BF%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B7%D1%83%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D0%9B%D0%B0%20%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%B4%D0%B0_%D0%BC%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D0%BF%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA.pdf
3. Андреевкова В. Л., Войцях Т. В., Ковальчук Л. Г. та ін. Правила безпеки та можливості отримання допомоги у період конфлікту в Україні : [метод. рек.]. Київ : Агентство «Україна», 2014. 48 с.
4. Богданов С. О. та ін. Підготовка вчителів до розвитку життєстійкості/стресостійкості у дітей в освітніх навчальних закладах : навч.-метод. посіб./заг. ред.: Чернобровкін В. М., Панок В. Г. Київ : Унів. вид-во ПУЛЬСАРИ, 2017. 208 с. URL:http://lib.iitta.gov.ua/707663/1/Bohdanov2017_1.pdf
5. Бочкор Н. П., Дубровська Є. В., Залеська О. В. та ін. Соціально-педагогічна та психологічна робота з дітьми у конфліктний та постконфліктний період : [метод. рек.]. Київ : МЖПЦ «Ла Страда-Україна», 2014. 84 с.
6. Герило Г. М., Гніда Т. Б., Корнієнко І. О., Луценко Ю. А. Організація соціально-психологічного супроводу дітей, сімей, які постраждали внаслідок військових конфліктів/заг. ред. Ю. А. Луценко. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2018. 128 с. URL:http://lib.iitta.gov.ua/713128/1/%D0%9E%D1%80%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F_%D1%81%D1%83%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%B4%D1%83_10_12.pdf
7. Горленко В. М., Лунченко Н. В., Мельник А. А. та ін. Статистичний бюлетень показників розвитку психологічної служби та психолого-медико-педагогічних консультацій за 2015-2016 навчальний рік. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2016. 49 с.
8. Експрес оцінка соціально психологічного становища дітей в Донецькій області [Електронний ресурс]. Дитячий фонд ЮНІСЕФ, Україна. URL : https://www.unicef.org/ukraine/ukr/Rapid_Psychosocial_Assesment_of_Children_in_Donetsk_Oblast_ua.pdf

9. Захист прав дитини в діяльності соціального педагога навчального закладу/за ред. Ю. А. Луценка, В. Г. Панка. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2016. 73 с. URL:http://lib.iitta.gov.ua/705140/1/%D0%97%D0%B0%D1%85%D0%B8%D1%81%D1%82_%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2_%D0%B4%D0%B8%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B8.pdf

10. Корекційно-розвиткова програма формування стійкості до стресу в дітей дошкільного віку та школярів «Безпечний простір» : навчально-методичний посібник. Київ : НаУКМА, ГЛІФ Медія, 2017. 208 с. URL:<http://lib.iitta.gov.ua/707671/1/KRP2017.pdf>

11. Корнієнко І. О., Лісовецька І. М., Луценко Ю. А., Романовська Д. Д. Досвід надання допомоги дітям і сім'ям-жертвам військового конфлікту : практ. посіб. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2017. 152 с. URL:http://lib.iitta.gov.ua/709040/1/%D0%94%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D0%B4_%D0%A1%D0%96%D0%9E_2017.pdf

12. Музиченко І. В., Ткачук І. І. Шляхи подолання дитячої психотравми в діяльності працівників психологічної служби : [метод. рек.]. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2017. – 88 с. URL:<http://lib.iitta.gov.ua/707675/1/%D1%88%D0%BB%D1%8F%D1%85%D0%B8.pdf>

13. Небезпечні квести для дітей: профілактика залучення : [метод. реком.] / авт. кол. за заг. ред. Ковальчук Л.Г., канд. пед. наук, Левченко К.Б., докт. юрид. наук, професор. – К.: ТОВ «Агентство «Україна», 2017. – 76 с. URL:http://lib.iitta.gov.ua/707659/1/%D0%AE%D0%9D%D0%98%D0%A1%D0%95%D0%A4_%D0%925_%D0%9D%D0%B5%D0%B1%D0%B5%D0%B7%D0%BF%D0%B5%D1%87%D0%BD%D1%96%20%D0%BA%D0%B2%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%B8.pdf

14. Облік внутрішньо переміщених осіб [Електронний ресурс]/Міністерство соціальної політики України. URL :<https://www.msp.gov.ua/news/16996.html>

15. Панок В. Г., Гаркавенко З. О., Карагодіна О. Г., Шапошнікова А. С. Соціально-педагогічна діагностика дітей та родин, які опинились в складних життєвих обставинах : метод. рек. [2-е вид., стереотип.]. К. : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2017. 76 с.

16. Панок В. Г., Мельник А. А. Діяльність психологічної служби системи освіти у наданні допомоги постраждалим від збройного конфлікту на Сході України. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2017. – 32 с.

17. Панок В. Г., Острова В. Д. Соціально-педагогічна діагностика дітей та родин, які опинились в складних життєвих обставинах. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2016. 68 с. URL:http://lib.iitta.gov.ua/705366/1/%D0%94%D1%96%D0%B0%D0%B3%D0%BD_%D0%A1%D0%BE%D1%86_%D0%BF%D0%B5%D0%B4.pdf

18. Панок В. Г. Проблеми надання допомоги постраждалим від

військового конфлікту в діяльності психологічної служби. Авіаційна та екстремальна психологія у контексті технологічних досягнень: збірник наукових праць. Київ : Аграр Медіа Груп, 2017. С. 212-217.

19. Психологічна служба : Підруч./за наук. ред. В. Г. Панка. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи ; Ніка-Центр, 2016. 430 с.

20. Розбудова миру. Профілактика і вирішення конфлікту з використанням медіації: соціально-педагогічний аспект : [Навч.-метод. посібник] / авт. кол. ; за ред. К. Б. Левченко, В. Г. Панка, І. М. Трубавіної, Л. Г. Ковальчук. – К. : ФОП Стеценко В.В. – 2016. – 192 с.
URL:<http://lib.iitta.gov.ua/705010/1/%D0%9F%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%A0%D0%BE%D0%B7%D0%B1%D1%83%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20%D0%BC%D0%B8%D1%80%D1%83.pdf>

21. Соціально-педагогічна та психологічна допомога сім'ям з дітьми в період військового конфлікту : навч.-метод. посіб./Заг. ред.: К. Б. Левченко, В. Г. Панок, І. М. Трубавіна. Київ : Агенство «Україна». 2015. 424 с.

22. Ткачук І. І. Психолого-педагогічний супровід особистісного і професійного самовизначення старшокласників, що опинилися у складних життєвих обставинах внаслідок військових конфліктів/наук. ред. В. Г. Панок. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2018. 78 с. URL: http://lib.iitta.gov.ua/713141/1/tkachuk_metod_rek.pdf

ЕЛЕКТРОННЕ ВИДАННЯ
ВИРОБНИЧО-ПРАКТИЧНЕ ВИДАННЯ

АВТОРИ:

ЛУНЧЕНКО Надія Вікторівна, МЕЛЬНИК Арина Андріївна,
ПАНОК Віталій Григорович, ТКАЧУК Ірина Іванівна

Діяльність психологічної служби у системі освіти з
надання допомоги дітям і сім'ям, що опинились у
складних життєвих обставинах внаслідок військових дій
(за результатами моніторингу)

Довідник

Підготовлено в рамках виконання наукового дослідження
«Науково-методичне забезпечення діяльності працівників психологічної
служби з надання допомоги дітям і сім'ям, що опинились у складних
життєвих обставинах внаслідок військових дій»,
державний номер реєстрації 0119U001306

Для безкоштовного розповсюдження

Підписано до друку 26.06.2019. Формат 60x84/8
Умовн. друк. арк. 12,2. Об'єм даних 4,2 Мб
Зам. № 1/06-19

Видавець:

УНМЦ практичної психології і соціальної роботи,
01032, м. Київ, бульвар Т. Шевченка, 27-а,
тел/факс 252-70-11, e-mail: UCSAP@ukr.net
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єктів видавничої справи ДК №4537 від 07.05.2013